

FEVDALNA RENTA IN AGRARNO GOSPODARSTVO NA KRASU
NA PODLAGI CENITEV GOSPOSTEV (1615–1637)*Aleksander PANJEK*

Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, SI-6000 Koper, Garibaldijska 1

e-mail: aleksander.panjek@zrs-kp.si

IZVLEČEK

Prispevek poskuša postaviti nekaj kvantitativnih temeljev gospodarski in družbeni zgodovini habsburškega severnojadranskega primorja in posebej kraškega podeželja v zgodnjem novem veku. Sloni na izpiskih dohodkov deželnoknežjih gospostev za razmeroma široko in sklenjeno območje Krasa v prvih desetletjih 17. stoletja. Narava vira dopušča pogled na usmeritev proizvodnje v agrarnih panogah, na strukturne obrise agrarnih družbenih razmerij, predvsem pa na tisti del materialne podlage primorskega plemstva, ki ga predstavlja fevdalna renta. S primerljanim prikazom temeljnih značilnosti gospodarskega sistema in družbenih razmerij v primorskih gospostvih lahko članek prispeva kamenček v mozaik 'evropske geografije fevdalizma', to je k preučevanju podobnosti in razlik v smernicah razvoja fevdalnih sistemov v novem veku.

Ključne besede: Gospodarska in družbena struktura, Kras, 17. stoletje

LA RENDITA FEUDALE E L'ECONOMIA AGRARIA DEL CARSO
IN BASE ALLA STIMA DELLE SIGNORIE (1615–1637)

SINTESI

Il contributo cerca di porre alcune fondamenta di carattere quantitativo alla storia economica e sociale del litorale asburgico e in particolare delle campagne del Carso nella prima età moderna. Si basa sull'analisi degli estratti delle entrate delle signorie feudali erariali risalenti ai primi decenni del Seicento che, nell'insieme, comprendono e quindi rappresentano un ambito territoriale relativamente vasto e compatto. La tipologia della fonte consente dunque una visione d'insieme sugli indirizzi produttivi nel settore agrario, sui lineamenti della struttura sociale e dei rapporti di produzione e, soprattutto, sulle basi materiali della nobiltà rappresentate dalla rendita feudale. Attraverso un approccio comparativo con altre realtà, i

lineamenti del sistema economico e sociale qui studiato possono costituire una tessera nel mosaico della 'geografia del feudalesimo europeo', vale a dire dello studio delle affinità e delle differenze nelle linee evolutive dei sistemi feudali in età moderna.

Parole chiave: struttura economica e sociale, Carso, XVII secolo

DRUŽBENA IN PRODUKCIJSKA RAZMERJA V OBMEJNI DEŽELI

Obravnavano območje obsega Kras, gornjo Vipavsko dolino, del tržaškega Brega in severni rob istrskega polotoka. Med 16. in 18. stoletjem je s politično-upravnega vidika deloma pripadalo Goriški grofiji in deloma vojvodini Kranjski, proti Furlaniji na zahodu in v Istri na jugu pa je mejilo na Beneško republiko. Vendar se obmejnost tega prostora ni omejevala na državno pripadnost, temveč se je izražala tudi na gospodarskem, družbenem in etničnem področju.

O obmejnosti in prehodnosti dežele v trgovini naj povemo le toliko, da sta Kras in Vipavska dolina predstavljala zaledje severovzhodnega Jadrana, zlasti habsburških mest Trsta in Gorice ter beneških mest Kopra in Pirana. Skozi podeželje so potekali čezmejni trgovinski tokovi med avstrijskim in madžarskim prostorom na eni ter italijanskim in jadranskim prostorom na drugi strani. Vanje se je s tovarništvom, prevozništvom, prekupčevanjem in tihotapstvom vključevalo tudi tukajšnje podeželsko prebivalstvo, ki je poleg tega gojilo dokaj tesne vezi tudi z bližnjimi mestnimi trgi, predvsem v Gorici, Trstu in Kopru. Kmet je bil torej udeležen v trgovinski izmenjavi na daljše razdalje in obenem povezan z lokalnim tržiščem, tako mestnim kakor podeželskim (Gestrin, 1991; Panjek, 2002).

Pomemben element obmejnosti prostora je zadeval agrarno strukturo, ki se je na Kranjskem in v vzhodnem delu Goriške grofije precej močno razlikovala od tiste, ki je prevladovala v Furlaniji, tako habsburški kot beneški, na tržaškem in v beneški Istri. Na Krasu, v delu Vipavske doline in v gornjem Posočju so gospodarsko in upravno ureditev prostora zaznamovala razmeroma velika in sklenjena zemljiška gospostva in deželska sodišča. Velika zemljiška posest je bila praviloma povezana s sodno pristojnostjo, tako da je bil imetnik deželskega sodišča praviloma tudi največji zemljiški gospod na svojem območju. Ponekod v bližini mest je bil podložniški sistem sicer bolj raztresen: tako na primer na območju deželskega sodišča Novi grad (Vilfan, 1980a, 200) ali v vaseh devinskega gospostva bliže Trstu (Panjek, 1997a). Manjša in bolj raztresena zemljiška gospostva, ki so po številu prevladovala na primer na Kranjskem (Gestrin, 1991, 39, 72), so se na Primorskem torej nahajala predvsem v okolici Gorice in Trsta, njihovo številčnost pa je odtehtala sorazmerna majhnost. Kmečko prebivalstvo je kmetije posedovalo ali v zakupu, ki je bil dejansko de-

den, ali na podlagi kupnega prava, ki je dednost in odsvojljivost zajma zagotavljalo tudi na formalno pravni ravni. Tako stanje je bilo v splošnih obrisih skupno dobremu delu Notranje Avstrije.

V Goriških Brdih, goriški ravnici, Furlanski nižini in na Tržaškem pa je bila velika zemljiška posest bistveno bolj raztresena in razdrobljena ter ni bila nujno povezana s sodnimi pravicami. Prebivalstvo je kmetije in posamezna zemljišča lahko posedovalo tudi v dolgotrajnejših oblikah zakupa, vendar so bile zelo razširjene kratkoročne zakupne pogodbe z mešanimi dajatvami (oblika kolonata s fiksnimi in deležnimi dajatvami ob enem, *affitto misto*), poleg drugih oblik (tudi nepremičninskokreditnih, npr. *livel* oz. *livello*) in v lasti. Tako stanje je ustrezalo tistemu, ki je bilo razširjeno v beneški Furlaniji ter v velikem delu severne in srednje Italije.¹ Zato moremo trditi, da je primorsko območje po agrarni strukturi predstavljalo deželo prehoda med srednjeevropskim in sredozemskim prostorom.

Zemljiškemu gospodu so različna produkcijska razmerja prinašala različno sestavo zemljiške rente ter večjo ali manjšo možnost usmerjanja proizvodnje in določanja dohodkov. Na območju gospostev sta bili namreč struktura rente in tipologija dajatev precej heterogena. Na posestvih (imenjih), kjer je prevladoval kolonat, pa je bila sestava rente enostavnejša. Dajatve so pretežno obsegale le par osnovnih naturalij in le malo denarja, bile so torej jasneje usmerjene, takorekoč specializirane. Prodaja kmetijskih pridelkov na trgu je zanimala tako imetnike gospostev kot posestev, a zaradi višje stopnje fleksibilnosti v upravljanju posestev so bili slednji na boljšem. Poleg tega so ugodne razmere v Brdih in v Furlanski nižini še dodatno omogočale imetnikom posestev, da so (zlasti v 16. stoletju) pridelovanje odločneje usmerili v vinogradništvo in se v tej panogi tudi specializirali. Precej cenjeno vino so sicer pridelovali tudi v Vipavski dolini, medtem ko je bila kraška proizvodnja usmerjena predvsem v teran, ki je lahko računal le na lokalno tržišče (Panjek, 2002).

O VIRU IN METODOLOGIJI

Tako kot drugje v Evropi se tudi na Primorskem dohodki plemiških zemljiških posestnikov niso omejevali na fevdalno rento in prihodke od neposrednega gospodarjenja z dominikalno zemljo, kjer je obstajala. Poleg teh so namreč obsegali še dohodke od neagrarnih proizvodnih dejavnosti, trgovinskih in finančnih transakcij ter dohodke od javnih upravnih uradov in funkcij, ki so jih plemiči pridobivali tudi v obliki koncesije ali zastave deželno knežjih pravic do pobiranja raznih davščin in storitvenih obveznosti (Hilton, 1965, 33; Bowden, 1967, 679; Gestrin, 1991, 223–

¹ O oblikah produkcijskih razmerij v kmetijstvu v italijanskem postoru skozi čas, Giorgetti, 1974; (med drugim) o *livelu* kot obliki kreditnega poslovanja na sosednjem Beneškem: Corazzol, 1979. Glej tudi Panjek 1997b, 154; 2002, 61–66, 108–133.

224). Tako kot drugje v Evropi tudi za Primorsko primanjkuje popolnih računovodskih dokumentov in bilanc v dolgoletnem zaporedju, tako za celotno gospodarsko delovanje posemeznega plemiča ali rodbine kakor za posamezna zemljiška posestva (prim. Hilton, 1965, 35; Knittler, 1989, 87–89). Zaradi tega ne bomo srečali tipičnih problemov analize novoveškega računovodstva (prim. Batho, 1967, 276–279; Bowden, 1967, 649–651; Kula, 1970, 34; Poni, 1978).

Značilnosti razpoložljivih virov² in stanje znanja usmerjata raziskovanje prej v oris sestave fevdalne rente ter gospodarskih in družbenih temeljev agrarnega sistema kakor v obravnavanje dolgoročnih kvantitativnih gibanj ali celotne gospodarske dejavnosti posamezne plemiške hiše.³ V okviru obstoječega arhivskega gradiva sta za zgodovinsko raziskovanje gospodarske in družbene stvarnosti širših območij primorskega podeželja posebno uporabna dva tipa vira, ki nudita dokaj celovito podobo stvarnosti, to so urbarji in izpisi dohodkov gospostev. Urbarji so znan vir v slovenskem zgodovinskoispravnem, zato jih tu ne bomo posebej obravnavali, razen v kolikor njihovo poznavanje pripomore k razumevanju vsebine in povednosti izpisov dohodkov, torej možnega dometa njihove analize in interpretacije. Izpisi, predvsem pa z njimi povezana reformacija urbarjev in zastavljanje deželnoknežjih gospostev so tudi že dobili svoje obravnave (Vilfan, 1980a, 204; Blaznik, 1980; Umek, 1982; Knittler, 1989; Gestrin, 1991, 230–231). Ker so do prvih desetletij 17. stoletja na Primorskem vsa večja gospodstva še bila v lasti deželnega kneza, ki jih je prav takrat prodajal (in zato dal izdelati cenitve), je za Primorsko to gradivo posebej zanimivo, saj dopušča pregled nad velikim in sklenjenim delom podeželja od goratega sveta gornjega Posočja (Tolminska) do Krasa.

Prispevek sloni na metodologiji, ki je bila izostrena z analizo stvarnosti v Goriški grofiji (Panjek, 2002).⁵ Na tej osnovi in na podlagi še neizkoriščenih virov skuša nadgrajevati dosedanje ugotovitve na primeru sklenjenega območja Krasa in gornje Vipavske doline. Kot bomo videli, narava vira dopušča pogled na materialno podlago primorskega plemstva v obliki fevdalne rente, na usmeritev proizvodnje v agrarnih panogah in na strukturne obrise agrarnih družbenih razmerij. Spoznavanje gnotne podlage kmečkega prebivalstva, njegovih gospodarskih strategij in dejavnosti ter demografskega gibanja v zgodnjem novem veku pa ostaja zaenkrat pretežno na ravni želje za prihodnost. Poleg specifičnega interesa za kraško agrarno stvarnost, ki je posebej zanimiva zaradi svoje okoljske posebnosti in značilnosti tudi v evropskem

2 Po tipologiji odgovarjajo arhivskemu gradivu za habsburške dežele: Grafenauer, 1970, 7–12; Knittler, 1989, 11–12.

3 Primerjaj npr. Malanima, 1977; De Maddalena, 1982; Gullino, 1984.

4 Za Primorsko naj omenim le Kos, 1948; 1954.

5 Tam in tu gre tudi za metodološki predlog za analizo cenitev (in fevdalnih dohodkov nasploh; prim. vsaj Knittler (1989) ter Bastl (1992) in Bizjak (2003)). Cenitve so kot vir posebej zanimive, ker dopuščajo širok pregled in primerjavo, tako na regionalni kot na nadregionalni ravni.

merilu, so tako možni kot zaželjeni rezultati v funkciji razumevanja družbenega, gospodarskega in demografskega sistema, ki je povezoval primorska mesta (predvsem Gorico, Trst in Koper) in bližnje zaledno podeželje, ter tesnejšega vpenjanja kraškega in primorskega prostora v sklop slovenske kakor tudi evropske zgodnje novoveške stvarnosti. Obravnavajo se prva desetletja 17. stoletja, torej obdobje tik za 16., ki je v tukajšnjem zgodovinsko precej bolj poznano. To so obenem leta, za katera je tekla debata o 'trenutku', kdaj se je sredozemsko (če že ne evropsko) gospodarsko gibanje prevesilo navzdol.⁶ Rezultati se zato ponujajo v primerjavo s tem, kar poznamo o prejšnjem obdobju,⁷ in lahko nakažejo smer nekaterih osnovnih gospodarskih in družbenih gibanj, čeprav je tu analiza prvenstveno strukturna in sinhronična.

Izvorni namen in narava vira

"Izpisi letnih dohodkov" so nastali v postopku cenitve deželno knežjih gospostev, ki se je opravljala ob njihovi podelitvi v zastavo ali prodaji. V 16. stoletju so se gospostva podeljevala v zastavo (*Pfand*), v prvih desetletjih naslednjega pa so bila prodana, v obeh primerih proti plačilu komori. Znesek tega plačila, to je zastavno vsoto ali kupnino, je določala komorna komisija po pregledu gospostva in preverjanju njegovega donosa, ki se mu je reklo "pojezda" (objezda, *Bereitung*). Komisijo so na Primorskem praviloma sestavljali trije komisarji: eden je bil član komore, drugi predstavnik lokalnega plemstva, tretji pa funkcionar periferne državne oblasti. Delo je privedlo do zapisa novega, *reformiranega* urbarja, ki je postal novi *originalni* urbar, katerega je moral imetnik odtlej spoštovati pri upravljanju gospostva. V urbarju so bile namreč dokaj točno določene dolžnosti in pravice kmetov podložnikov ter pravice in dolžnosti gospoda. Originalni urbar je bil izdelan v treh izvodih, od katerih se je eden hranil pri uradih notranjeavstrijske komore v Gradcu, drugi pri vicedomskih uradih v Ljubljani, tretji pa se je izročil zastavnemu dobitniku oziroma kupcu gospostva. Prodaje iz prve polovice 17. stoletja se na Primorskem časovno in tudi drugače ujemajo s podobnimi operacijami, ki so bile izvedene v habsburških dednih deželah med leti 1575 in 1625.

Komisarji so morali določiti letne dohodke gospostva, o katerem so tekla pogajanja za podelitev. V ta namen so se po možnosti posluževali tako zadnjega originalnega urbarja kot najnovejših registrov. Šibka struktura in krhka organizacija takratne avstrijske državne uprave sta botrovali k temu, da komisarji v graških in ljubljanskih komornih uradih včasih niso mogli najti kopij originalnega urbarja, ki bi jih morali hraniti. Zato so se morali posluževati kopije, ki jo je hranil imetnik gos-

6 Navedimo le novejši deli Romano (1992) in Malanima (1998), ker povzemata tudi dotedanjo diskusijo.

7 Gestrin (1991) in tam navedena literatura.

postva. Včasih pa je gospod oteževal postopek in komisarjem preprečeval dostop do gradiva, predvsem do novejših zapisov prejemkov. V takih primerih so bili pregledi očitno doživljani kot nezaželeno in potencialno škodljivo poizvedovanje komornih funkcionarjev. Na podlagi vsote letnih prjemkov, ki so jo določili s preiskavo, so namreč komorni komisarji izdelali cenitev kapitalne vrednosti gospostva, ta pa je predstavljala ceno, za katero je mogel kandidat fevdalec gospostvo dobiti v zastavo ali pa v last. S prikrivanjem prejemkov in poviševanja davščin je torej imetnik zniževal vsoto letnih dohodkov, ki so bili dostopni komisarjem, in torej tudi končno ceno transakcije. Enostavno: manjši dohodki so pomenili nižjo ceno podelitve. Zaradi takih zapletov in v prid večje verodostojnosti rezultatov cenitve so komisarji pri svojem delu vsekakor uporabljali več vrst gradiva in informacij, od originalnega urbarja, če so ga staknili, priročnega urbarja⁸ in drugih računovodskih dokumentov gospostva, do posvetovanja z bivšimi uradniki gospostva in izpraševanja podložnikov o posameznih zneskih ali skupnem obsegu bremen. Na ta način so mogli določiti znesek dohodkov, ki se je bolj približeval dejanskemu stanju, kakor če bi se naslanjali edino na originalni urbar. Ta se je namreč zapisoval 'enkrat za vselej' (oziroma dokler ni bil na podlagi komorne inšpekcije izdelan reformirani urbar, ki je nato postal novi originalni urbar) in torej ni vseboval kasnejših sprememb, ki so se dogajale 'na terenu'.⁹ V cenitvi so kajpak prihajali v poštev ne le pravnici, ampak dohodki vseh vrst (desetina, deželosodna pristojbina, tlaka oziroma pridvorno gospodarstvo).

Tako podelitev v zastavo (*Pfandkaufweis*), ki je bila lahko dedna ali ne, kakor prodajo (*freier rechter Kauf*) je lahko deželni knez preklical (*wiederruflicher Kauf*: v primeru prodaje je to rešilni kup). Razlika med obema oblikama je bila v tem, da je bila zastavna podelitev lahko podvržena reviziji (z reformiranjem urbarja) in doplačilom, s katerimi je komora najbrž poskušala tudi dohajati rast cen v zadnjih desetletjih 16. stoletja, medtem ko je bila prodaja dejansko dokončna, pa čeprav je bila preklicna ter kljub temu, da se je ob izumrtju rodbine gospostvo vrnilo deželnemu knezu.

Čeprav je imela zastavna podelitev po eni strani značaj fevdalnega beneficija,¹⁰ se je gospostvo v resnici oddajalo v zameno za posojilo komori. Dohodki od gospostva so pripadali posojilodajalcu in so predstavljali obresti, ki so mu pripadale za podeljeno posojilo. Zastavni znesek (*Pfandsumma*) je torej pomenil dolgoročno posojilo državni blagajni (Vilfan, 1980, 178), fevdalna renta pa je predstavljala obresti od posojenega kapitala (Knittler, 1989, 23–24). Šlo je za finančnonepremičninsko

8 Letni prepis urbarja v katerega so se zapisovale kmečke obveznosti in dejanska plačila, nem. *Handurbar*.

9 Tudi zato so izpisi dohodkov posebno zanimiv vir.

10 O odnosu med zastavo in beneficijem glej Boutruche, 1984, 209–210.

transakcijo med deželnoknežjo komoro in plemičem, v kateri se je 'država' financirala z začasno oddajo svojega premoženja (podelitev v zastavo), posameznik pa je izvedel previdno, gotovo in tudi donosno naložbo. Tudi rešilni kup (preklicna prodaja) je pomenil le "obliko kreditnega poslovanja" (Vilfan, 1980, 180). In vendar je kljub temu, da so gospostva "postala le še objekt denarnih transakcij", njihovo prejevanje le pomenilo več kot samo to. Kot je sicer dodajal sam Vilfan, je njihovo posedovanje namreč predstavljalo pot, po kateri so se "dvigale med višje plemstvo nove skupine fevdalcev". Širše gledano je namreč poleg gospodarske koristi v obliki rente imetnik gospostva dobil naziv 'gospod v', ki mu je lahko koristil z vidika pridobitve statusa v deželi in prestiža nasploh. Podobni vzgibi verjetno niso bili tuji na primer Filipu Kobenzlu, ko se je leta 1606 pri komori in deželnem knezu potegoval za to, naj se na malem območju župe in tabora Štanjel na Krasu (*Supp und Taber St. Daniel am Karst*), kjer je že bil glavni zemljiški posestnik, ustanovi novo gospostvo in se ga podeli njemu samemu (kar se je tudi zgodilo).¹¹ V tem primeru uzremo tudi tipično fevdalno prakso podelitve posesti in pravic kot priznanje in poplačilo za opravljene usluge v korist deželnega kneza: Filip Kobenzl je podelitev predstavljal kot nagrado za svoje šestletno službovanje kot kranjski vicedom (1600–1606) in prosil, naj se stroški, ki jih je za to imel, odtegnejo od kupnine (StLA, 2).

Višina zastavnega zneska ali kupnine (torej vrednost gospostva) se je izračunavala s kapitalizacijo skupne letne rente gospostva, in to pretežno po petodstotnem ključu (v glavnem pa od 4 do 6%). Računalo se je, da ustvarja gospostvo 5% letni donos in torej, da njegovi skupni letni dohodki predstavljajo petodstotni donos gospostva (kapitala). Na ta način se je na podlagi letnega dohodka induktivno izračunala vrednost kapitala. Tako je pri enaki letni renti odločitev za nižjo mero donosnosti prinašala višjo kapitalsko vrednost in torej višjo ceno podelitve, višja mera donosnosti pa nižjo vrednost in ceno.¹²

Cenitve primorskih gospostev iz 17. stoletja poleg rentnih dohodkov prinašajo tudi nepremičninsko vrednost dominikalnega premoženja, vendar v glavnem brez točnejših podatkov o cenitvenem postopku, tako da ni mogoče izračunati prihodkov od pridvornega gospodarstva. Vrednost dominikalnega premoženja se v cenitvi seštevava s kapitalizirano vrednostjo letne rente, tako dobljena vsota pa predstavlja skupno vrednost (torej podelitveno ceno) gosposkega kompleksa.

Cilj cenitvenega postopka (*Herrschaftsschätzung*) je bil torej izračun vrednosti gospostva. V ta namen sta se renta in nepremičninska posest strnili v "izpis letnih dohodkov" (*Summari Extract der jährlichen Einkommen*), ki je obenem, a ne vselej,

11 Prodaja se je zgodila leta 1631 (StLA, 1).

12 To je obenem pomenilo, da se je pri 4% zaračunani donosnosti zastavni znesek teoretično izplačal v roku četrstoletja, pri 5% v roku dvajsetih let in pri 6% v roku šestnajstih let in pol. Če je bila dejanska donosnost višja od zaračunane, je bila seveda naložba premosorazmerno ugodnejša.

vseboval in obračunaval tudi nekaj osnovnih odhodkov. Prav izpisi so tisti del dokumentov, ki ga bomo tu podrobneje analizirali.

Ne bomo pa uporabili tistega dela, ki zadeva kapitalizacijo in prodajo, ker bi zaslužil specifično obravnavo, predvsem v zvezi z oblikami delovanja habsburške monarhije (državne finance, odnos center – periferija ter deželni knez – plemstvo) ter z ustvarjanjem in upravljanjem premoženja plemiških rodbin (torej v diahronični perspektivi). Vsote, ki se navajajo in odtegujejo od skupne vrednosti letnih dohodkov, v glavnem obsegajo davke ter plače za upravitelje (*Pfleger*) in sodnike.¹³ Ne bomo pa jih posebej obravnavali niti zaračunali, in to iz več razlogov. Najprej zaradi tega, ker se odhodki ali njihove posamezne postavke ne omenjajo dosledno v vseh cenitvah. Drugič, ker navedene vrste odhodkov ne morejo biti edini izdatki in stroški poslovanja gospodstva, in tretjič, ker vir ne nudi podatkov o prihodkih pristavnega gospodarstva. Zaradi tega nam poštovanje navedenih odhodkov nikakor ne zagotavlja, da bi se mogli zadovoljivo, predvsem pa ne v vseh gospodstvih v enaki meri približati čistim dohodkom. Zato se bomo držali kosmatih rentnih dohodkov, za katere razpolagamo z veliko homogenejšimi podatki.

Po obliki in vsebini je "izpis letnih dohodkov" sintetičen seznam vseh dohodkov gospodstva, ki našteva pravdne dajatve (činž), desetino, razne zakupe, gorščino in travarino, tlako ter prejemke od javnopravnih funkcij in pravic (kazni, umrščine, primščine, cestnine, davki, mlini, lov in ribolov ipd.). Poleg tega vsebuje vrednost dominikalnega premoženja ali pa prihodke od neposrednega obdelovanja pristave. Zemljiški dohodki so v naravi in v denarju. Med dajatvami v naravi se tako pri činžu kot pri desetini posamezno navajajo razne žitarice in drugi pridelki, ločuje se med belim in črnim vinom ter med različno živino, naštevajo pa se še najrazličnejše druge dajatve, od denarja do jajc. Med neagrarnimi dohodki se naštevajo kazni, davki od primopredaje in dedovanja kmetij, davki od obrtnikov in proščenj, trošarine, cestnine in carine, odvisno pač od obsega pravic vezanih na vsako gospodstvo posebej. Količina pravnih dajatev odslikuje kolikor toliko ažurno dejansko stanje prejemkov (ki se bo nato zapisalo v reformirani urbar), prilivi od desetine pa predstavljajo povprečni (pretežno triletni) donos. Kvantifikacija ostalih prejemkov, zlasti javnopravnih, le v manjši meri sloni na knjigovodskih zapisih, veliko bolj pa na oceni verjetnega (včasih minimalnega) priliva. Te ocene so komisarji izdelovali na podlagi geografskega obsega in prometnega položaja gospodstva, številčnosti prebivalstva in nenazadnje tudi poizvedovanja med podložniki. K izjavam kmetov so se komisarji sicer zatekali tudi pri določanju povprečne višine desetinskih dajatev, ko jim je primanjkovalo papirnate podlage ali plemiškega sodelovanja.

13 Skupne vsote navedenih vrst odhodkov se v posameznih obravnavanih gospodstvih gibajo od 180 do 470 goldinarjev letno.

Izvorni namen, zaradi katerega je vir nastal, bistveno pripomore h kritični presoji njegove vsebine: v splošnem moremo reči, da je slika (bruto) rente, kakršna izhaja iz izpisov dohodkov, verodostojna. Izpis namreč prinaša ažurno stanje predpisanih pravnih in drugih dajatev, povprečje desetinskih dajatev v zadnjih nekaj letih ter podaja oceno neagrarnih dohodkov in tlake. Poleg tega navaja sestavo dominikalnih nepremičnin, včasih s prihodki pristavne proizvodnje včasih pa z nepremičninsko vrednostjo, in nekatere odhodke. Kriteriji cenitve gospostev, to je njihova večja ali manjša strogost in objektivnost, pa se nahajajo nekje vmes med plemiško stanovsko solidarnostjo (cenitveni komisarji so večkrat tudi sami bili plemiči) in uveljavljanjem interesov komorne blagajne. Njihova zanesljivost v merjenju gospodarskih pokazateljev je večja prav v tistem delu, ki ga bomo uporabili, saj je večji del finančnih (in političnih) manevrov stopilo v igro predvsem ob določanju kapitalizacijske mere in kupnine.¹⁴

Ko preidemo k analizi in obdelavi vsebine gradiva, se postavlja vrsta vprašanj metodološke narave, ki jih je potrebno pretehtati: to so različne merske enote, vrednost pridelkov v denarju (cena), povednost činža in desetine, cenitev in obračunavanje tlake in dominikalne posesti, razločevanje med prihodki in rento ter smiselna sistematizacija raznorodnih dohodkov.

S tem v zvezi je treba predhodno naglasiti, da se poleg značilnosti, ki so skupne vsem izpisom, pojavljajo tudi znatne razlike, ki potrjujejo zaključke študije enakega gradiva za Spodnjo Avstrijo (Knittler, 1989): tako postopek cenitve kakor struktura izpisov dohodkov z več vidikov ne izkazujejo doslednih metod in kriterijev. V nekaterih primerih so ekstrakti primorskih gospostev sestavljeni iz sintetičnega seznama dohodkov in izredno strnjene pregleda odhodkov, v drugih pa vsebujejo samo dohodke. V prvem primeru so bili torej izpisi namenjeni določanju 'čistejšega' dohodka, z odštevanjem izdatkov pa se je seveda obenem znižala vsota, na podlagi katere se je računala kapitalizacija, in torej tudi končna cena podelitve. V drugem primeru, ko so ekstrakti vsebovali le dohodke, se je kapitalizacija izračunavala na podlagi bruto dohodkov, kar je prinašalo višjo končno ceno. Poleg tega je v nekaterih ekstraktih navedena tudi nepremičninska vrednost dominikalne posesti (grajska in pristavna poslopja in zemljišča), medtem ko so v drugih zapisani njeni prihodki. Podobno je v nekaterih dokumentih tlaka obračunana v denarni vrednosti, v drugih pa je odsotna. Kljub znakom, da so različni kriteriji odgovarjali različnim oblikam podelitve (zastavi ali prodaji), omenjene nedoslednosti zaenkrat ne dovoljujejo gotovega sklepanja, da je bilo dejansko tako. Skoraj odveč je omeniti, kako lahko take

14 Po kakšnih poteh so se odvijale take in podobne zadeve in katera sredstva so se pri tem uporabljala, od dolgotrajnega čakanja na razgovore, pogajanja, prepričevanja, sklepanja tajnih navez in podkupovanja komornih uradnikov vse do osebne diskvalifikacije nasprotnika, glej za slovenske dežele npr. Panjek (1996) in Kos (2004).

razlike otežijo obdelavo in primerljivost podatkov, s tem pa omejijo možen domet analize. Zato je tu v analizo pritegnjeno le tako gradivo, ki je homogeno po obliki in času nastanka in torej najboljše primerljivo.¹⁵

Merske in denarne enote

V primorskem prostoru je bilo v zgodnjem novem veku v uporabi veliko različnih merskih enot za žitarice in vino. Zaradi prepletanja krajevnih značilnosti, gospodarskih vplivov in trgovinskih vezi srečujemo lokalne, regionalne in 'tuje' mere: rihemberško, vipavsko, novigrajsko, tolminsko, krminsko, gradiščansko, goriško, tržaško, ljubljansko, koroško, videmsko, beneško in dunajsko. Izračunavanje razmerij med takratnimi merskimi enotami in pretvarjanje v današnji metrični decimalni sistem praviloma otežujejo nedoslednosti, ki jih zasledimo tako v arhivskem gradivu kot v literaturi. V resnici določanje točnih razmerij med takratnimi merami ni težavno le za nas – tudi sodobnikom ni bilo enostavno (prim. Kula, 1987). Ko namreč primerjamo in preverjamo pretvarjanja, kot so zapisana v arhivskih virih, pogosto srečujemo protislovja in netočnosti tako, da če bi iz tega sklepali splošen kriterij, bi to morala biti približnost. Ker je torej takrat prevladoval nekakšen 'princip približnosti', nas vztrajanje v poskusu določanja matematično točnih in gotovih razmerij lahko zavede v anahronizem. Zaradi tega je potreben prožen pristop: treba se je vsaj delno navzeti takratnega duha približnosti.

Kljub temu je določanje razmerij vendarle potrebno, saj brez tega ne bi mogli pretvarjati in poenotiti mer, s tem pa bi si bistveno omejili možnosti analize podatkov, predvsem primerjalne. Zato so bile vrednosti in enakovrednosti med merskimi enotami dognane in določene na podlagi navzkrižnega primerjanja arhivskih virov in meroslovne literature. Izhodiščne vrednosti izražene v metričnem sistemu so tiste, ki sta jih Stanisci in Vilfan navedla za goriški pezenal in urno oziroma ljubljanski mernik. Vrednost ostalih merskih enot izražena v metričnem sistemu je bila določena na podlagi njihovih razmerij do omenjenih ključnih mer, kakor jih izpričujejo dokumenti, in z oporo druge literature (glej "Mere na Primorskem" v prilogi). V gradivu, ki se tu uporablja, se raznolikost sicer omejuje na goriški pezenal (*pesenale*), ljubljanski mernik in star, vipavski oziroma tržaški čeber (*Zuber*), goriško vedro (*Emper, secchia*) in urno ter beneški funt (*Pfundt, libbra*).

Denarne vrednosti so izražene v beneškem in v avstrijskem obračunskem denarju, to je v lirah dvajsetih soldov ter v goldinarjih šestdesetih krajcarjev t. i. nemške veljave (na pa "kranjske" ali "laške", to je *krainerische* oziroma *wälsche Währung*). Viri iz obravnavanega obdobja med avstrijskim goldinarjem in beneško liro dokaj

15 V vseh tu obravnavanih primerih je navedena denarna vrednost tlake in nepremičninska vrednost dominikalne posesti.

dosledno izkazujejo odnos 1:4,5 (1 goldinar = 4 lire in 10 soldov), ki se zato uporablja tudi v tem prispevku.

Prevajanje pridelkov v denarno vrednost in cene

Pri cenitvi se je vsem naturalnim dajatvam določila vrednost v denarju po merski enoti, na podlagi katere se je količina posameznih naturalnih prejemkov lahko izrazila kot denarna vrednost. Pretvarjanje naturalij v denarno vrednost je v splošnem slonelo na standardih, ki so veljali v vsaki habsburški deželi posebej. V Spodnji Avstriji na primer ni zaslediti doslednega vzporedja med cenitvenimi vrednostmi in cenami na tamkajšnjem trgu (Knittler, 1989, 25).

Na Primorskem, to je v Goriški grofiji in na kranjskem Krasu, zasledimo v cenitvenih papirjih zanimive opombe na to temo. V ekstraktu za gospostvo Socerb so ob cenitev vina komisarji zapisali, da ga je "mogoče prodati" za navedeno vsoto. V drugem zasledimo še bolj eksplicitno opombo komisarjev Casparja Formentinija in Francesca Cnesicha: "Kar zadeva lego tega gospostva Rihemberk, v nasprotju z drugimi ima to veliko prednost, da ne leži dlje kot šest ur ceste od Trsta in da ima odprto pot do Benetk, čeprav je od Gorice oddaljeno štiri ure. Zaradi tega ima izredno zaželjeno možnost z velikim dobičkom prodati vse prejemke v najugodnejšem času v letu" (StLA, 4; 5). To pomeni, da so se v postopkih cenitve vsaj delno upoštevale tudi lega gospostva, trgovinske povezave in cene na trgu, obenem pa, da je vsaj del gosposkih rentnih prilivov šlo na trg. Še eno znamenje v to smer zasledimo v spremnem pismu komornega knjigovodje Baumana, priloženem cenitvenim dokumentom gospostev Socerb in Švarcenek in deželjskega sodišča Novi grad: žitarice naj bi bile "precej visoko ocenjene", kar je bilo po njegovem odvisno od tega, da ležijo "blizu in niti eno miljo poti od morja", za razliko od drugih, precej bolj oddaljenih gospostev. Ker naj bi torej višja ocena izhajala iz boljših možnosti vnovčevanja, je komorni knjigovodja predlagal, naj se razmeroma visoka cenitev obdrži (StLA, 3).

Po drugi strani je pri določanju cene pridelkov v cenitvenih dokumentih primorskih gospostev do neke mere vsekakor opazno tudi upoštevanje stalnih parametrov. Vzemimo kot primer pšenico in vino, ki sta v tradicionalnem gospodarstvu bila najpomembnejša tržna pridelka (tabeli 1 in 2; tabele od 1 do 4 so v prilogi). To nam omogoča, da preverimo stalnost kriterijev cenitve in njihovo povezanost z realnimi vrednostmi obenem.

Na podlagi navedenih cenitev bi lahko sklepali, da je prišlo v primeru pšenice do večje standardizacije od drugega desetletja sedemnajstega stoletja dalje, ko je šlo predvsem za prodaje gospostev in ne več le za njihovo zastavno podelitev. Iz tabele 1 je namreč razvidno, da je bila cena enega hektolitra pšenice v večini primerov 18 lir oziroma 4 goldinarje. Razlog za rahlo odstopanje v Švarceneku in Socerbu smo že omenili.

Za primerjavo cenitvenih vrednosti s tekočimi cenami se bomo poslužili dveh nizov cen iz goriškega okolja iz prve polovice 17. stoletja. Goriška bratovščina sv. Roka je v letih od 1620 do 1640 pšenico prodala po poprečni ceni 17,26 lir za mali goriški star (tabela 3). Čeprav tu ne razpolagamo z drugimi podatki o načinu delovanja in poslovanja te bratovščine,¹⁶ je skladnost sočasnega dvajsetletnega povprečja s komornimi cenitvami vsekakor pomenljiva in krepi verodostojnost denarnih vrednosti, ki so zapisane v izpisih dohodkov gospostev.

Pri vinu se komisarske cenitve razlikujejo v širši pahljači (tabela 2). Osnovni razlogi za to so večja kakovostna razlika med okoliši in letinami, večja ali manjša strogost komisarjev, verjetno pa tudi časovni razmik, kar bi pomenilo, da se je do neke mere upoštevalo tudi spreminjanje cen na trgu. K taki interpretaciji sicer navaja tudi že omenjena opomba komisarjev o možnosti prodaje po zapisani ceni. Drugi razlogi pa zadevajo same cene vina, ki so iz leta v leto tudi močno nihale, odvisno pač od kakovosti letine in količine pridelka. V letih od 1620 do 1640 je srednja cena prodanega vina pri bratovščini sv. Roka bila 17,46 lir za goriško urno, torej nižja od vrednosti, ki so jih zaračunavali komisarji. V splošnem lahko trdimo, da je v 17. stoletju goriško belo vino boljših sort (Brda, okolica Gorice) pri prodaji na debelo v najdražjih letinah presegalo 30 lir za goriško urno (97 litrov), kar pomeni 20 lir za čeber (2/3 goriške urne). Vrednosti vina v cenitvah gospostev predstavljajo torej dokaj realno oceno. Pri tem je namreč treba upoštevati tudi to, da se je od navedenih gospostev samo vipavski okoliš lahko deloma kosal s kakovostjo briške in goriške proizvodnje belega sladkega vina, ki je najbolj ustrezalo takratnemu plemiškemu okusu in dosegalo tudi najvišje cene. Vipavsko belo vino je zato moglo doseči temu primerno visoko ceno. Sicer se je z briškim vinom lahko primerjal le še prošek, ki so ga pridelovali na obalnem kraškem robu. Skladnost komornih cenitev z istodobno lokalno resničnostjo potrjujejo tudi cene žitaric in vina v izračunu dohodkov goriške plemiške rodbine Rabatta od nekaterih kmetij (tabela 4), a prav tako tudi povprečne cene pšenice v Kopru in Piranu, kjer so sicer bile nekoliko višje, saj je bil hektoliter vreden 35 lir okoli leta 1600, pol stoletja kasneje pa se je spustil na 25 lir (okoli 1650).¹⁷

Pretvarjanje naturalij v denarno vrednost pri cenitvah primorskih gospostev kaže torej določeno težnjo k standardizaciji, čeprav z nekaterimi odstopanji, obenem pa na tendenčno skladnost z resničnostjo. Zato tudi standardizacija, v kolikor je prisotna, sloni na realnih temeljih (graf 1).

Nepopolna standardizacija oziroma vsaj delno upoštevanje tržnih vrednosti, ki so se spreminjale s časom, je privedla do različnih ocen, tako da so rezultati pretvarjanja v različnih gospostvih med seboj le delno primerljivi (tem bolj, čim bliže so si

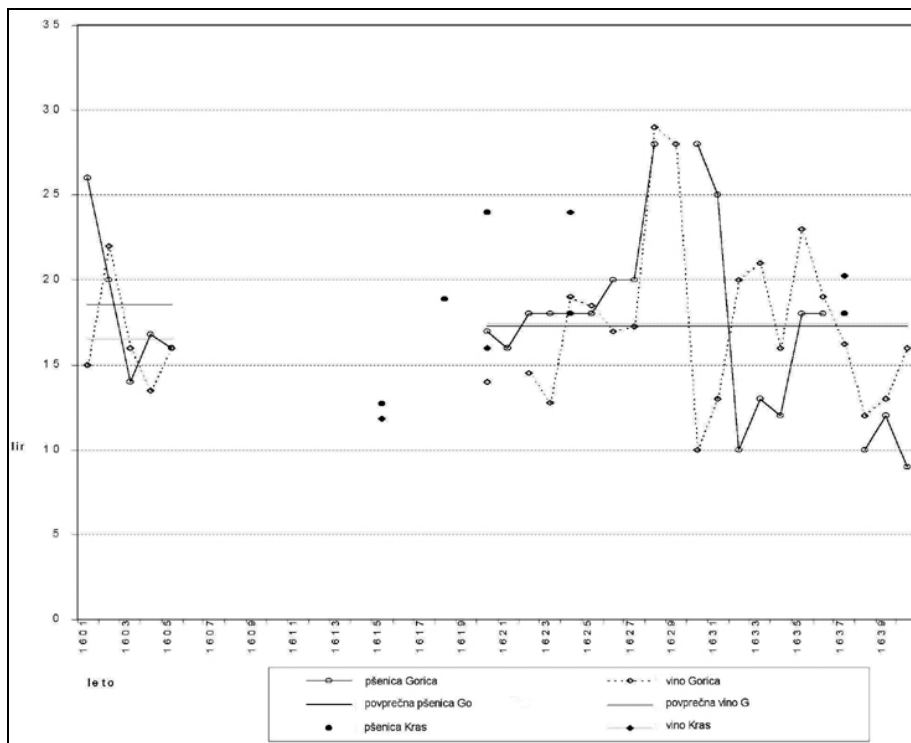
16 O bratovščinah na Primorskem glej npr. Darovec, 2004.

17 Izračun za Koper in Piran na podlagi podatkov v Darovec, 2004, 80.

časovno). Zato lahko dohodke posameznih gospodstev med seboj najnatančneje primerjamo tako, da posebej vzporejamo količine naravnih prejemkov in količine prilivov v denarju. Ker lahko sklepamo, da so znotraj vsake cenitve denarne vrednosti različnih pridelkov v medsebojnem realnem sorazmerju, lahko nadalje vzporejamo odstotna razmerja med naravnimi in denarnimi dohodki. Zaradi povedanega je naposled vir dodatno zanimiv, ker določa denarno vrednost celi vrsti pridelkov (tabele 5–33).

Graf 1: Cenitvene vrednosti na Krasu in prodajne cene v Gorici: pšenica (1 hl) in vino (97 l) v beneških lirah, 1601–1640.

Diagram 1: Appraised values in the region of Kras and selling prices in Gorizia: wheat (1 hl) and wine (97 l) in Venetian liras, 1601-1640.

Opomba: povprečne cene so izračunane posebej za oba časovna intervala (1601–1605 in 1620–1640) (Vir: tabele 1–4 v prilogi).

Pravdne in desetinske dajatve

Kakor v izpisih dohodkov, se tudi v tukajšnji analizi razlikuje med prilivi od pravnih dajatev (činž) in tistimi od desetine. Činž je fiksna dajatev, kar pomeni, da je njegov znesek vnaprej določen in stalen, iz leta v leto enak (razen seveda v primeru, če pride do povišanja oziroma do plačilne nesposobnosti zavezanca, kar je vodilo v kmečko zadolževanje). Znesek desetine pa se vsako leto spreminja, saj gre za dajatev, ki deluje po principu deleža pridelka in je torej odvisna spremenljivka uspešnosti ali neuspešnosti letine.¹⁸ Zaradi svojega deležnega značaja desetina bolje odseva pahljačo pridelkov, ki so prisotni na terenu, medtem ko zadeva činž predvsem tiste pridelke, ki so gospodarsko najbolj zanimivi in pomembni za fevdalca in so zato vezani na fiksno dajatev, ki jih štiti pred letnimi nihanjem proizvodnje in pridelovalnimi interesi podložnikov. Močna koncentracija nekega pridelka med pravnimi dajatvami kaže torej na to, da ga kmetje pridelujejo predvsem zaradi izpolnjevanja davčnih obveznosti. Obenem pa so pravdne dajatve lahko tako stalne, da zastarajo in s tem postanejo ostaline preteklih interesov prejemnika rente. Vsekakor pa činž zvesteje odseva interesno usmerjenost fevdalcev do dajatev v naravi. Na tej podlagi bi lahko sklepali, da nam primerjava količine priliva različnih pridelkov med činžem in desetino lahko osvetli razliko med tem, kar raste na polju in tem, kar se hrani v plemiških kaščah in kletih. V resnici pa, svoji deležni naravi navkljub, desetina ni vselej brezhibno zrcalo stanja na poljih in vinogradih ter s tem proizvodnih teženj kmečkega prebivalstva.

Najprej je treba poudariti, da so lahko na območju posameznega gospostva od kraja do kraja obstajale tudi znatne razlike v podložniških bremenih. Novoveško stanje na tem področju je bilo rezultat sedimentacije raznih davčnih običajev, ki so pogosto koreninili v spletu različnih subjektov, ki so si od srednjega veka dalje sledili pri upravi širših in ožjih predelov podeželja. Po drugi strani pa je bila davčna tradicija odvisna tudi od naravnih pogojev za uspevanje in gojenje različnih kulturnih rastlin. Drugič, tu uporabljeni viri ne dopuščajo zmeraj ugotovitve, ali in v kolikšni meri so bili pravdni in desetinski zavezanci gospostev eni in isti. Na nekaterih območjih so gospodje prejeli le pravdo, na drugih samo desetino, na tretjih oboje, na četrtih so izvajali le sodne pristojnosti, tako, da ni mogoče postaviti razmerja med pravdno in desetinsko obremenitvijo.¹⁹ Poleg tega so marsikje do dela (1/4) desetine

18 Na tej osnovni ugotovitvi slonijo raziskave francoskih zgodovinarjev, ki so na podlagi nizov desetinskih prejemkov poskušale rekonstruirati gibanje kmetijske proizvodnje v srednje in dolgoročno obdobju, z uvodno študijo Le Roy Ladurie, 1969. Glej tudi Le Roy Ladurie, Goy, 1982. Glej tudi Valenčič, 1970, 255–260.

19 Za različno obremenitev kmetij z desetino na podlagi različnih kriterijev, kakršni so predvsem pripadnost zemljiškemu gospostvu ali deželskemu sodišču ter kategorija samega obrata (huba, kajža) v devinskem gospostvu glej na primer Panjek, 1997, 53.

bili upravičeni župniki, vendar ne od vseh pridelkov.²⁰ K temu je potrebno dodati, da se je pobiranje desetine ponekod oddajalo v zakup in v takih primerih naši viri ne prinašajo količin, ampak le pogodbeno denarno vrednost.

Uporabnost desetinskih oddaj v vlogi pokazatelja kmetijske in živinorejske proizvodnje poleg povedanega dodatno otežuje dejstvo, da desetinska obremenitev ni nujno zadevala vseh pridelkov in tudi ne nujno vseh v enaki meri.²¹ Enakomerno porazdelitev bremena med vse pridelke je lahko izkrivljala tudi selektivni pritisk prejemnika rente. Imetnik gospostva je namreč lahko raje pobiral eno žito namesto drugega in to dejansko tudi počel. Čeprav se je gospod moral držati urbarja in ni smel poviševati davščin, se je to namreč vseeno dogajalo. Eden od načinov, ki so se ga posluževali v kraških gospostvih, je bilo prav povečevanje davčnega pritiska skozi desetino: zneska deležne dajatve, katere količina se iz leta v leto spreminja, ni bilo vselej mogoče točno zapisati v urbar, kar je oteževalo dokazovanje nelegitimnega poviševanja bremen.²² Omejenost povečevanja desetinskih prejemkov na točno določene postavke (praviloma pšenica, oves in vino) je končno lahko tudi znak pritiska prejemnika za širjenje najbolj zaželenih kultur. Čeprav navedeni pomisleki navajajo k previdnosti, desetinski prejemki vsekakor pomenijo, da so se zastopani pridelki dejansko pridelovali. Na desetino moremo zato vendarle gledati kot na (vsaj grobi) pokazatelj prisotnosti večine kulturnih vrst na polju in v vinogradu ter vrst živine na pašnikih.

Obračunavanje tlake

Pri obračunavanju tlake je potrebno upoštevati posebno naravo rente v storitvah in njeno povezanost s pridvornim gospodarstvom, a tudi vprašanja, ki se pojavljajo

20 Kjer je to omenjeno, so v analizi, ki sledi, te vsote odtegnjene od cenitvenih zneskov, kakor že v originalnem gradivu.

21 Zato bi le podrobnejša analiza desetinskih pravic na posameznih ožjih območjih mogla identificirati prostor, na katerem desetinski prejemki bolje odlikujejo stanje na poljih in pašnikih.

22 Komorni komisarji so kljub temu na primer ob obnovi zastavne podelitve leta 1572 v rihemberškem in vipavskem gospostvu zasledili znatno povečanje davkov s strani gospoda v času njegovega posedovanja (od 1534). O Rihemberku so zapisali, da je Caspar Lanthieri prekomerno in nepravilno obremenil hube in zemljišča v gospostvu z višjimi dajatvami v denarju in žitu, predvsem pa z višjimi desetini od vina in pšenice, za skupnih 758 goldinarjev letno. V vipavskem gospostvu pa so opazili, da je imetnik prav tako vsilil podložnikom povišanja v denarju in žitu ter da je poleg tega znatno razširil vinograde in tako pobiral bistveno višjo desetino od "predpisane", tu v skupni vrednosti 705 goldinarjev na leto. Komisarji so izračunali, da si je v teh desetletjih Lanthieri na ta račun v Rihemberku zagotovil približno 14.400, v Vipavi pa 13.390 goldinarjev dodatnih dohodkov (StLA, 6). Za Rihemberk je to pomenilo 32%, za Vipavo pa 2% povišanje skupnega letnega dohodka. Poleg omenjenih postavk, je povečanje priliva od desetine poleg vina in pšenice odpadlo tudi na oves, to pa so – pomenljivo – iste kulture, ki so že prevladovali v pravnih dajatvah.

ob prevajanju storitev v denarno vrednost. Renta v obliki dela je namreč nekoliko različnega značaja od rente v denarju in naturalijah. Zato da postane otipljiv dohodek, je tlako treba neposredno izkoristiti z uporabo storitev, prepustiti drugemu koristniku (npr. v zakup), ali pa prevesti v denarno dajatev (robotnino). Uporaba storitvenih obveznosti za obdelovanje dominikalne zemlje ne pomeni nič drugega kot potrošnjo dela rente v neposredni (dominikalni) proizvodnji: gospodarski pomen uporabe tlake je torej prihranek pri stroških proizvodnje in trženja pri postavki dela. Če bi seštevali vrednost uporabljene tlaške delovne sile s prihodkom neposredne proizvodnje, bi dvakrat šteli isto vsoto oziroma, točneje, računali bi kot dohodek nekaj, kar v resnici predstavlja strošek. Isto velja za uporabo prevozov, ki pomenijo prihranek pri stroških trženja pridelkov.

Zaradi tega se je pri izračunu dohodkov nekega gospostva in določanju tipologije dohodkov, ki se obravnavajo (renta, prihodki, itd.) treba odločiti ali za upoštevanje vrednosti neposredne proizvodnje na dominikalni zemlji ali pa za upoštevanje vrednosti tlaške delovne sile, izražene v denarju,²³ obenem pa ali za čisto rento in prihodke ali za kosmate rentne dohodke. Ker v našem primeru ne poznamo niti prihodkov od pristavnega gospodarstva niti prihodkov od prodaje (rentnih in pristavnih) pridelkov in tudi ne količine tlaških storitev, ki so jo izkoriščali v proizvodnem procesu, moramo upoštevati denarno vrednost rente v storitvah in se torej omejiti na analizo (bruto) rentnih dohodkov.

Ko se ukvarjamo s pripisovanjem denarne vrednosti storitvenim obveznostim podložnikov, je na mestu preudarek o metodološkem opozirilu Witolda Kule, da je uporaba kapitalistične metode izračunavanja bilance fevdalnega obrata s skromnimi stiki s tržiščem zavajajoča. Za tlako to pomeni, da bi bila "vključitev vrednosti delovne sile med stroške smiselna le, če bi se z opustitvijo neposredne proizvodnje ista delovna sila lahko oddala po taki ceni. Ampak ali je bilo kaj takega res mogoče?" (Kula, 1970, 37). Za Primorsko, kolikor je spadala v širši prostor, kjer je bilo prevajanje podložniških delovnih obveznosti v robotnino razširjeno (Blaznik, 1980, 255–265; Gestrin, 1991, 223–224), je odgovor vsekakor pritrtilen. Ne pa nujno zato, ker bi se lahko tlaka oddala v zakup drugemu koristniku, temveč že zaradi tega, ker je možnost izterjevanja denarne dajatve (robotnine) namesto storitve pomenila, da se je vrednost robote lahko izrazila v denarju (in vanj tudi dejansko prevedla).

23 V gradivu s katerim razpolagamo za kraška gospostva dejansko izgleda, da so komisarji sledili prav takemu kriteriju. Ko so se v 16. stoletju gospostva oddajala v zastavo, so ocenjevali vrednost pristavne proizvodnje, ne pa vrednosti tlake, ko pa so se v 17. stoletju gospostva prodajala, so ocenjevali vrednost tlake in zaračunavali nepremičninsko vrednost dominikalne posesti (poslopj in zemljišč). In vendar tudi tak postopek ni povsem prepričljiv, oziroma: razumljiv je pri izračunu skupne kapitalске vrednosti gosposkega kompleksa (kapitalizirani letni rentni dohodki plus nepremičninska vrednost dominikalne posesti), kar je bil cilj komisarjev, ni pa primeren pri izračunu dohodkov (rente, predvsem pa prihodkov).

V našem primeru je prevajanje tlake v denar toliko bolj upravičeno, kajti razpolagamo z vrednostjo, ki so ji jo pripisali kompetentni sodobniki. Narava storitve se je v glavnem razlikovala na podlagi kategorije kmetije (huba, kajža), njenega lastninskega statusa (ali je pripadala imetniku gospostva ali drugemu lastniku) in tradicionalne obremenjenosti, ki se je lahko razlikovala tudi od vasi do vasi. Pri prevajanju tlake v denar so se komisarji naslanjali na iste kriterije, ni pa razvidno, ali so to počeli po ključu, ki se je v vsakem gospostvu (običajno ali takrat) uporabljal pri določanju zneska robotnine, oziroma do kakšne mere je bil ta ključ standardiziran. Ob potrebnih opombi, da so se komisarji posluževali tudi že znanega kriterija približnosti, obstajajo sicer tudi znaki, da so vsaj ponekod upoštevali dejanski znesek robotnine. Tako so v cennitvi gospostva Vipava zapisali, da so Lanthieriji poleg rednih robot terjali še izredno tlako v obliki oranja na dominikalni zemlji, podložniki pa so izjavljali, da so raje plačevali šest lir za vsak predviden delovni dan kot pa opravljali zahtevano delo: pri cennitvi te obveznosti so komisarji upoštevali prav vrednost šestih lir.

Sistematizacija raznorodnih dohodkov za analizo

Končno se postavlja potreba po sistematizaciji raznorodnih postavk, ki jih navajajo izpisi. Možnih kriterijev je več, od združevanja v kategorije na podlagi pravnega izvora dajatev²⁴ do razlikovanja med oblikami fevdalne rente: denar, naturalije, delo. Menim, da je najučinkovitejša metoda sestaviti take skupine postavk, ki kolikor mogoče ustrezajo gospodarskopravni naravi in obliki dajatev, ki so v skladu s strukturo in z delovanjem gospostev v novem veku in ki obenem omogočajo gospodarsko analizo. Izbrana sistematizacija dohodkov skuša poleg tega omogočiti sinhronično in diahronično primerljivost rezultatov tako na regionalni kakor na medregionalni ravni. Tako bomo razlikovali tri poglobitve kategorije rentnih dohodkov, to je zemljiške, javnopravne in storitvene.

Skupino zemljiških rentnih dohodkov sestavljajo dajatve in plačila v denarju in naravi, ki jih je gospod prejemal na podlagi svojih različnih pravic nad obdelanim in neobdelanim svetom, oziroma od agrarnih dejavnosti kmečkega prebivalstva: za kmetije, zemljišča, gmajne, pašnike in gozdove (pravdne in gorskopravne dajatve, desetine, zakupnine, travarine ipd.). Ne glede na izvor in razlog pravice gospoda do obremenitve gmajn in gozdov je bil neobdelani svet neodtujljivi del tradicionalnega kmetijstva: njegovo izkoriščanje je kmetom nudilo prepotrebne vire za dopolnjevanje poljedelstva, doseganje ravni preživetja, ohranjanje gospodarskega in družbenega ravnotežja ter agrarnega sistema nasploh. Poleg tega lahko na različne gospodove pravice do zemlje gledamo kot na zaokroženo celoto, ki združuje različne postavke

24 O tem vprašanju glej Brunner (1959) in Blaznik (1980, 244–252).

rente od zemlje in torej odgovarja zemljiški renti. V tem sklopu bomo postavke po potrebi razločevali tudi na podlagi njihove oblike (činž ali desetina, dajatve v denarju ali v naravi, razne manjše dajatve) in kakovosti (pšenica, vino, druga žita itd.).

Skupina javnopravnih dohodkov združuje prilive, ki jih je gospod prejemal na podlagi svojih pravic in pristojnosti javne narave v širšem smislu (deželsko sodišče, regali, davki) in niso neposredno povezane z agrarnimi panogami: sodne takse in kazni, davki na dedovanje in kupoprodajo kmetij, cestnine, mostnine, mitnine, trošarine, pristojbine od proščenj in obrtnih dejavnosti ter prejemki od lova na divjad in ribolova. Čeprav je razločevanje med javnim in zasebnim v fevdalnem sistemu lahko zavajajoče in tudi sporno, tako sestavljena skupina združuje dohodke od davčnih pristojnosti nad dejavnostmi sekundarnega in terciarnega sektorja (davki na obrtništvo ter na blagovni in nepremičninski promet), dohodke od sodnih in pravnih storitev na območju deželskega sodišča ter od pravic nad vodami. Vsi se pojmovno in stvarno dovolj jasno razlikujejo od zemljiške rente.

Tretjo skupino sestavlja renta v delu, to so različne storitve, do katerih je bil gospod upravičen, kmet pa zavezan. Ne glede na to, na čem so delovne obveznosti temeljile (na osebni odvisnosti ali na stvarni osnovi), in čeprav so v večjem delu predstavljale vrsto zemljiške rente (v kolikor so izhajale iz zemljiškega gospostva), se podložniške storitve po svoji obliki in funkciji razlikujejo od drugih dohodkov. Pri obračunavanju rente v delu se bosta upoštevala denarna vrednost flake, kot so jo določili komisarji, in – kolikor mogoče – obstoj presežnih delovnih obveznosti oziroma robotnine.

SESTAVA RENTE V POSAMEZNIH GOSPOSTVIH

Zaradi vsega povedanega bo torej predmet analize kosmata fevdalna renta gospostev. Analizo posameznih prejemkov in skupne rente začinjamo s pregledom podatkov za vsako gospostvo posebej, pri tem pa bomo upoštevali morebitne komentarje k ceni in pripombe o stanju in gospodarjenju, ki so jih komisarji zapisali v izpise, ker omogočajo dodatno spoznavanje značilnosti posameznih gospostev. Kasneje bomo s primerjalnim pristopom poskušali pritegniti na površje skupne poteze fevdalne rente in agrarnega gospodarstva na tem območju ter morebitne lokalne posebnosti.

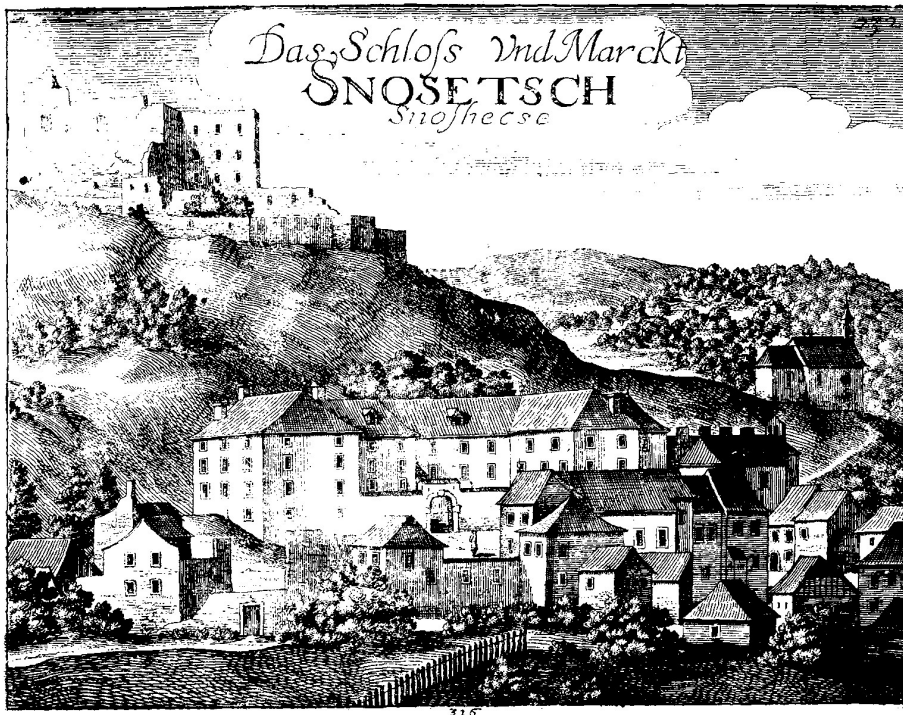
Načrt in risba: A. Panjek, delno po Vilfanovi karti Priloga V. (Socerb, Novi grad), Zgodovina agrarnih panog 2.

Sl. 1: Približen obseg deželskih sodišč.

Fig. 1: Approximate areas of jurisdiction of provincial courts.

Senožeče 1615

Gospodstvo Senožeče je zavzemalo višje ležečo in delno hribovito planoto na vzhodnem koncu Krasa, segalo pa je tudi v Vipavske dolino. Grajsko poslopje je stalo v Senožečah. Cenitev sicer nima datuma, a jo na podlagi sorodnega gradiva lahko postavimo v leto 1615. Namenjena je bila prodaji Giovanniju Sforzi grafu Portii (Porzia, takrat glavar Goriške grofije, rodbina pa zastavni imetnik že 1576), ki je leta 1617 še vedno čakal na izročitev podelitvene listine.

Sl. 2: Senožeče po Valvasorju (1689).
Fig. 2: The village of Senožeče in Valvasor (1689).

Med vsemi cenitvami, ki so tu predmet anilize, edino ta ne vsebuje ocene dominikalnih zemljišč in poslopij. S tem v zvezi se vsekakor omenjajo grad, marof (*Meierhof*, pristavna enota²⁵), gozdovi in ribolovne vode, ki jih je bilo treba dodatno vključiti v cenitev. Sicer zglada, da je bila dominikalna posest večidel že v lasti Portie.²⁶ Skozi gospostvo je potekal promet med Kranjsko in Trstom, zato je med dohodki pomembno postavko predstavljala mitnica, ki jo je gospod podeljeval v zakup. Komisarji so dohodek od mitnice ocenili na 500 goldinarjev letno, pri tem pa upoštevali, da so se z mitninami krili vzdrževanje cest, prispevki za dve proščenji (sv. Jeremija v "Anaspergu" in sv. Urban), mitničarjeva plača in, končno, da je nekaj

25 Marofe srečamo v tej in drugih cenitvah. Bili so proste hube s poslopji ali poslopja sama, ki so bili priključeni dominikalni posesti (Tremel, 1969, 240; Gestrin, 1991, 38, 71). Predstavljali so enega od (možnih) elementov pristave, ki so jo so navadno sestavljala še druga zemljišča, pašniki, vinogradi in vrtovi.

26 Vsi podatki o cenitvi gospostva Senožeče so vzeti iz StLA, 7, datiranje in podatki o dominikalni posesti pa slonijo na StLA, 8; 9.

pripadalo še samostanoma v Senožecah in v Stični (te neopredeljene vsote so odtegnili). Preidimo torej k številkam.

Zemljiško gospostvo Senožče je bilo razmeroma malo obsežno, kjub temu pa so večji del rente predstavljali dohodki od kmetijstva, predvsem tisti v naravi (tabela 5). Delež kmetijskih bremen, ki so ga kmetje plačevali v denarju, lahko v splošnem vzamemo kot kazalca njihovega poseganja na trg. Po drugi strani je na dolgi rok spreminjanje naturalnih dajatev v denarne in obratno odražalo tudi interese prejemnika, ki so se spreminjali z gospodarskimi (zlasti denarnimi in tržnimi) razmerami. Zemljiške dajatve v denarju v gospostvu Senožče rahlo presegajo petino skupne rente. Ob tem pa je potrebno upoštevati dejstvo, da so del zgoraj omenjenih mitnin verjetno plačevali prav tamkajšnji podložniki, tako da je del njihovega tržnega izkupička gospod pobiral tudi iz tega naslova. Med postavkami, ki so prispevale k vsoti javnopravnih prilivov, naj omenimo še pristojbino v naravi (sir) za prehod drobnice skozi ozemlje deželskega sodišča na poti na planinsko pašo in desetino od vsaj ene krčme (*Tafenzehent*).

V sklopu skupne rente je zemljiški delež presegal tistega od javnopravnih pravic, ki pa je kljub temu dosegal vrednost blizu štiridesetih odstotkov. Nizka absolutna kakor tudi relativna vrednost tlake v sklopu skupne rente je odraz dejstva, da se v ceni omenjata le prevažanje vina in soli (42 oziroma 5 prevozov). Odsotnost delovnih obveznosti v kmetijskih dejavnostih utegne biti posledica tega, da je dominikalna posest, s katero je bila tlaka sistemsko povezana, izvzeta iz ceni.

Med glavnimi zemljiškimi dohodki v naravi (tabela 6) izstopata klasični postavki plemiškega interesa, to sta pšenica in vino, katerima se pridružuje oves. Tudi v ostalih kraških gospostvih bomo opazili pomen ovsa, kar je nasploh bila skupna značilnost zemljiške rente na Slovenskem (Valenčič, 1970; Blaznik, 1980, 247, 264). Belo vino, pšenica in oves so edine naturalije, ki so prisotne med pravnimi dajatvami. Dajatve v belem vinu so plačevali izključno kmetje iz Vipavske doline. Terana v činžu ni, ker je bil za gospoda manj zanimiv. Desetinske dajatve prikazujejo širši spekter pridelkov in dejavnosti 'na terenu': poleg pšenice, ovsa in vina obeh vrst velja omeniti še rž in ječmen, ki pa prav verjetno nista bili edini preostali pridelani žitarici, ter rejo drobnice. Vsekakor so bile desetinske dajatve enako pomembne pravnim.

S pretvorbo naturalij v denarno vrednost se zelo jasno pokaže različna gospodarska teža posameznih postavk (tabela 7). Pšenica sama predstavlja skoraj polovico skupne vrednosti glavnih dajatev v naravi, z razdalje ji sledita oves in belo vino ter rž, ki edina še presega 10% skupne vrednosti. Pomembnost glavne postavke v naravi potrjuje razmerje med vrednostjo naturalij in skupno rento, saj je vrednost pšenice znašala približno toliko kot zemljiška renta v denarju. Ostali dve znatnejši naturalni postavki (oves in vino) sta le rahlo presegali sedem in pol odstotkov skupne rente (tabela 8).

Tabela 5: Senožeče 1615: skupna renta (StLA, 7).

Table 5: Senožeče 1615: Total income (StLA, 7).

Skupina postavk		Goldinarjev	%
Zemljiška renta	v denarju	235:53:0	16,52
	v naravi	581:29:1	40,72
	skupaj	817:22:1	57,24
Javnopravni dohodki		563:36:0	39,47
Tlaka		47:00:0	3,29
Skupaj		1.427:58:1	100,00

Tabela 6: Senožeče 1615: glavne naturalne postavke* zemljiške rente (StLA, 7).

Table 6: Senožeče 1615: Main items* in kind of land income (StLA, 7).

Postavka	Merska enota	Pravdne dajatve	Desetina	Skupaj
Pšenica	lj. star	36	49	85,00
Oves	lj. star	53	33,75	86,75
Rž	lj. star	0	27	27,00
Ječmen	lj. star	0	10	10,00
Vino belo	vip. čeber	32	26	58,00
Vino teran	vip. čeber	0	6	6,00
Kozličiči, jagnjeta	glava	0	81	81,00
Les	snopič	42	0	42,00

* Brez perutnine in jajc.

* Except poultry and eggs.

Tabela 7: Senožeče 1615: pretvorba naturalij v denarno vrednost (StLA, 7).

Table 7: Senožeče 1615: Conversion of items in kind into cash value (StLA, 7).

Postavka	Merska enota	Količina	Enotna cena	Vrednost gold.	%
Pšenica	lj. star	85,00	3:00:0	255:00:0	43,85
Oves	lj. star	86,75	1:16:0	109:11:1	18,78
Rž	lj. star	27,00	2:30:0	67:30:0	11,61
Ječmen	lj. star	10,00	1:15:0	12:30:0	2,15
Vino belo	vip. čeber	58,00	1:45:0	101:30:0	17,46
Vino teran	vip. čeber	6,00	1:00:0	6:00:0	1,03
Kozličiči, jagnjeta	glava	81,00	0:20:0	27:00:0	4,64
Les	snopič	42,00	0:04:0	2:48:0	0,48

Tabela 8: Senožeče 1615: razmerje med naturalijami in skupno rento (StLA, 7).

Table 8: Senožeče 1615: The ratio between items in kind and total income (StLA, 7).

Postavka	Goldinarjev	%
Pšenica	255:00:0	17,86
Oves	109:11:1	7,64
Vino	107:30:0	7,53
Ostale naturalije	109:48:0	7,69
Zemljiška renta v denarju	235:53:0	16,52
Javnopravni dohodki	563:36:0	39,47
Tlaka	47:00:0	3,29
Skupaj	1.427:58:1	100,00

Švarcenek 1618

Gospodstvo Švarcenek se je raztezalo med jugovzhodnim koncem Krasa in njegovim prehodom v Brkine, kjer mu je pripadalo nekaj ločenih enklav sredi področij bližnjih gospodstev (Prem, Gotnik in predvsem deželno sodišče Novi grad). Grad je stal nedaleč od Rodika. Cenitev so izvedli leta 1618, namenjena pa je bila prodaji dotedanjemu zastavnemu imetniku grofu Petazziju (Petaz), pripadniku ene najstarejših tržaških plemiških rodbin, ki je sicer posedovala tudi Novi grad in Socerb,²⁷ tako da je v tem času gospodovala nad sklenjenim območjem vzhodno od Trsta. Benvenuto Petazzi je vsa tri gospodstva kupil leta 1622 (Vilfan, 1980, 179).

V primeru gospodstva Švarcenek izpis dohodkov natančno našteva javnopravne postavke: sodne globe, pristojbine od nepremičninskih transakcij (dedovanja, primopredaje in kupoprodaje kmetij in zemljišč), mlini, mitnica, vinski dac, davek na stojnice ob proščanjih, davki na obrtnike in pravica do lova. Tabela 9 prikazuje sestavo skupne rente.

Zemljiška renta predstavlja daleč največji, to je več kot tričetrtinski delež v skupni renti, a že same dajatve v naravi skoraj dve tretjini. Zemljiška renta v denarju sicer ostaja pod petnajstimi odstotki, a če ji prištejemo prejemke v denarju iz različnih javnopravnih naslovov, ki v Švarceneku večidel zadevajo prebivalstvo gospodstva oziroma deželskega sodišča, se skupni prilivi v denarju približujejo četrtini skupne rente (23,93%).

Če razčlenimo naturalne postavke, se pokaže raznolika sestava rente (tabela 10). Po prostornini je glavna postavka oves, ki daleč presega pšenico, v splošnem pa ni velikih nesorazmerij med postavkami. Tržno manj zanimive žitarice so koncentrirane v desetini, medtem ko pravnice dajatve zadevajo samo pšenico in oves ter, v manjši meri, rž. Vsekakor prihaja glavnina dajatev v naravi iz naslova desetine in to celo pri

²⁷ Razen kjer je drugače navedeno, se za gospodstvo Švarcenek uporabljajo podatki iz StLA, 10.

pšenici. Opazna sta tudi vloga živine in odsotnost vina, kar je predvsem posledica podnebnih pogojev oziroma lege gospostva. Trta ne uspeva, živinoreja pa je bila posebno primerna oblika gospodarskega izkoriščanja območja s takimi naravnimi pogoji (94 glav mladih prašičev, *Frischling*, se je dajalo za činž na jurjevo, 359 jagnjet pa je bil povprečni donos desetine). V sestavi naturalne zemljiške rente desetinske dajatve močno presegajo pravnice (tabela 10), kar bi moglo kazati na to, da je švarceneški gospod na raznih območjih gospostva užival različne pravice.

S pretvorbo glavnih naturalnih dajatev v denarno vrednost se relativna teža posameznih postavk spremeni, predvsem zaradi tega, ker pšenica prevzame središčno vlogo. Kljub temu pa se poleg raznolikosti potrjuje tudi pretežna enakovrednost postavk: žita različna od pšenice in ovsa dosegajo namreč skoraj 39% vrednosti glavnih dajatev v naravi, živina pa skoraj 18% (tabela 11). Prav ta žita ohranjajo svojo vlogo tudi v skupni renti (tabela 12), enako značilna poteza sestave rente v Švarcenuku pa je več kot desetodstotni delež, ki ga predstavljajo dajatve v živini.

Za razliko od drugih tu obravnavanih gospostev cenitev razmeroma natančno omenja prisotnost podeželskih obrtnikov. Vsi obrtniki, ki so prebivali na območju gospostva, so morali plačevati letni davek v višini osmih krajcarjev. Na podlagi tega podatka in skupnega letnega izkupička davka, ki je znašal "približno" štiri goldinarje, je mogoče priti do komisarske ocene, da je bilo v gospostvu Švarcenek dejavnih okoli trideset "tkalcev, krznarjev, krojačev in čevljarjev".

Po urbarskih predpisih je ob dedovanju podložnik moral plačati davek do največ dveh dukatov za prevzem cele hube, vendar komisarji navajajo, da se je v resnici ob dedovanju, zamenjavi in prodaji za hubo plačevalo šest dukatov. Skupni letni priliv teh davkov so ocenili v znesku "približno" štirideset goldinarjev in torej menili, da je bilo letno primopredaj za pet celih hub.²⁸

Znaten delež rente predstavlja tlaka. Komisarji so podrobno opisali delovne dolžnosti podložnega prebivalstva, ki so predvidevale 157 prevozov (do Gorice, Trsta in Reke), 81,5 dni oranja (od teh štiri dni s šestimi voli), 146,5 neopredeljenih delovnih dni, 367,5 dni ročne robote, dostavo 268 snopov sena in žita na grad, 30,5 dni gnojenja, 450 dni različnih ročnih robot, ki so jih morali opraviti gostači (*Untersassen*²⁹), 36 dni okopavanja in košnje v gospodovih brajdah ob gradu, za katere so bile zadolžene najbližje hube (vsaka po en dan), in popolno obdelovanje grajskih vrtov, za katero so morali poskrbeti gostači, ki so stanovali v bližini gradu. Poleg teh so bila predvidena še gradbena dela na grajskem poslopju in pridobivanje oglja, čemur so bili zavezani vsi prebivalci gospostva in ne le njegovi podložniki.

Zapisi o dominikalnem posestvu sicer ne prinašajo vseh podatkov o površini kmetijskih zemljišč, kljub temu pa njihova primerjava s predpisano tlako dopušča vsaj delno presojo o nivoju uporabe robot pri neposredni proizvodnji. 81,5 dni oranja

28 V urbarju leta 1575 jih je zemljiško gospostvo Švarcenek štelo 211 (StLA, 11).

29 Tu in kasneje se izraz *Untersassen* iz izvirnika prevaja z gostači (v Furlaniji *sottani*).

je zelo blizu 80 dnevno poljske površine, dostava 268 snopov sena pa bi lahko bila povezana s travniki, katerih površina je bila ocenjena na 200 snopov. Tudi upoštevajoč nizko storilnost robotnega dela, količino in raznolikost tlačskih obveznosti ter razmeroma obsežno dominikalno posest lahko torej sklepamo, da se je v Švarceneku izkoriščala večina ali celo vse razpoložljivo tlačansko delo. Le v primeru tovorjenja ali prevozov do Gorice, Reke in Trsta (na primer po vino: *Samfahrt*, tudi *Weinfahrt*), komisarji izrecno omenjajo, da se neizkoriščena obveznost prevede v en goldinar robotnine.

Končno je treba poudariti dejstvo, da so daleč največji del vrednosti dominikalne posesti predstavljali gozdovi, kar ne govori le v prid njihove gospodarske in premoženjske vloge, ampak tudi njihovega razmeroma širokega obsega, kar je pomembno v luči razvoja kraške krajine. Naj tu omenimo še to, da komisarji v cenitev niso vključili tistih dajatev, ki so jih prebivalci plačevali za pašo v gozdovih (*Assrecht*), in sicer prav zato ne, ker so ocenili nepremičninsko vrednost gozdov.

Tabela 9: Švarcenek 1618: skupna renta (StLA, 10).

Table 9: Švarcenek 1618: Total income (StLA, 10).

Skupina postavk		Goldinarjev	%
Zemljiška renta	v denarju	455,78	14,48
	v naravi	1.971,52	62,65
	skupaj	2.427,30	77,13
Javnopravni dohodki		297,50	9,45
Tlaka		422,16	13,42
Skupaj		3.146,96	100,00

Tabela 10: Švarcenek 1618: glavne naturalne postavke* zemljiške rente (StLA, 10).

Table 10: Švarcenek 1618: Main items* in kind of land income (StLA, 10).

Postavke	Merska enota	Pravdne dajatve in druge	Desetina	Skupaj
Pšenica	lj.mernik	95,00	399,00	494,00
Oves	lj.mernik	339,30	436,83	776,10
Rž	lj.mernik	10,75	465,00	475,75
Ječmen	lj.mernik	0	253,00	253,00
Pira	lj.mernik	0	72,00	72,00
Proso	lj.mernik	0	27,00	27,00
Stročnice	lj.mernik	0	1,00	1,00
Mlada živina	glava	94,00	359,00	453,00

* Brez manjših dajatev.

* Except small tributes.

Tabela 11: Švarcenek 1618: pretvorba naturalij v denarno vrednost (StLA, 10).

Table 11: Švarcenek 1618: Conversion of items in kind into cash value (StLA, 10).

Postavke	Merska enota	Količina	Enotna cena	Vrednost gold.	%
Pšenica	lj. mernik	494,00	1:06:2	547,52	29,25
Oves	lj.mernik	776,10	0:20:0	258,72	13,82
Rž	lj.mernik	475,75	0:56:0	443,98	23,72
Ječmen	lj.mernik	253,00	0:53:1	224,08	11,97
Pira	lj.mernik	72,00	0:30:0	36,00	1,93
Proso	lj.mernik	27,00	*4:0	24,00	1,28
Stročnice	lj.mernik	1,00	1:12:0	1,20	0,07
Prašički	glava	94,00	*7:10	156,67	8,37
Jagnjeta	glava	359,00	0:30:0	179,5	9,59

*V poševnem tisku: lire:soldi.

*Italics: lire:soldi.

Tabela 12: Švarcenek 1618: razmerje med naturalijami in skupno rento (StLA, 10).

Table 12: Švarcenek 1618: The ratio between items in kind and total income (StLA, 10).

Postavka	Goldinarjev	%
Pšenica	547,52	17,40
Oves	258,72	8,22
Druga žita in stročnice	729,26	23,17
Živina	336,17	10,68
Ostale naturalije	99,85	3,18
Zemljiška renta v denarju	455,78	14,48
Javnopravni dohodki	297,50	9,45
Tlaka	422,16	13,42
Skupaj	3.146,96	100,00

Tabela 13: Švarcenek 1618, nepremičnine: dominikalna posest in grad (StLA, 10).

Table 13: Švarcenek 1618, real estate: Landlord's possession and the castle (StLA, 10).

Nepremičnine	Količina in merska enota	Cenitev	Vrednost goldinarjev
Marof	1	–	280:00:0
Marof (vrt, sadovnjak in vinograd terana)	1	200 duk.	266:40:0
Polja in vrtovi (za skupno 4 cele hube)	80 dni	–	666:40:0
Travniki	200 snopov sena	–	666:40:0
Gozd proti Rodiku	1	2.000 duk.	7.733:00:0
Gozd proti Krasu	1	2.000 gold.	
Gozd v Barki (hrastov in bukov)	1	400 gold.	
Gozdovi na Krasu (Povir, Sežana, Lokev)	3	2.000 duk.	
Dominikalna posest skupaj			9.613:00:0
Grad	1	–	7.149:47:1
Skupaj			16.762:47:1

Socerb 1620

Gospodstvo Socerb je obsegalo ozek pas med tržaškim Bregom, jugovzhodnim kraškim robom in severozahodnim istrskim obrobjem (Čičarija), to je območje, ki je ležalo na stičišču kranjskega, tržaškega in beneškega ozemlja. Grad Socerb je nadziral občutljivo obmejno področje in pomembne prometne smeri ter zato bil skozi stoletja tarča napadov in zavojevanj.

Čeprav cenitvena listina iz leta 1620³⁰ tega ne navaja, se je postopek zaključil s prodajo kompleksa grofu Benvenuto Petazziju (Vilfan, 1980, 179). Rodbina je sicer že bila zastavni posestnik. Iz Vilfanovega zemljevida, ki prikazuje stanje leta 1667, je razvidno, kako je bila na območju deželkega sodišča Socerb posest istoimenskega zemljiškega gospostva osredotočena na planoto, medtem ko so kmetije v Bregu pripadale predvsem tržaškemu škofu.³¹ Zemljepisna oziroma geopolitična lega in struktura posesti se zrcalita tudi v sestavi rente, kakršna izhaja iz cenitve leta 1620: javnopravni dohodki namreč presegajo zemljiške, vrednost tlake pa je marginalna (tabela 14).

30 Razen kjer je drugače navedeno, so podatki o gospostvu Socerb iz StLA, 4.

31 Zemljevid je označen kot priloga V. v 2. zvezku *Zgodovine agrarnih panog*.

Sl. 3: Socerb po Valvasorju (1689).

Fig. 3: Socerb in Valvasor (1689).

Zemljiška renta ne predstavlja niti polovice skupne rente, saj le malo presega 40% njene vrednosti, medtem ko same naturalije ne dosejajo niti njene tretjine (31%). Nizka odstotna teža zemljiške rente v denarju (pod 11%) pa ne kaže na nepomembnost denarnega gospodarstva na tem območju (več postavk, ki so zadevale pašo, se je namreč plačevalo v denarju), temveč je le posledica omejene vloge dajatev od kmetijstva nasploh.

Glavnino rentnih prilivov, to je skoraj 56%, sestavljajo javnopravne postavke (v denarju): v veliki meri so to cestnine in mintine. Gospodstvo Socerb je namreč poleg neopredeljenih cestnin posedovalo mitnico z gostilno v Žavljah ("Saul") pri Trstu, ki sta se nahajali v istem poslopju in sta na podlagi komisarske ceditve skupaj prinašali tristo goldinarjev letno, in mitnico z vinskim dacom na Klancu pri Trstu (120 goldinarjev). K tem so se prištevale še tri gostilne (v Boljuncu, Ricmanjah in Črnem Kalu), devet mlinov s svojim dacom od zmletega žita,³² vinski in mesni dac (Sv.

³² Mlinov je bilo 17, od katerih je 9 obratovalo, 8 pa je bilo opuščenih.

Ulrik in Vodica) ter posebni vinski dac ob proščenjih (najbrž trošarine). Sestavo javnopravnih dohodkov zaključuje priliv od pristojbin na primopredaje kmetij (dedovanja, kupoprodaje, odhodi in naselitve). Tu velja poudariti dejstvo, da se v cenitvi gospostva Socerb izrecno navaja pravica podložnikov do zapuščanja kmetije. Za primopredajo hube se je do tedaj plačeval en dukat, v cenitvi pa so določili, da se bosta v bodoče plačevala dva. Komisarji so letni priliv iz tega naslova ocenili na petnajst goldinarjev in torej, da je letno v nove roke prešlo pet celih hub in pol.³³

Popis prejemkov od kmetijstva je bistveno manj razčlenjen. Cenitev omenja le omejeno število naturalnih postavk, kar po vsej verjetnosti izhaja iz posestne strukture in naravnih danosti prostora. Razpoložljivi podatki tudi ne dopuščajo razločevanja med pravnimi in desetinskimi dajatvami (tabela 15). Sir, skuta in vino niso iz pravnega naslova (travarine, pravica do lesa), sicer pa je desetinsko vino najbrž iz Brega. Kljub temu je iz omenjene tabele mogoče razbrati, kako osnovne poteze naturalnih dajatev po eni strani odgovarjajo najpomembnejšim tržnim pridelkom (pšenica in vino), po drugi pa odražajo pretežno zastopanost kmetij iz hribovitega območja v sklopu zemljiške posesti gospostva.

Pretvorba naturalij v denarno vrednost potrjuje tako sliko (tabela 16). Najpomembnejša postavka je vino, ki dosega tretjino vrednosti dajatev v naravi (32,22%), skoraj enako pomembne pa so manjše žitarice (rž, ječmen in pira skupaj 30,59%), medtem ko dosega pšenica skoraj eno petino. Oves sicer potrjuje svojo splošno razširjenost.

Ker je renta v gospostvu Socerb slonela predvsem na javnopravnih dohodkih, so postavke zemljiške rente v primerjavi skromne (tabela 17). Skoraj zanemarljiva teža rente v delu odgovarja omejenemu obsegu dominikalne posesti, ki so jo poleg treh vrto in nekaterih travnikov sestavljale predvsem gozdnate površine (tabela 18). Opis robotnih obveznosti ni popoln: omenja se le 33 delovnih dni (po enega človeka, vsak v vrednosti 1 lire za skupnih 7,33 goldinarjev), medtem ko večji del obveznosti (ocenjenih v vrednosti 25 goldinarjev) ostaja neopredeljen.

Tabela 14: Socerb 1620: skupna renta (StLA, 4).

Table 14: Socerb 1620: Total income (StLA, 4).

Skupina postavk	Goldinarjev	%	
Zemljiška renta	v denarju	156:12:3	10,87
	v naravi	445:17:3	30,99
	skupaj	601:30:2	41,86
Javnopravni dohodki	803:06:1	55,89	
Tlaka	32:20:0	2,25	
Skupaj	1.436:56:3	100,00	

33 V urbarju 1575 je zemljiško gospostvo Socerb štelo 24,5 hub, StLA, 11.

Tabela 15: Socerb 1620: glavne naturalne postavke* zemljiške rente (StLA, 4).

Table 15: Socerb 1620: Main items* in kind of land income (StLA, 4).

Postavka	Merska enota	Pravdne in druge dajatve	Desetina	Skupaj
Pšenica	lj. mernik	–	–	64,0
Oves	lj. mernik	–	–	89,5
Rž	lj. mernik	–	–	41,0
Ječmen in pira	lj. mernik	–	–	98,7
sir in skuta	funt	117+?	0	>117,0
Vino	go. urna	0	18	18,0
Vino	go. vedro	67	99	168,0

* Brez zajcev. / *Except rabbits.

Tabela 16: Socerb 1620: pretvorba naturalij v denarno vrednost (StLA, 4).

Table 16: Socerb 1620: Conversion of items in kind into cash value (StLA, 4).

Postavka	Merska enota	Količina	Enotna cena	Vrednost gold.	%
Pšenica	lj. mernik	64,0	1:20:0	84:33:1	19,40
Oves	lj. mernik	89,5	0:33:1	49:35:0	11,38
Rž	lj. mernik	41,0	1:06:2	45:36:0	10,46
Ječmen in pira	lj. mernik	98,7	4 lir	87:42:0	20,13
Sir in skuta	funt	117,0+?	0,5 lir+?	27:56:2	6,41
Vino	go. urna	18,0	–	42:40:0	9,79
Vino	go. vedro	168,0	0:35:0	97:45:0	22,43

Tabela 17: Socerb 1620: razmerje med naturalijami* in skupno rento (StLA, 4).

Table 17: Socerb 1620: The ratio between items in kind* and total income (StLA, 4).

Postavka	Goldinarjev	%
Pšenica	84:33:1	5,88
Oves	49:35:0	3,45
Rž, ječmen in pira	133:18:0	9,28
Vino	140:25:0	9,77
Drugo*	37:26:2	2,61
Zemljiška renta v denarju	156:12:3	10,87
Javnopravni dohodki	803:06:1	55,89
Tlaka	32:20:0	2,25
Skupaj	1.436:56:3	100,00

* Sir, skuta, zajci, mala pravda. / *Cheese, cottage cheese, rabbits, small tributes

Tabela 18: Socerb 1620, nepremičnine: dominikalna posest in grad (StLA; 4).

Table 18: Socerb 1620, real estate: Landlord's possession and the castle (StLA; 4).

Nepremičnine	Cenitev	Vrednost goldinarjev
2 vrta	20 duk.	26:40:0
Zelenjavni vrt pri Vodicach	50 duk.	66:40:0
Travniki	150 duk.	200:00:0
Gozd pri <i>Mislech und Weckha</i>	400 duk.	533:20:0
Gozd Brdo pod gradom	200 duk.	266:40:0
4 gozdovi (Jelovica, Draga, Srebotnik, Zobnik)	900 duk.	1.200:00:0
Dominikalna posest skupaj		2.293:20:0
Grad	–	3.792:54:1
Skupaj		6.086:14:1

Devin 1637

Devinsko gospostvo je obsegalo obalni pas Krasa med Štivanom, Križem in Prosekom, proti notranjosti pa je mejilo z gospostvom Rihemberk nekako na črti Tomaj – Ivanji grad. Pripadalo je vojvodini Kranjski in je bilo torej teritorialna enklava, ki je mejila na beneški Tržič, na grofijo Goriško (Rihemberk) in na Tržaško ozemlje.

Zastavni imetnik je bil grof Thurn, zaradi zapletov pa se je prodajni postopek, začel leta 1636, zaključil šele 1653. Tu uporabljeno gradivo je komorna revizija komisarske cenitve. Pri komori so bili namreč mnenja, da so komisarji vrednost dohodkov in dominikalne posesti ocenili prenizko. Kljub temu obstaja v sklopu istega gradiva še druga komorna cenitev, v kateri je skoraj vsaki postavki pripisana še višja denarna protivrednost. Tu se od obeh upošteva manj stroga različica, le za dominikalno posest se prinašata obe oceni (tabeli 23a in 23b).³⁴

Največji del zneska javnopravnih dohodkov (tabela 19) prispevata le dve postavki, to sta sodstvo in nepremičninski promet (500 oziroma 1.000 goldinarjev od skupnih 1.739). Cenilci so menili, da se je priliv od sodstva "v teh zadnjih letih" moral povečati in bi torej moral znašati vsaj omenjenih 500 goldinarjev, saj se je število podložnikov in prebivalcev deželskega sodišča povečalo. Čeprav je splošna in časovno nedefinirana, je omemba rasti prebivalstva vredna pozornosti, saj je dosežanje znanje o demografskem gibanju na primorskem podeželju v tej dobi precej

34 Razen kjer je drugače navedeno, se za gospostvo Devin uporabljajo podatki iz StLA, IÖHKS, šk. 113, fasc. 7, ki sicer vsebuje obe cenitvi, listi pa niso oštevilčeni. Gradivo vsebuje tudi primerjavo z dajatvami, ki jih je predvideval devinski urbar iz leta 1578, na podlagi katere so komorni uradniki izsledili povišanje prilivov pri polovici pravnih postavk.

Sl. 4: Devin po Valvasorju (1689).
Fig. 4: Devin (Duino) in Valvasor (1689).

skromno. Komorni cenilci so o znesku od dedovanj in kupoprodaj kmetij zapisali, da so komisarji za leto 1634 zasledili priliv v višini 7.703:3 lir (to je 1.712:40 goldinarjev), medtem ko je grof Thurn nato predstavil register prilivov zadnjih petindvajset let, iz katerega je izhajalo, da je bil povprečni letni priliv le malo pod 78 goldinarji. Komora grofu ni verjela in je glede na "veliko število podložnikov" ta priliv ocenila na zgoraj omenjenih 1.000 goldinarjev. Naj omenimo še, da ta cenitev (na podlagi katere je sestavljena tabela 19) ne upošteva dohodkov od mitnice, ki v strožji ceno znašajo 1.200 goldinarjev.³⁵

Gradivo postavlja nekaj težav tudi pri sistematizaciji zemljiške rente in sicer pri žitni desetini, ker se je občasno pobirala v naravi, včasih pa dajala v zakup. Zato cenilci ne navajajo količine prejema v naravi, ampak le njegovo povprečno denarno vrednost. Poglavitne strukturne poteze rente pa je kljub temu mogoče razbrati (tabela 19). Njen večji del sestavlja zemljiška renta, v njej pa naturalne dajatve presegajo

³⁵ Mitnica je bila med razlogi za zgoraj omenjene zaplete in je prehajala iz deželnoknežjih v Thumove roke in nazaj.

denarne. Javnopravni dohodki predstavljajo blizu 30% del skupne rente in v veliki meri izvirajo iz pravic in pristojnosti nad zemljiškemu gospodarstvu podložnim prebivalstvom, v manjši pa od drugih prebivalcev območja devinskega deželskega sodišča. Znatno, približno šestinski delež rente predstavlja vrednost tlake.

Omenjeni problem z desetino od žitaric otežuje tudi natančno kvantitativno razlikovanje med činznimi in desetinskimi naturalijami, toliko bolj ker ni mogoče razlikovati med različnimi desetinskimi žitaricami (tabela 20).³⁶ Kljub vsemu je razvidno, da sta bila tudi v renti gospodarstva Devin pomembna zlasti pšenica in oves ter da je v tamkajšnjem kmetijstvu (nekoliko manj pa v renti) bila prisotna dokaj široka paleta posevkov: poleg omenjenih dveh vsaj še rž, pira, sirek in proso ter ajda.³⁷ Opazi se tudi razširjenost zelja, medtem ko je obmorska lega dopuščala gojenje oljke. Na območju gospodarstva je prevladovala tradicionalna kraška proizvodnja terana, medtem ko je bilo gojenje belih sort vina verjetno omejeno na prostor, na katerem je devinski gospodar bil upravičen le do desetine (najbrž v okolici Devina, Križa in Proseka). Končno velja omeniti še razširjenost pašnega gospodarstva v obliki kozjereje in nasploh živinoreje, ki jo izpričuje znatna količina sena v renti (potrjuje se celo s pretvorbo v denarno vrednost, tabela 21). Vsaj deloma je s tem povezana tudi obrtna proizvodnja raznovrstnih volnenih izdelkov in polizdelkov (*allerlei Haar- und Spinnwerk*), ki je prisotna v desetini in izpričuje tovrstno obrtno dejavnost podeželskega prebivalstva, vendar zaradi svojega skromnega prispevka ni vključena v tabele.

S pretvorbo naturalij v denar pridejo do izraza trije stebri kmetijskega dela zemljiške rente in obenem agrarnega gospodarstva v devinskem gospodarstvu: pšenica in oves, vino ter živinoreja. Toda ko jih primerjamo s skupno rento, se nam pokaže slika v kateri nobena naturalna postavka ne dosega 10% skupne vrednosti ter le pšenica in oves ohranjata določeno težo. Tudi v tem primeru pa je treba opozoriti na nedoločljivost desetine v žitu, ki precej vpliva na končne rezultate (tabela 22).

Znatna teža tlake v skupni renti je tako posledica razmeroma visokega števila kmetij kakor tudi širših pravic gospodarstva do izterjevanja obveznih delovnih storitev, katerim so bili zavezani tako podložniki gospodarstva kot drugi prebivalci deželskega sodišča, čeprav različno.³⁸ Cenitev razločuje med "rednimi hišnimi robotami", ki pa jih ne opredeljuje niti po količini niti po kakovosti dela, temveč le po skupni vrednosti (v višini 642 goldinarjev), robotami "po hubi" (vrednost teh sicer nespecificiranih obveznosti je bila ocenjena na 1 goldinar po hubi za skupnih 273:35 goldinarjev), in robotami "po kajzarju" (isto, a pol goldinarja za skupnih 50 goldinarjev).

Cenitev nudi torej pomembne, pa čeprav spet precej splošne podatke o številu kmetij in družbeni strukturi na ozemlju deželskega sodišča Devin. Podložnih hub je

36 Število 288 starov mešanega žita v desetini je hipotetično, izračun: desetinski znesek v denarju (575:51:0) deljen z najnižjo enotno ceno mešanega žita (2:00:0, glej tabeli 19 in 21).

37 Med pridelki, ki niso vnešeni v tabele, je zanimiva prisotnost fig (11 funtov v činžu, nič v desetini).

38 O tem npr. Panjek, 1997a.

bilo skupaj 273 plus 1/3 in 1/4 hube, podložnih kajž pa je bilo "okoli" sto. Hub, ki so bile podložne drugim gospodom, je bilo 35. Glede navedenih 273 hub so komisarji tudi navajali, da je bila "vsaka zasedena s štirimi, petimi ali več osebami", ki jih je treba razumeti kot družinske poglavarje. To pomeni, da so bile v resnici tiste hube uradno (v obliki polovične, tretjinske, četrtinske itd, hube) ali neuradno (mimo uradne delitve) razdeljene na več gospodarskih enot.

O uporabi tlake se v cenitvi navaja, da je grof Thurn izkoristil robotno delo za izgradnjo dveh mlinov na Timavi, za katera je sicer plačeval činž ("a mu nosita precejšen zaslužek"). Poleg tega je imetnik gospostva zahteval, naj bo novi grad izvzet iz cenitve, češ da so ga na lastne stroške zgradili on sam, njegov oče in predniki. Komora pa je trdila, da je bil grad v veliki meri zgrajen s tlaškimi delom, ki pripada lastniku, kar je do tedaj bil deželni knez sam: zato se je grad moral vključiti v cenitev.

Če po eni strani točna obremenitev in tipologija kmetijskih delovnih obveznosti nista omenjeni, po drugi strani manjkajo tudi podatki o obsegu dominikalne posesti, tako da bi bilo vsako nadaljnje sklepanje o stopnji izkoriščanja robotnega dela na dominikalni zemlji bolj tvegano. Velika razlika v obeh različicah cenitve nepremičnin (tabeli 23a in 23b) je dodaten razlog za previdnost (in dokaz za zapletenost podelitvenih postopkov). Kot enega od razlogov za drugo, višjo cenitev, so komorni uradniki navedli dejstvo, da je bila dominikalna zemljiška posest v prvi cenitvi (tabela 23a) ocenjena prenizko, saj so tako prejšnji kot tedanji imetniki redili veliko število živine in konj (... in mogli bi jih še več, kar je v "teh dragih časih" vredno posebne pozornosti). Ob pomembnosti živinoreje, ki se je kazala že v vlogi sena (in ovsa) v sestavi rente, moramo omeniti še ribolov. Ta je bil zelo bogat in se je lahko opravljal samo z licenco gospostva, tako da so tudi za strožjo cenitev menili, da je "zelo nizka". Dobesedno istega mnenja so bili tudi glede ocene gozdov v vrednosti 6000 goldinarjev (tabela 23b).

Tabela 19: Devin 1637: skupna renta (StLA, 12).

Table 19: Devin 1637: Total income (StLA, 12).

Skupina postavk	Goldinarjev	%	
Zemljiška renta	v denarju	786:35:3	13,33
	desetina (v den.)	575:51:0	9,76
	v naravi	1.831:29:3	31,05
	skupaj	3.193:56:2	54,14
Javnopravni dohodki	1.739:04:1	29,48	
Tlaka	966:02:1	16,38	
Skupaj	5.899:03:0	100,00	

Tabela 20: Devin 1637: glavne naturalne postavke* zemljiške rente (StLA, 12).

Table 20: Devin 1637: Main items* in kind of land income (StLA, 12).

Postavka	Merska enota	Pravdne dajatve	Desetina	Skupaj
Pšenica	go. star	107	–	107,00
Oves	go. star	243,25	–	243,25
Rž	go. star	6,75	–	6,75
Pira	go. star	7	–	7,00
Mešana žita	go. star	1	(288) ?	1,00
Ječmen	go. star	0,5	0	0,50
Stročnice, sirek, proso, ajda	–	–	?	–
Vino belo	vip. čeber	0	27,25	27,25
Vino teran	vip. čeber	44	59,25	103,25
Olje	funt	5	389	389,00
Kozličiči	glava	11	307	318
Seno	veli. snop	85,5	0	85,5
Zelje	kos	0	1.500	1.500

* Brez manjših dajatev

* Except small tributes

Tabela 21: Devin 1637: pretvorba glavnih naturalij v denarno vrednost (StLA, 12).

Table 21: Devin 1637: Conversion of items in kind into cash value (StLA, 12).

Postavka	Merska enota	Količina	Enotna cena	Vrednost gold.	%
Pšenica	go. star	107,00	4:00:0	430:00:0	25,38
Oves	go. star	243,25	2:00:0	486:30:0	28,71
Rž, pira, ječmen, mešana žita	go. star	15,25	2:00:0 / 3:12:0	41:36:0	2,45
Vino belo	vip. čeber	27,25	3:00:0	82:00:0	4,84
Vino teran	vip. čeber	103,25	2:24:0	248:00:0	14,64
Olje	funt	389,00	0:12:0	78:48:0	4,65
Kozličiči	glava	318	0:36:0	190:48:0	11,26
Seno	veli. snop	85,5	1:36:00	136:48:0	8,07

Tabela 22: Devin 1637: razmerje med naturalijami in skupno rento (StLA, 12).

Table 22: Devin 1637: The ratio between items in kind and total income (StLA, 12).

Postavka	Goldinarjev	%
Pšenica	430:00:0	7,29
Oves	486:30:0	8,25
Vino	330:00:0	5,59
Ostale naturalije	584:59:3	9,92
Zemljiška renta v denarju (z desetino)	razno 786:35:3	23,09
	desetina 575:51:0	
Javnopravni dohodki	1.739:04:1	29,48
Tlaka	966:02:1	16,38
Skupaj	5.899:03:0	100,00

Tabela 23a: Devin 1637, nepremičnine: dominikalna posest in grad (StLA, 12).

Table 23a: Devin 1637, real estate: Landlord's possession and the castle (StLA, 12).

Nepremičnine	Vrednost goldinarjev
Travniki v Valonu	333:20:0
Močvirski travniki Paludo pri Štivanu	80:00:0
Vrt pred obzidjem trga Devina (<i>Merkht Tybein</i>)	46:40:0
Vinograd pod gradom	150:00:0
Njiva pred vrati v trg Devin	86:40:0
Njiva ob cesti za Štivan	40:0:0
Dominikalna posest skupaj	736:40:0
Grad	10.661:00:0
Skupaj	11.397:00:0

Tabela 23b: Devin 1637: nepremičnine in regali (strožja cenitev) (StLA, 12).

Table 23b: Devin 1637: Real estate and regalia (higher appraised value) (StLA, 12).

Nepremičnine in regali	Vrednost goldinarjev
Grad, utrdba na morju, pristavno poslopje (<i>Meiershaft</i>)	60.000:00:0
Travniki, vrtovi, sadovnjaki, polja, vinogradi	10.000:00:0
Gozdovi	6.000:00:0
Lov na ptice	2.000:00:0
Ribolov v morju in v Timavi	2.800:00:0
Skupaj	80.800:00:0

Rihemberk 1624

Gospodstvo Rihemberk je obsegalo severovzhodni del kraške planote, segalo pa je do Vipavske doline. Gospodstvo z gradom v Braniku je skozi ves novi vek pripadalo grofom Lanthieri, najprej v zastavni obliki in nato v lasti. Cenitev iz leta 1624, ki je tu predmet analize,³⁹ so izvedli prav v namen prodaje. Istočasno so Lanthieriji imeli in kupili tudi bližnje gospodstvo Vipava tako, da so gospodovali nad sklenjenim območjem, ki se je raztezalo med Krasom in Vipavsko dolino.

Na podlagi cenitve je javnopravne dohodke gospodstva Rihemberk v bistvu sestavljala ena sama postavka: to so kazni, ki jih je izrekalo deželjsko sodišče. Vsota tristotih goldinarjev je plod približne ocene komisarjev s pripisom: "ker deželjsko sodišče obsega široko območje, so kazni znatne". Pristojbin od nepremičninskega prometa niso vključili, ker se umrščina in primščina nista plačevali (StLA, 30).⁴⁰ S tremi četrtinami skupne rente pa najpomembnejšo kategorijo dohodkov in temelj sistema dajatev predstavlja zemljiška renta, in to predvsem dajatve v naravi, ki same pomenijo blizu 60% rente. Kljub temu tudi dajatve v denarju niso zanemarljive, tako da skupaj z javnopravnimi prilivi znašajo več kot tisoč goldinarjev letnih plačil v denarju, kar znaša 22,75% rente. Dopolnjuje jo občuten doprinos tlake (tabela 24).

V sklopu naturalnih dajatev so zastopane številne različne žitarice (z jasno prevlado pšenice in ovsa) ter vino. Če pogledamo na razlike v količini med pravnim in desetinskim prilivom, lahko sklepamo, da je bila razširjenost trte terana večja od interesa prejemnika rente, ki je bil pretežno usmerjen v tržno bolj zanimivo belo vino (tabela 25). Sicer so med belim in črnim odločali tudi naravni pogoji oziroma lega na Krasu ali proti Vipavski dolini, saj je povprečna desetina v rihemberški župi znašala 50 čebrov belega in 66 črnega vina, v štanjelski 31 in 12, v štajkovski 99 in 10, v komenski župi pa 50 čebrov izključno terana. V bistvu pa činžna bremena zagotavljajo predvsem določeno količino pšenice, ovsa in vina,⁴¹ s tem pa zahtevajo od kmetov, da jih pridelujejo. Ostala žita, ki so prisotna le v desetinskih dajatvah, kažejo na druge kulture, prisotne na poljih in njivah, vendar ne nujno v istem razmerju. Nasploh je desetina v Rihemberku manj pomembna, saj le z vinom in s pšenico bistveno prispeva h končni vsoti naturalnih dajatev (tabeli 25 in 26).

Količinska razmerja povedo, da je rihemberški gospod v svoje kleti pospravljajl dvakrat toliko belega vina kot črnega (66,3% oz. 33,7%), pšenica in oves sta predstavljala vsak po dobro tretjino priliva žitaric (36,1%), ostala žita pa so sestavljala preostalo dobro četrtino (27,8%). Če pa se ozremo na gospodarsko težo, kakršna se pokaže s pretvorbo naturalnih postavk v denarno vrednost (tabela 26), premočno

39 Razen kjer je drugače navedeno, se za gospodstvo Rihemberk uporabljajo podatki iz StLA, 13

40 Vendar pred tem izpis iz leta 1572 omenja dohodke od dedovanj in kupoprodaj, StLA, 20.

41 Olje je verjetno bilo plačilo za manjši oljčni nasad, ki ga je gospod dal postaviti na grajskem griču ne dolgo pred letom 1572 (StLA, 20).

izstopata belo vino in pšenica, ki jima z vse večje razdalje sledijo oves, teran ter pira in druga žita. Belo in črno vino skupaj pomenita skoraj polovico vrednosti (47%) glavnih dajatev v naravi, s pšenico vred pa blizu tri četrtine (74%), kar obenem predstavlja 27 oziroma 43% skupne rente (tabela 27). Zemljiška renta je v Rihemberku slonela na treh temeljih, ki so v velikostnem zaporedju bili vino, pšenica in denar, renta nasploh pa prav tako na vinu (27%), denarju (23%), tlaki (18%) in pšenici (16%).

Občutljivo vlogo tlake v skupni renti je le delno mogoče preveriti v odnosu z obsegom dominikalnih zemljišč. O slednjem so podatki razmeroma natančni (tabela 28), medtem ko o delovnih bremenih vemo le to, da je bilo tlaki zavezanih 249 hub, "veliko katerih je zasedenih s štirimi, petimi in več podložniki in med njimi razdeljenih", vsi pa so bili obvezani robotati, in 524 kajž. Tako 'natrpane' hube kakor številčnost kajž sta odraz demografskega pritiska, ki je po eni strani povzročal deljenje in prikrito drobljenje hub, po drugi pa vodil v ustanavljanje novih kmetij (kajž).

Dejanskih kmetij (enot kmetijskega gospodarstva) je torej vsekakor bilo bistveno več od samega števila 249 hub. Četudi vsaki hubi dodelimo po en delovni dan enega orača in vsaki kajži po en delovni dan enega kosca, dobimo 19,4 enodnevnih oračev za vsak delovni dan površine dominikalnih brajd in 7,8 enodnevnih koscev za vsak dan površine dominikalnih travnikov.⁴² Gre seveda za hipotetičen izračun, ki pa je verodostojen v kolikor sloni na res skromni obremenitvi s tlako. Rezultat vsekakor kaže na možnost, da je rihemberški gospod razpolagal s presežnimi delovnimi obveznostmi svojih podložnikov, pa čeprav je bila storilnost tlačanskega dela vsaj trikrat nižja od dninarja ali grajskega hlapca, kot so v 18. stoletju na Kranjskem menili tako uradni viri kakor zemljiški posestniki (Britovšek, 1964, 179). Hipoteza sama pa je smiselna zato, ker obstoj neizkoriščene tlake vodi v njeno prevajanje v robotnino in torej v povečanje bremen v denarju, a tudi zato, ker kaže na večjo ali manjšo vlogo neposredne dominikalne proizvodnje v gospodarskem sistemu gospostva, oba faktorja pa sta med pomenljivejšimi kazalci značaja vsakega fevdalnega sistema.

Sklepno pripombo namenimo gozdovom, zato da podčrtamo njihovo odsotnost v cenitvi leta 1624, kakor tudi v sledeči cenitvi gospostva Vipava, ker se do takrat o njihovi nadaljni pripadnosti komora še ni odločila.

42 Po primerjavi izgleda, da bi različne enote dominikalne posesti, kakor so našteje v tabeli 27 (1624), lahko sovpadale s podatki o dominikalni posesti iz leta 1572 (StLA, 20). Travniki za skupnih 52 dni površine in 2,5 dni neobdelne zemlje iz cenitve leta 1624 odgovarjajo verjetno marofu "Lokvica", ki je prisoten v cenitvi iz leta 1572: sestavljen je bil iz dveh bivših hub, uporabljal pa se za poletno in zimsko rejo tropa okoli 400 ovac, pridobivalo se je precej sena a le malo žita, letni prihodek pa je bil ocenjen na 100 goldinarjev. Zidana poslopja in brajdi, ki so omenjeni leta 1624, pa bi lahko sovpadali z marofom "Branik", ki se omenja v cenitvi iz leta 1572 (ta je ena bivša huba) in na katerem se je pridelovalo 17,5 rihemberških starov (kar je enako 70 goriškim pezenalom) raznih žitaric v vrednosti 22,5 goldinarjev. Cenitev rihemberškega gospostva iz leta 1572 navaja tudi, da se vsa dominikalna zemlja (njive in travniki) obdeluje z uporabo robotnega dela.

Tabela 24: Rihemberk 1624: skupna renta (StLA, 13).

Table 24: Rihemberk 1624: Total income (StLA, 13).

Skupina postavk		Goldinarjev	%
Zemljiška renta	v denarju	752,67	16,22
	v naravi	2.737,99	58,99
	skupaj	3.490,66	75,21
Javnopravni dohodki		303,34	6,53
Tlaka		847,34	18,26
Skupaj		4.641,34	100,00

Tabela 25: Rihemberk 1624: glavne naturalne postavke* zemljiške rente (StLA, 13).

Table 25: Rihemberk 1624: Main items* in kind of land income (StLA, 13).

Postavka	Merska enota	Pravdne dajatve	Desetina	Skupaj
Pšenica	pezenal	585	158	743
Oves	pezenal	715	29	744
Proso	pezenal	0	16	16
Ječmen	pezenal	0	28	28
Sirek	pezenal	0	97	97
Pira	pezenal	0	308	308
Rž	pezenal	11	109	120
Vino belo	vip. čeber	116,5	180	296,5
Vino teran	vip. čeber	30,5	120	150,5
Olje	funt	50	0	50
Drobnica	glava	11,5	0	11,5

* Brez manjših dajatev. / * Except small tributes.

Tabela 26: Rihemberk 1624: pretvorba glavnih naturalij v denarno vrednost (StLA, 13).

Table 26: Rihemberk 1624: Conversion of items in kind into cash value (StLA, 13).

Postavka	Merska enota	Količina	Enotna cena	Vrednost gold.	%
Pšenica	pezenal	743	*4:10	743:00:0	27,65
Oves	pezenal	744	2:5	372:00:0	13,84
Proso	pezenal	16	3:0	10:40:0	0,40
Ječmen	pezenal	28	0:40:0	18:40:0	0,69
Sirek	pezenal	97	0:24:0	38:48:0	1,44
Pira	pezenal	308	0:30:0	154:00:0	5,73
Rž	pezenal	120	3:0	80:00:0	2,98
Vino belo	vip. čeber	296,5	16:0	994:13:1	37,00
Vino teran	vip. čeber	150,5	8:0	267:33:2	9,96
Olje	funt	50	0:10:0	8:20:0	0,31

*V poševnem tisku: lire:soldi. / * Italics: lire:soldi.

Tabela 27: Rihemberk 1624: razmerje med naturalijami in skupno rento (StLA, 13).
Table 27: Rihemberk 1624: The ratio between items in kind and total income (StLA, 13).

Postavka	Goldinarjev	%
Pšenica	743,00	16,01
Oves	372,00	8,01
Vino	1.261,80	27,19
Ostale naturalije	361,19	7,78
Zemljiška renta v denarju	752,67	16,22
Javnopravni dohodki	303,34	6,53
Tlaka	847,34	18,26
Skupaj	4.641,34	100,00

Tabela 28: Rihemberk 1624, nepremičnine: dominikalna posest in grad (StLA, 13).
Table 28: Rihemberk 1624, real estate: Landlord's possession and the castle (StLA, 13).

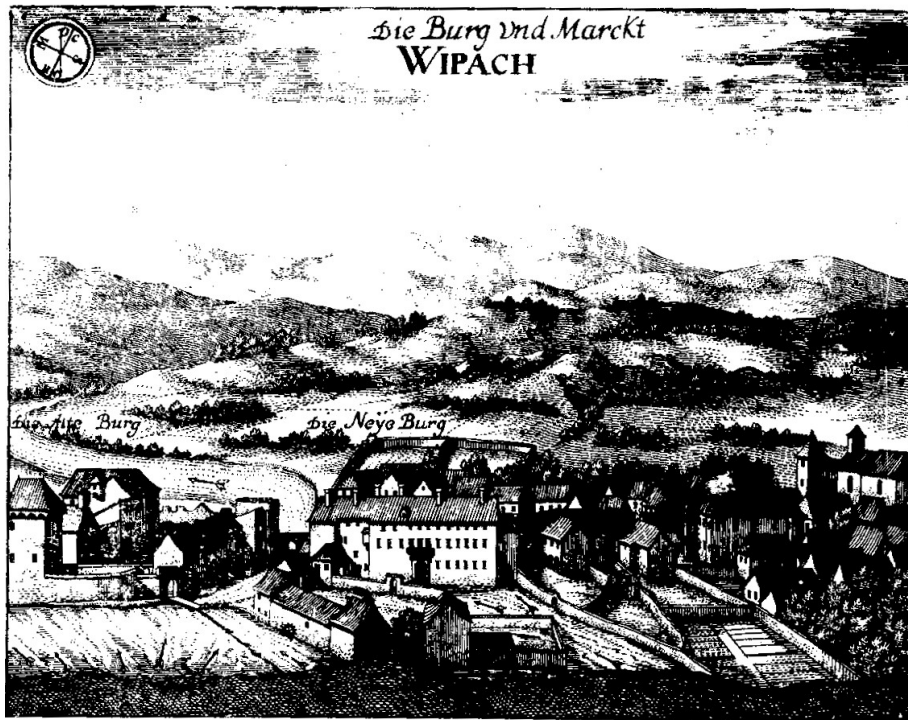
Nepremičnina	Merska enota	Količina	Enotna cena gold.	Vrednost gold.
2 travnika	dan	17	15:00:0	262:30:0
2 travnika	dan	34,25	32:00:0	1.096:00:0
1 travnik	dan	0,75	–	31:30:0
2 neobdelani njivi	dan	2,25	–	112:30:0
Porušeni marof pod gradom (obseg zidov)	seženj	72	1:00:0	72:00:0
Senik pri marofu	–	–	–	50:00:0
Stara hiška s slamnato streho (obseg zidov)	seženj	73	1:00:0	73:00:0
Brajda (njiva in 6 vrst trt)	dan	2,5	–	275:00:0
Brajda (samo njiva)	dan	10,3	–	936:00:0
Vrtovi vse naokoli grajskega griča	–	–	–	320:00:0
Klet v Šanjelu	–	–	–	140:00:0
Dominikalna posest skupaj				3.368:30:0
Grad (stal bi čez 10.000 G)	–	–	–	5.000:00:0
Skupaj				8.368:30:0

Vipava 1624

Gospodstvo Vipava je zavzemalo zgornji del Vipavske doline in njena pobočja, segalo pa je do Godoviča in na Pivško. Svoj sedež je imelo v Vipavi. Cenitev leta 1624 je bila namenjena prodaji dotedanjemu zastavnemu imetniku grofu Lanthieriju, ki je istočasno posedoval in kupoval tudi gospodstvo Rihemberk, kot smo pravkar videli.⁴³

43 Razen kjer je drugače navedeno, se za gospodstvo Vipava uporabljajo podatki iz StLA, 14.

Po mnenju cenitvenih komisarjev je bilo območje vipavskega deželskega sodišča "zelo" široko, kljub temu pa so izprašani podložniki zatrjevali, da so tu prilivi od sodnih pristojnosti veliko manjši kot v Rihemberku. Njihov dejanski znesek je ostajal negotov, zato so ga komisarji ocenili na 150 goldinarjev letno. Pristojbine od nepremičninskega prometa so bile razmeroma nizke, ker se tu umrščina ni plačevala in ker so bile primopredaje kmetij, ki so bile večidel kupne, redke; ta priliv je bil ocenjen na 100 goldinarjev letno, enako kakor pravice do lova in ribolova. Posledično je bila vloga javnopravnih dohodkov v sklopu skupne rente precej skromna (tabela 29). Fevdalna renta je v gospodstvu Vipava odločno slonela na zemljiški renti: dajatve v naravi so predstavljale več kot 60%, tiste v denarju kar eno petino, skupaj pa skoraj 83% skupne rente. Če slednjim prištejemo javnopravne dohodke, pa je denarni delež v renti vseeno presegal 26%.⁴⁴

Sl. 5. Vipava po Valvasorju (1689).
Fig. 5: Vipava in Valvasor (1689).

44 V denarju se je sicer plačevala vsaj še robotnina namesto izredne tlake, ki pa ne spreminja razmerja saj je znašala le 18,6 goldinarjev oz. 0,33% rente in je tu vključena v skupno vrednost tlake.

Zaradi jasne prevlade dajatev v naravi v sklopu rente je njihova podrobnejša analiza toliko bolj zanimiva. Raznolikost postavk je velika, saj segajo od pšenice do dog za vinske sode (tabela 30). Med žitaricami sta tako kot v večini doslej videlih primerov jasno prevladovala pšenica in oves, obenem pa je zopet prisotno večje število drugih žitaric, predvsem sirek, pira in rž, ki so se nabirale z desetinskimi dajatvami. Te so bistveno prispevale k skupni vsoti naturalnih dajatev v zemljiški renti. Močne postavke tako v pravdi kot v desetini so spet pšenica in oves ter belo vino in teran. Doga za izdelovanje sodov med pravnimi dajatvami pričajo o tradicionalnosti plemiškega interesa do vinarstva na tem območju, precej je tudi lesa za kurjavo, medtem ko večje število koz v desetini kaže na razširjenost tovrstne reje (morda na pobočjih proti Godoviču). Vendar se s prevedbo v denar pokaže, da je med naturalijami po vrednosti močno prevladovalo belo vino (blizu 40%), z razdalje sta sledila pšenica in teran, drugače pa se je le še oves približeval desetini skupne vrednosti dajatev v naravi (skupaj 85,5%, tabela 31).

Usmeritev gospodarskega interesa prejemnika rente v gospostvu Vipava postane še jasnejša, ko vrednost glavnih naturalnih postavk oziroma njihovih skupin primerjamo s skupno rento (tabela 32). Tudi v tem sklopu namreč vino (belo in črno skupaj) predstavlja glavno postavko s tem, da rahlo presega tretjino vrednosti rente. Njen drugi pomembnejši steber so bile kmetijske dajatve v denarju oziroma denarni dohodki nasploh (zemljiški in javnopravni). Drugače sta desetino vrednosti rente presegala le še pšenica in tlaka.

Ohlapnost razpoložljivih podatkov o dominikalni posesti (tabela 33) ter tipologiji in količini delovnih obveznosti komaj omogoča hipotetičen izračun izkoriščenosti robote na dominikalni zemlji. Pri cenitvi vrednosti predvidene tlake na 2 goldinarja po hubi komisarji navajajo skupno število 196 hub, v katero so očitno vštete tako cele hube kot njihovi deli, čeprav se drobljenje izrecno ne omenja. Pri kajžah (bilo jih je 220) se implicitno omenja njihova različna velikost in zmogljivost, saj "morajo vsaj pomagati pri izvajanju ročne robote", zato "se mora robota vsakega kajžarja izračunati druga z drugo", kar pomeni v povprečju oziroma približno (komisarji so ga določili na 1 goldinar letno). O tipologiji opravil, njihovi denarni vrednosti in stopnji obremenjenosti podložnikov lahko torej le sklepamo. Imetnik gospostva je vsekakor uvedel novo, "izredno" orno tlako na dominikalnih zemljiščih, ki je znašala 14 delovnih dni in se je dodala redni, podložniki pa so raje plačevali robotnino, kot delali. Robotnine je v tem primeru znašala 6 lir (1:20:0 goldinarjev) za vsak delovni dan.⁴⁵

45 Po tem ključu bi zgoraj omenjena letna vrednost tlake vsake hube (2 gold.) pomenila en dan oranja in par dni ročnega dela po hubi na leto. Vendar obstaja dokajšnja verjetnost, da so bili, enako kot pri drugih bremenih, v splošnem zneski starih dolžnosti skromnejši od novouvedenih davščin (Panjek 2002). K takemu razmišljanju navajajo tudi podatki, s katerimi razpolagamo za posestno enoto Baumkircherjev Turn v letu 1572, kjer se je takrat nahajalo 16 hub. Vsaka huba je opravljala štiri dni robote z živino, katerih skupno vrednost so ocenili na 16 krajcarjev, in osem dni ročne robote za skupnih 20 krajcarjev, kar je znašalo letno breme dvanajstih delovnih dni v skupni vrednosti 0:36:0

Tabela 29: Vipava 1624: skupna renta (StLA, 14).

Table 29: Vipava 1624: Total income (StLA, 14).

Skupina postavk		Goldinarjev	%
Zemljiška renta	v denarju	1.152,91	20,28
	v naravi	3.550,03	62,46
	skupaj	4.702,94	82,74
Javnopravni dohodki		350,00	6,16
Tlaka		630,67	11,10
Skupaj		5.683,61	100,00

Tabela 30: Vipava 1624: glavne naturalne postavke* zemljiške rente (StLA, 14).

Table 30: Vipava 1624: Main items* in kind of land income (StLA, 14).

Postavka	Merska enota	Pravdne in druge dajatve	Desetina	Skupaj
Pšenica	pezenal	293	455	748
Oves	pezenal	386	233	619
Mešana žita in ajda	pezenal	59	0	59
Proso	pezenal	29	0	29
Sirek	pezenal	0	200	200
Rž	pezenal	0	174	174
Pira	pezenal	0	160	160
Ječmen	pezenal	0	4	4
Stročnice	pezenal	0	11	11
Vino belo	vip. čeber	110	279	389
Vino teran	vip. čeber	86	219	305
Kozličiči, jagnjeta	glava	0	130	130
Koštruni	glava	8	0	8
Koze	glava	12	0	12
Doge za sode	kos	149	0	149
Seno	voz	14	0	14
Les za kurjavo	voz	95	0	95

* Brez perutnine in jajc. / * Except poultry and eggs.

goldinarjev. En dan z uporabo živine je torej leta 1572 'veljal' 4 krajcarje, en dan ročnega dela pa 2,5 krajcarjev. Velika razlika med cenitvijo robotnega dela med leti 1572 in 1624, ki zadeva tako posamezna opravila (oranje se npr. podraži za 20 krat) kot skupno obremenitev, pa ne more kazati samo na nižji znesek starih bremen, ampak tudi na njihovo postopno prilagajanje spreminjajočim se gospodarskim razmeram. Na podlagi takega razmišljanja lahko torej menimo, da so bila opravila, ki so leta 1624 sestavljala redno roboto (za 2 gold. letno), večja od tega, kar kaže vrednost izredne orne robote (1,3 gold. za 1 dan), vendar obenem manjša od tega, kar bi pomenilo upoštevanje pretvorbene vrednosti za leto 1572.

Tabela 31: Vipava 1624: pretvorba naturalij* v denarno vrednost (StLA, 14).

Table 31: Vipava 1624: Conversion of items in kind* into cash value (StLA, 14).

Postavka	Merska enota	Količina	Enotna cena	Vrednost gold.	%
Pšenica	pezenal	748	1:00:0	748:00:0	21,45
Oves	pezenal	619	0:30:0	309:30:0	8,88
Mešana žita in ajda	pezenal	59	0:30:0	29:30:0	0,85
Proso	pezenal	29	0:40:0	19:20:0	0,55
Sirek	pezenal	200	0:24:0	80:00:0	2,29
Rž	pezenal	174	0:40:0	116:00:0	3,33
Pira	pezenal	160	0:30:0	80:00:0	2,29
Ječmen	pezenal	4	0:40:0	2:40:0	0,08
Stročnice	pezenal	11	1:00:0	11:00:0	0,31
Vino belo	vip. čeber	389	16 lir	1.383:06:0	39,67
Vino teran	vip. čeber	305	8 lir	542:40:1	15,56
Kozličji, jagnjeta	glava	130	0:40:0	86:40:0	2,49
Koštruni	glava	8	2:00:0	16:00:0	0,46
Koze	glava	12	2:00:0	24:00:0	0,69
Doge za sode	kos	149	–	3:00:0	0,09
Seno	voz	14	1:00:0	14:00:0	0,4
Les za kurjavo	voz	95	1 lir	21:06:2,5	0,61

* Brez perutnine in jajc.

* Except poultry and eggs.

Tabela 32: Vipava 1624: razmerje med naturalijami in skupno rento (StLA, 14).

Table 32: Vipava 1624: The ratio between items in kind and total income (StLA, 14).

Postavka	Goldinarjev	%
Pšenica	748,00	13,16
Oves	309,50	5,44
Druga žita, ajda in stročnice	338,50	5,96
Vino	1.925,77	33,88
Drobnica	126,67	2,23
Drugo (les, seno, perutnina...)	101,59	1,79
Zemljiška renta v denarju	1.152,91	20,28
Javnopravni dohodki	350,00	6,16
Tlaka	630,67	11,10
Skupaj	5.683,61	100,00

Tabela 33: Vipava 1624, nepremičnine: dominikalna posest in Baumkircher Turm (StLA, 14).

Table 33: Vipava 1624, real estate: Landlord's possession and Baumkircher Turm (StLA, 14).

Nepremičnine	Vrednost gold.
1 Marof	187:20:0
11 travnikov	1.643:00:0
7 njiv/polj	531:00:0
4 vinogradi	260:00:0
4 kleti	318:10:0
Dominikalna posest skupaj	2.939:30:0
Baumkircherjev turn z obzidjem in okolico	946:00:0
Skupaj	3.885:30:0

SKUPNA SLIKA

Skupne poteze fevdalne rente na Krasu

Analiza posameznih gospostev precej jasno kaže, kako so se mogle razmere od gospodstva do gospodstva tudi bistveno razlikovati. Poglavitni dejavniki lokalne specifikke so izhajali po eni strani iz naravnih danosti in zemljepisne lege območja, po drugi pa iz pravic in pristojnosti vezanih na vsako gospodstvo in področje posebej. Neposredna primerjava rezultatov cenitev potrjuje prisotnost marsikatero razlike, vendar bomo tu pozornost raje posvetili skupnim potezam (tabele 34–38).

Ena pomembnejših skupnih lastnosti je visoka stopnja koncentracije posesti in pravic (pravdne dajatve, dajatve za neobdelani svet in krčevine, gorsko pravo, desetina, sodne in davčne pristojnosti), in torej oblasti, v rokah gospodov, predvsem tam, kjer je bilo zemljiško gospodstvo večje (Devin, Rihemberk, Vipava, Švarcenek). Sicer so znotraj deželskosodnega območja teh večjih gospostev obstajali tudi drugi zemljiški posestniki oziroma gospodje, sama gospodstva pa so posedovala kmetije tudi zunaj meja svojega deželskega sodišča. Vendar drobljenje zemljiške posesti v splošnem, predvsem pa v Devinu, Rihemberku, Vipavi in Švarceneku, še zdaleč ni bilo tako izrazito, kot v primeru deželskega sodišča Novi grad (Vilfan, 1980a): najbrž ni naključje, da so ta gosposki kompleks komorni dokumenti dosledno imenovali deželsko sodišče in ne gospodstvo, saj je od skupnih 375,5 hub leta 1574 istoimenskemu zemljiškemu gospodstvu pripadalo le osem (StLA, 11).

Skupne poteze je mogoče zaslediti tudi v sestavi fevdalne rente, začenjši s tem, da je bila povsod raznolika. A bilo jih je več.

V skupni renti je delež naturalnih dajatev nihal med eno in dvema tretjinama, delež zemljiške rente pa med polovico in 80%. Izjema je bil Socerb in to zaradi visokih dohodkov od mitnic, ki so tudi sicer igrale odločilno vlogo pri določanju deleža javnopravnih dohodkov. Fevdalna renta je torej v splošnem slonela na zemljiški renti in na njenih naturalnih dohodkih, obenem pa na denarju, saj je zemljiška renta povsod vsebovala tudi okoli 15 do 20% denarja. Zato so denarni dohodki povsod presegali petino skupne rente. Vlogo denarnih dohodkov je zlasti prisotnost mitnic med pristojnostmi gospostva mogla stopnjevat do dvotretjinskega deleža. Kjer sta bila na gospostvo vezana zemljiška posest (hube, kajže) in torej število podložnikov večja, je svojo vlogo nadalje imela tlaka, ki se je v teh primerih gibala med desetino in petino skupne rente; drugje je bil gospodarski potencial in pomen tlačkih storitev bistveno manjši (tabele 34–36). V večjih zemljiških gospostvih se je fevdalna renta po skupni vrednosti gibala med tri in šest tisoč goldinarjev letno, z dvema gospostvoma pa so Lanthieriji presegali prag 10.000 goldinarjev (tabela 36). Ker je po komisarski oceni iz leta 1572 (StLA, 6) gospostvo Rihemberk predstavljalo okoli polovice lanthierijske posesti v Goriški grofiji, moremo sklepati, da bi okoli leta 1624 njihovi kosmati rentni dohodki od zemljiške posesti na Primorskem, če so jo medtem obdržali, lahko dosegali skupno vrednost 15.000 goldinarjev (ali 67.500 lir) na leto.⁴⁶

Tabela 34: Denarni dohodki v renti gospostev.

Table 34: Revenues in cash in the income of manors.

Gospostvo	Zemljiška renta v denarju (goldinarji)	Javnopravni dohodki v denarju (goldinarji)	Skupaj goldinarjev
Senožeče 1615	235,883	563,600	799,48
Švarcenek 1618	455,780	297,500	753,28
Socerb 1620	156,275	803,125	959,40
Devin 1637	1.362,446	1.739,071	3.101,52
Rihemberk 1624	752,667	304,334	1.057,00
Vipava 1624	1.152,912	350,000	1.502,91

⁴⁶ $4.641,34$ (Rihemberk 1624) $\times 2 + 5.683,61$ (Vipava 1624) = 14.966,29 goldinarjev.

Tabela 35: Struktura rente v gospostvih: denar, naturalije, storitve (v odstotkih).

Table 35: The structure of the income of manors: cash, items in kind, services (in percentage).

Gospostvo	Denar %	Naturalije %	Storitve %	Skupaj %
Senožeče 1615*	55,23	41,48	3,29	100
Švarcenek 1618	23,93	62,65	13,42	100
Socerb 1620	66,76	30,99	2,25	100
Devin 1637*	**51,29	32,33	16,38	100
Rihemberk 1624	22,75	58,99	18,26	100
Vipava 1624*	26,77	62,46	10,77	100

*Kjer so med javnopravnimi dohodki prisotne dajatve v naravi, so te vključene v odstotek naturalij; kjer je izpričano plačevanje robotnine, je ta vključena v dohodke v denarju (zato ponekod odstotne vrednosti rahlo odstopajo od tistih, ki so navedene v tabelah o skupni renti posameznih gospostev).

**Z desetino.

Tabela 36: Struktura rente v gospostvih: zemljiška, javnopravna, storitve (v odstotkih).

Table 36: The structure of the income of manors: income from land, administration services (in percentage).

Gospostvo	Zemljiška renta %	Javnopravni dohodki %	Storitve %	Skupaj %
Senožeče 1615	57,24	39,47	3,29	100
Švarcenek 1618	77,13	9,45	13,42	100
Socerb 1620	41,86	55,89	2,25	100
Devin 1637	54,14	29,48	16,38	100
Rihemberk 1624	75,21	6,53	18,26	100
Vipava 1624	82,74	6,16	11,10	100

Tabela 37: Skupna renta gospostev.

Table 37: Total income of manors.

Gospostvo	Skupna renta (goldinarji)	Gospod (goldinarji)
Senožeče 1615	1.427,97	Porzia
Švarcenek 1618	3.146,96	Petazzi
Socerb 1620	1.436,95	*4.583,91
Devin 1637	5.899,05	Thurn
Rihemberk 1624	4.641,34	Lanthieri
Vipava 1624	5.683,61	10.324,95

* Tej vsoti se je pridruževala renta od deželskega sodišča Novi grad.

Nekatere skupne poteze zasledimo tudi v sestavi naturalne rente. Povsod sta med žitaricami prevladovala pšenica in oves, kjer so to dovoljevali pogoji, je pomembno vlogo zasedalo vino, ponekod (in v manjši meri) pa še drobnica (tabela 37). Vsa gospostva so bila upravičena do pobiranja desetine, čeprav ne nujno na vsem svojem območju, in njeni dohodki so bistveno prispevali k pestri sestavi zemljiške rente ter odločilno vplivali na njeno skupno vsoto.

PREFERENČNA USMERJENOST ZEMLJIŠKE RENTE V PŠENICO, OVES, VINO IN DENAR SE JE URESNIČEVALA TAKO PREKO USTALJENIH PRAVDNIH DAJATEV IN DESETINE KAKOR S SELEKTIVNO TEŽNJO PO POVEČEVANJU OBREMNITVE IN S PRITISKOM K ŠIRJENJU ISTIH KULTUR. Vendar, kakor izpričuje široka paleta žitaric in drugih pridelkov zlasti v desetini, a ne le v njej, se je taka usmeritev rente izvajala nad kmetijstvom, ki je v osnovi bilo polikuturno, v kolikor je bilo vezano na zadoščanje prehrambnih potreb kmečkega prebivalstva. Razlog za razširjenost številnih žit je treba nadalje iskati v za poljedelstvo posebno zahtevnih naravnih pogojih, ki so značilni za kraški svet. Kljub temu sta pšenica in oves verjetno le prevladovala tudi na poljih, tako kot posledica zahtev prejemnika rente, kakor zaradi tega, ker sta (z vinom) predstavljala tržno priložnost tudi za kmeta, kolikor mu je teh pridelkov ostalo po tem, ko je poravnal razna bremena.

Obseg naturalne rente kraških gospostev ni zanemarljiv (tabela 35 in 38). Prejemnikom je nudil solidno tržno izhodišče, saj je Kras z Vipavsko dolino predstavljal dober del ožjega zaledja mest Gorice, Trsta in Kopra, ki so uvažala žito. Vendar je pri zadovoljevanju mestnega povpraševanja mogla imeti ponudba iz največjih rent tega območja le delno vlogo (glej hipotetične vsote v tabeli 38).

Tabela 38: Glavni naturalni dohodki v renti gospostev (količine)

Table 38: Most important revenues in kind in the income of manors (quantities).

Gospostvo	Pšenica (hl)	Oves (hl)	Druga žita (hl)	Vino belo (hl)	Vino teran (hl)	Drobnica (glav)
Senožeče 1615	90,10	91,95	39,22	37,51	3,88	81,0
Švarcenek 1618	130,91	205,67	219,35	0	0	359,0
Socerb 1620	16,96	23,72	37,02	38,80	0	0
Devin 1637	107,10	143,48	15,26	17,62	66,77	318,0
Rihemberk 1624	185,93	186,18	142,38	191,76	97,34	11,5
Vipava 1624	187,18	154,90	156,65	251,58	197,25	150,0
Skupaj*	718,18	805,9	609,88	537,27	365,24	919,5

* Hipotetične vsote.

Gospodarski pomen navedenih količin lahko preverimo tako, da poskusimo izračunati, kolikšnemu povpraševanju po prehrani so lahko zadostile. Ocenjuje se, da je

v novem veku evropski človek v povprečju zaužil vsaj pol kilograma žitaric na dan,⁴⁷ v sosednji Furlaniji pa so sodobniki po splošno uveljavljenem ključu povprečno letno potrebo odraslega človeka ocenjevali na 292 litrov žita, kar pomeni 0,6 kilograma dnevno.⁴⁸ Vsota kosmatih žitnih rent največjih gospoств s širšega kraškega območja je v prvi polovici 17. stoletja znašala okoli 129.825 kilogramov.⁴⁹ Na podlagi omenjenega ključa to pomeni 216.376 do 259.651 dnevnih obrokov in torej, da so večje kraške rente v žitu čez vse leto mogle skupaj prehranjovati največ 592 do 711 ljudi,⁵⁰ medtem ko se je v posameznih primorskih mestih v 16. in 17. stoletju prebivalstvo večinoma gibalo nekje med 3.000 in 6.000.

Vendar omenjene rente (pa čeprav kosmate in torej nekoliko višje od dejansko presežnih) niso predstavljale vsega 'presežka' v kraškem poljedelstvu. Najprej jim je treba prišteti pridelek pridvornih gospodarstev. Na istem območju je dalje bilo še kar nekaj manjših zemljiških gospoств in posesti, ki so prejemale dodatne dajatve, del desetina je pripadal župnikom, nekaj presežka je moglo prigospodariti tudi kako kmečko gospodarstvo. Skupni žitni presežek kraškega poljedelstva je torej bil nekoliko višji, vendar se njegovi povpraševalci in porabniki niso nahajali le v mestnem okolju: vsaj siromašnejši sloj kmečkega prebivalstva namreč s svojim čistim pridelkom ni mogel dosegati ravni preživetja.

Baron Kulmar, poveljnik hrvaških krajišnikov, ki so leta 1713 zadušili kmečki upor na Krasu in Tolminskem, je takoj ob prihodu svoje milice v deželo goriške deželne stanove med drugim pozval, naj vojakom nudijo pol bokala (goriškega: 0,67 l) vina na dan z obrazložitvijo, da bi sicer stežka mogel zagotoviti njihovo poslušnost, ker so "v svojih deželah obilno vajeni na vino" (ASPG, 2). Navedena količina je popolnoma enaka minimalni dnevni moški potrošnji, kot so jo računali v Benetkah leta 1730 (0,67 l), kjer so tudi ocenjevali, da ženske dnevno porabijo polovično količino vina kot moški. Po tem ključu je bila v furlanskem Vidmu v dvajsetletju 1774–1794 povprečna dnevna poraba vina 0,9 litra pri moških in 0,45 litra pri ženskah, pri odrasli populaciji skupaj pa 0,67 litra (Panjek, 1992, 155–163),⁵¹ torej

47 Malanima, 1995, 500, tudi za bibliografijo.

48 Povprečna letna potreba je bila ocenjena na 4 videmske stare, kar znaša 292 litrov; teža hektolitra pšenice je bila na podlagi takratnih in tamkajšnjih merskih sorazmerij okoli 78 kg. Danes tehta hektoliter pšenice in koruze v povprečju 75 kg, nekatera druga žita pa so lažja (Fornasin 2001, 56–57, 61).

49 Gre seveda za hipotetično vsoto, saj je rezultat seštevanja vrednosti iz različnih let (tab. 37), kljub temu pa prav gotovo nakazuje vsaj verodostojen velikostni razred. Izračun sloni na prostorninah žit, ki so navedene v tabeli 38. Za vsa žita se je upoštevala protivrednost 0,75 kg za 1 liter, za oves pa polovična, to je 0,375 kg (za razmerje ovs do pšenice Valenčič 1970, 254). Po tem ključu dobimo 53.863,5 kg pšenice, 30.221,25 kg ovs in 45.741 kg ostalih žit, skupaj 129.825,75 kg.

50 $129.825,75 \text{ kg} : 0,6 \text{ kg} = 216.376$ dnevnih obrokov; $216.376 : 365 = 592,8$ prehranljivih ljudi v letu. $129.825,75 : 0,5 = 259.651,5$; $259.651,5 : 365 = 711,38$.

51 Moško in žensko porabo v Vidmu 1774–94 sem izračunal po ključu 2:1 na podlagi tam navedenih osnovnih podatkov: 5.280 odraslih moških, 5.955 odraslih žensk in 243 litrov povprečne letne porabe

spet natanko enaka minimalni potrebi krajišnika. To količino moremo torej upravičeno uporabiti kot povprečno dnevno potrošnjo odraslega človeka, ki niti ni previsoka. Vino je takrat namreč pomenilo tudi prehrabni artikel, pa čeprav je njegova poraba močno nihala z gibanjem maloprodajnih cen ter kljub temu, da je treba računati z razlikami v porabi med mestom in podeželjem in med bolj ali manj premožnimi sloji (Panjek, 1992, 155–163). Po goriških merah je pol bokala enako eni boci: na račun večjih kraških rent bi torej po eno boco vina na dan lahko skozi vse leto pilo 369 ljudi⁵² (pri čemer je seveda treba računati na iste dodatne naslove ponudbe in porabe, ki so bile zgoraj omenjeni pri žitu).

Osnovne poteze agrarnega gospodarstva in družbe

Živinoreja je bila usmerjena predvsem v drobnico. Na podlagi sestave zemljiške rente bi lahko sklepali, da je bila na obalnem območju razširjena predvsem kozjereja, v notranjosti ovčereja, na območju vipavskega gospodstva pa zopet kozjereja. Reja drobnice je kot gospodarska panoga pomenila dopolnjevanje poljedelstva, tudi posredno z obrtnim predelovanjem pridelkov v sirarstvu ter v proizvodnji izdelkov in polizdelkov iz volne in kože. Najbrž so redili tudi prašiče s sistemom proste paše v gozdovih (želod, žir).⁵³

S pridelovanjem pšenice, ovsu, rži, pira, ječmena, sirka, prosa, ajde, stročnic, zelja, druge zelenjave in sočivja, kjer je bilo mogoče tudi vina, zlasti terana, ter nadalje s kozjerejo, z ovčerejo in rejo perutnine je kmetijstvo težilo k pokrivanju osnovnih prehrabnih potreb. Osnovna usmerjenost v polikulturno kmetijstvo je puščala razmeroma malo prostora za specializacijo. Njeni znaki so vendarle razpoznavni v vinogradništvu zlasti na območjih, kjer se izkoriščajo prijaznejši naravni pogoji za pridelovanje belega vina, zlasti na Vipavskem in pri Trstu. Z istim kriterijem lahko specializacijo zasledimo tudi v reji drobnice, saj je slonela na izkoriščanju pašnih površin nižje kakovosti, ki so značilne za kraški svet. Vendar gre v prvem primeru za bolj intenzivno usmerjeno kmetijstvo, v drugem pa za ekstenzivno izkorščanje prostorskih virov, ki jih je sicer ob večji intenzivnosti moglo bistveno načeti. Usmerjenost v pridelavo pšenice in ovsu ter belega vina pa lahko vsaj delno štejejo za 'nujno specializacijo', kolikor je bila posledica urbarialnih predpisov in odgovarjala zahtevam gospoda.

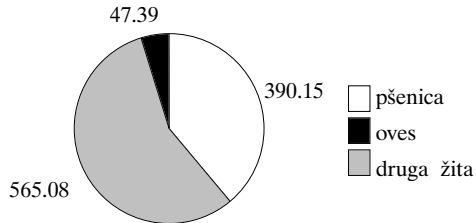
na odraslega. Skupno količino potrošenega vina (243 litov x 11.235 porabnikov = 2.730.105 litrov) sem delil s 16.515 (najmanjši skupni imenovalc, ki je dvakratnik moške odrasle populacije + ženska populacija, ker so moški pili dvojno količino) in dobil rezultat 165,31 litrov, kar predstavlja žensko porabo, medtem ko je moška bila dvojna.

52 Na podlagi podatkov iz tabele 38 (kosmata renta 1615–37, belo in teran skupaj, hipotetična vsota). 90.251 litrov : 0,67 litrov = 134.702,985 dnevnih obrokov (polovični ih bokalov): 365 dni = 369 skozi vse leto odžejanih odraslih.

53 Na to kaže dajatev z imenom *Assrecht* v dokumentih, kolikor se tu ni uporabljala tudi za gozdno pašo druge živine, predvsem drobnice.

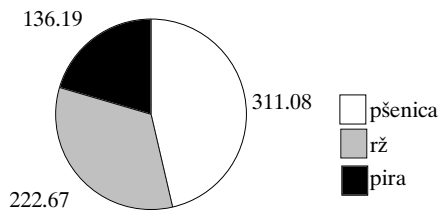
Graf 2: Razmerje žit v pravnih in drugih fiksnih dohodkih (v hektolitrih) gospodstev Senožeče, Švarcenek, Devin, Rihemberk in Vipava.

Diagram 2: The ratio of cereals in the income from rents and in other fixed revenues (in hl) of the manors of Senožeče, Švarcenek, Devin, Rihemberk and Vipava.

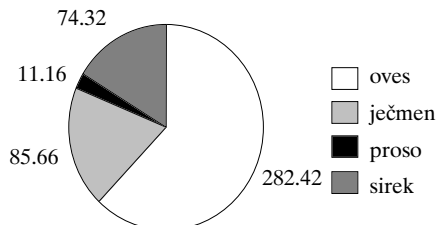
Graf 3: Razmerje ozimnih žit v desetinskih dohodkih (v hektolitrih) gospodstev Senožeče, Švarcenek, Rihemberk in Vipava.

Diagram 3: The ratio of winter cereals in the income from tithes (in hl) of the manors of Senožeče, Švarcenek, Rihemberk and Vipava.

Graf 4: Razmerje jarih žit v desetinskih dohodkih (v hektolitrih) gospodstev Senožeče, Švarcenek, Rihemberk in Vipava.

Diagram 4: The ratio of summer cereals in the income from tithes (in hl) of the manors of Senožeče, Švarcenek, Rihemberk and Vipava.

Iz razporeditve žitnih pridelkov v zemljiški renti je le mogoče sklepati nekatere splošnejše značilnosti poljedelstva, kljub previdnosti zaradi raznih dejavnikov, ki sestavo gosposke rente v naravi razlikujejo od stanja na njivah in poljih. Iz grafa 2 je

jasno razvidno, kako je selektivnost pritiska pravnih dajatev zahtevala pridelovanje pšenice kot ozimnega žita in ovsas kot jarega, in torej pritiskala v smer zaporedja pšenica – oves v kolobarjenju. Prevlada ovsas med jarimi žiti pa le ni bila tolikšna, kot kažejo mere v hektolitrih, saj je pri isti prostornini skoraj polovico lažji od pšenice, pri enaki površini pa obrodi podobno težo pridelka. Zato predstavlja enkratna prostorninska mera pšenice podobno težo pridelka in obdelovalno površino kot dvakratna prostorninska mera ovsas. Hektoliter ovsas pomeni torej približno polovično težo in polovično obdelovalno površino kot druga žita (Valenčič, 1970, 254).

Grafična ponazoritev desetinskih dohodkov (grafa 3 in 4) potrjuje sliko polikulturalnega kmetijstva, v katerem so razširjena vsa različna ozimna in jara žita, ki so bila takrat prisotna na Slovenskem.⁵⁴ Kolobarjenje je prav verjetno potekalo v različnih zaporedjih. Sicer so v desetinskih dohodkih ozimna žita razmeroma enakomerno zastopana, čeprav z jasno prevlado pšenice, med jarimi pa močno prevladuje oves. Opazi se tudi bistveno večja količina ozimnih žit (669,94 hl oz. 502 kg) od jarih (453,56 hl oz. 234 kg). Koruza na Krasu in Vipavskem do tridesetih let 17. stoletja še ni prišla med urbarialne in desetinske dajatve. Širila se je iz Furlanije, kjer se je takrat že uveljavljala, na Krasu pa se v večjem obsegu verjetno še ni pojavljala med posevki, čeprav je kot nova kulturna rastlina pred seboj imela pomembno vlogo v kmetijstvu in ljudski prehrani.⁵⁵ Na Slovenskem se je sicer že do polovice 16. stoletja uveljavila druga novejša kultura z ljudskim prehrabnim predznakom, to je ajda (Gestrin, 1991, 224), ki pa je med dajatvami iz prvih desetletij 17. stoletja zastopana le v devinskem in vipavskem gospostvu, in še to komaj za spoznanje. To nam tudi pove, da je mogla biti pot med dajatve dolgotrajna, zlasti za pridelke nižje tržne vrednosti, kakršna je takrat bila tudi kuruza.

Kakor izpričujejo cenivni dokumenti, sta bili v kraških gospostvih prisotni obe glavni obliki posesti kmetij, kakor drugje v slovenskem in nasploh notranje-avstrijskem prostoru, to sta zakup in kupno pravo. Tudi na Primorskem si je komora na prehodu iz šestnajstega v sedemnajsto stoletje prizadevala, da bi zakupne kmetije prevedla v kupne, vendar z le delnim uspehom. V vseh gospostvih so že ob reviziji urbarjev v sedemdesetih letih 16. stoletja komorni cenilci prepričevali kmete, naj svoje svoje zakupne obrate spremenijo v kupne in si na ta način pravno zagotovijo dednost in odtujljivost kmetije. Spremembo posestne oblike, ki je kajpak zahtevala plačilo določenega zneska, so na široko sprejeli le v vipavskem gospostvu. Drugje so cenitveni komisarji v letih 1615–1637 spet ugotavljali, da se kmetije "trdovratno" branijo prevedbe zakupne posesti v kupno, medtem ko so bile v gospostvu Vipava kmetije večidel že kupne. Možno je tudi, da kmečki odpor le ni predstavljal edine ovire. Vtis je, da so bili prevajanju nenaklonjeni tudi gospodje, kar bi bilo razum-

54 Glej zlasti Valenčič 1970, 253–255.

55 O času pojavljanja in uveljavitve kuruze na Primorskem in v Furlaniji, od koder se je širila, prim. Britovšek 1964, 210–211; Moritsch 1969, 74–75; Gestrin, 1991, 38; Fornasin, 1999.

ljivo, saj je s to operacijo komora posegala v posestna in torej družbena razmerja v gospodstvu, obenem pa je segala v mošnje podložnikov in v bodoče gospodove dohodke od primopredaj kmetijskih zemljišč.

In vendar je prav verjetno razloge za kmečko trdovratno odklanjanje prevedbe treba iskati predvsem v odklonilnem odnosu kmetov, ki je ponekod izviral iz razmeroma nizke stopnje bremen na promet s kmetijskimi zemljišči, v splošnem pa iz revščine kmetov in siromašnosti kraške zemlje, kakor so sami navajali, zlasti pa iz tega, da so z zakupnimi kmetijami v praksi mogli razpolagati enako kot s kupnimi.⁵⁶

Pri tem je treba namreč upoštevati, da je bila dednost kmečkega posedovanja kmetij vsaj dejanska, če že ne pravna. Trajanje posesti vliva prepričanje o njeni trajnosti, v evropskem ruralnem svetu pa je tako ali tako bila razširjena miselnost, da pravičnost in upravičenost stanja ter ravnanja temeljita na običajni praksi oziroma na spominu, izročilu in tradiciji: veljalo je to, kar in kakor je bilo, 'odkar človek pomni'. Tudi če je zemljo posedoval v obliki zakupa in ne na podlagi kupnega prava, jo je kmet dojemal kot svojo, jo kupoval, prodajal, izmenjeval, podeljeval. Kjer podatki v cenitvah kraških gospodstev to dopuščajo, je dejansko mogoče sklepati o obstoju razmeroma živahnega prometa z zemljo med podložniki. Zanimivo pa je, da so prav v gospodstvu Vipava, kjer so bile kmetije večinoma kupne, cenitveni komisarji zasledili najbolj omejen promet s kmetijskimi zemljišči, medtem ko so bile primopredaje pogostejše tam, kjer je prevladovala zakupnost (Rihemberk, Švarcenek, Socerb, Devin (StLA, 30; 31)). Vzročno povezavo za to vsaj navidezno protislovje bi bilo vredno poglobiti,⁵⁷ vsekakor pa dodatno potrjuje interpretacijo, da je promet s kmetijskimi zemljišči med podložniki potekal ne glede na pravno-formalno obliko posesti in tudi mimo nje (npr. prijavljeno in prikrito drobljenje hub).

Pri primopredajah pa se je kmet prav verjetno kolikor mogoče izogibal plačevanju gosposkih pristojbin, kar je prispevalo k temu, da nam dejanski posestni odnosi niso vselej jasno razvidni iz arhivskega gradiva. Tako urbarji kot cenitve in drugo gradivo izkazujejo pojav 'javnega' drobljenja hub, torej tiste delitve, ki so bile prijavljene upravi gospodstva in zato tudi zapisane: tako se najdejo omembe polovičnih, tretjinskih in četrtinskih hub. Vendar je ob uradnem deljenju hub obstajalo tudi prikrito drobljenje, na kar so se vsaj delno nanašale tudi komisarske navedbe, da je bilo veliko hub zasedenih in razdeljenih med "štirimi, petimi in več" kmeti.⁵⁸ Število hub v vsakem gospodstvu, kakor ga navajajo cenitve, predstavlja torej število teoretičnih enot, na katerih je slonela odmera pravnih dajatev in podložniških storitev, ne pa

56 Istega mnenja že Vilfan, 1980b, 431–435.

57 Možno bi na primer bilo, da so vipavski kmetje s kupnim pravom na nek način zaščitili (s tem, da so si zagotovili popolnejšo posest v smislu dednosti in odtujljivosti) le jedro gospodarskega obrata, nato pa varovali njegovo obstojnost.

58 Kot soroden primer se lahko navede grunt na Tolminskem, ki je bil leta 1745 razdeljen med 18 sopoestnikov (Panjek, 2002, 52).

števila dejanskih gospodarskih obratov (tabela 39). To pa seveda ne pomeni, da so nujno in povsod bile vse hube bolj ali manj prikrito razdeljene na več enot kmetijskega gospodarstva, temveč to, da je bil pojav delitve hubne posesti dokaj razširjen. Delitvi, ki se je kazala tudi navzven, ker je bila javna in uradno potrjena, se je dodajala notranja, prikrita delitev. Obe obliki vsekakor nakazujeta smer razvoja, ki je vodila v vse manjše gospodarske enote in v širjenje obdelovalnih površin, ki so morale preživljati vse večje število kmetijskih obratov.

Vendar drobljenje hubne posesti obenem izpričuje vsaj še eno tendenco, to je porast prebivalstva, ki se v cenitvah ponekod tudi izrecno omenja (Devin, 1637), drugje pa neposredno (Rihemberk, 1624). Vendar 'natrpane' hube in izrecne omembe goste naseljenosti niso edini kazalci demografske rasti. Tudi številčnost kajž in gostačev sta odraz demografskega pritiska, ki je po eni strani povzročal drobljenje hub, po drugi pa vodil v ustanavljanje novih kmetij (kajž) in v pojavljanje ruralnega družbenega sloja brez zemlje (gostači oz. *Untersassen* ipd.). Ker je v tem obdobju kuga večkrat razsajala tudi v neposredni soseščini (leta 1600 v Trstu, 1601 v Istri, 1623 na Goriškem, 1624–1625 na Kranjskem in Štajerskem, 1631 v Istri in Furlaniji, 1634 in 1645 na Kranjskem; Kandler 1858, 177; Morelli 1855, II, 149), bi to nadalje pomenilo, da epidemije niso širše zajele kraškega podeželja oziroma da niso pustile vidnejših posledic ali prekinile trenda demografske rasti.

Tabela 39: Število hub in kajž v gospostvih.

Table 39: The number of "hubes" and cottages in the manors.

Gospostvo	Hub	Kajž
Zemljiško gospostvo Rihemberk, 1624	249	524
Zemljiško gospostvo Vipava, 1624	196	220
Zemljiško gospostvo in deželno sodišče Devin, 1637	308,5	100

V pogojih s pretežno statičnimi družbenimi razmerji, tehničnimi zmogljivostmi in obdelovalnimi načini, ki niso bili značilni le za območje Krasa ampak za večji del evropskega kmetijstva v zgodnjem novem veku, je rast števila prebivalcev povzročala večanje obremenitve gospodarskih virov. To je po eni strani vodilo v stopnjevanje intenzivnosti obdelovanja in izkoriščanja virov nasploh, kar v kraškem okolju zlahka pripelje do njihovega načenjanja,⁵⁹ obenem pa je vse večji problem postajalo doseganje prehranske samozadostnosti kmetijskih obratov. Zaradi tega je kmečko prebivalstvo moralo posegati po dopolnilnih dohodkih tudi v neagrarnih panogah. Znamenje za to je dejstvo, da so v vseh obravnavanih gospostvih vsaj okoli četrtno fevdalne rente sestavljali dohodki v denarju, ki so prihajali iz različnih dajatev in plačil prebivalcev gospostva (zemljiškega gospostva in deželskega sodišča).

⁵⁹ O tem glej Gams, 1991; tudi Panjek, 2003.

Kruh in vino: nekaj hipotez o kraškem kmečkem gospodarstvu

Leta 1552 so kranjski deželni stanovi trdili, "da zlasti na Kranjskem in na Krasu kmetje brez trgovanja in tovorništva ne bi mogli ostati na kmetijah", okoli leta 1600 pa je bila po Gestrinu "vključitev podeželja v blagovno denarno gospodarstvo in odvisnost velikega dela kmečkega prebivalstva od neagrarne dejavnosti tolikšna, da se procesa komercializacije ni dalo zaustaviti" (Gestrin, 1991, 79–80, 252). Zlasti "številnim kajžarjem" med Postojno in obalo so bile dejavnosti, povezane s trgovskimi tokovi, ki so vodili v Trst, pomembne in potrebne (Blaznik, 1970, 170). Da je bilo poseganje po dohodkih izven kmetije splošen pojav, je sicer zatrjeval že Valvasor in mu v sklepnih besedah celo posvetil pozornost kot eni značilnejših potez kranjske stvarnosti.

Filip Kobenzl je leta 1606 Kras v štanjelski župi slikovito (in namerno) opisoval kot "pust, divji in kamnit, brez vsakega naravnega elementa razen razdivjane burje, kjer ni sežnja zemlje ne v dolžino ne v širino, kamor položiti plug za peščico žita. Ne najdeta se več kot dva prebivalca, ki lahko štiri ali pet mesecev živita od tega, kar pridelata, medtem ko vsi ostali, kakor ubogi kajžarji (*Keuschler*) in dninarji (*Taglöner*), in tudi med njimi prav redki, s svojim žitom utegnejo preživeti 14 dni, ostalo si morajo pridobiti drugje. Med vsemi prebivalci je samo ena huba. Vrtovi, od katerih župa ali gospostvo Rihemberk dobivata činže, so sama gola skala in treba je z veliko muko prinašati zemljo od drugod, in ubogi ljudje v njih gojijo zelenjavo, vendar zaradi suhega in sušnega podnebja in predvsem močnega vetra redkokdaj pridelajo kako korist" (StLA, 2).

Drobljenje kmetij je na Krasu dobilo zaznaven obseg že v drugi polovici 16. stoletja, vsaj v vaseh pri Trstu (Panjek, 1997a). Istočasno je rasel sloj kajžarjev in nasploh podeželskega prebivalstva brez zemlje, ki bi ga mogla preživljati. Za preživetje v takih pogojih je moralo biti delovanje v trgovini, prekupčevanju, tovorništvu in tihopstvu skoraj nujno. Toda razdrobljenost kmečkih gospodarskih enot si je verjetno treba razlagati ne le kot vzrok za dejavnost v nekmetijskih panogah, ampak tudi kot posledico obstoja take možnosti nasploh. Namreč: prisotnost neagrarnih dohodkov je dopuščala drobitev – če je že ni pospeševala – in torej omogočala višjo raven razdrobljenosti (Panjek, 1997b, 115). To pa pomeni, da so bili neagrarni dohodki strukturno vgrajeni v kmečko gospodarstvo. Na Krasu ne stojimo torej pred samozadostno, avtarhično kmetijo in gospodarstvom, temveč pred razmeroma odprto kmečko ekonomijo, v kateri kmetje posegajo po virih dohodka tudi izven svojega obrata. In vendar, v kolikšni meri so to počenjali?

Na podlagi podatkov iz cenitev je mogoče predlagati kako hipotezo. Prvi korak v to smer lahko storimo tako, da poskusimo odgovoriti na vprašanje, koliko denarja so podložne kmetije v povprečju plačevale gospostvom. Velikostnemu razredu se lahko približamo tako, da skupni znesek denarnih rent (tabela 34) delimo s številom kmetij

tam, kjer razpolagamo s številom hub in kajž (Devin, Rihemberk in Vipava, tabela 39). Ker so komisarji poudarjali, da na mnogih ali celo na vseh hubah sedi več kmetov (štiri, pet in več), najbrž ni pretirano oceniti, da je število dejanskih gospodarskih obratov v splošnem moglo biti dvakratnik števila hub, ki ga navajajo ceditve.⁶⁰ Če tem prištejemo še kajže, dobimo po takem ključu naslednjo sliko: Devin 647, Rihemberk 1.022 in Vipava 612, skupaj pa 2.281 gospodarskih enot, od katerih je vsaka v povprečju plačevala poltretji goldinar v denarju.⁶¹ Po ceditvenih vrednostih naturalij to pomeni isto kot dva in pol pezenala pšenice (60 litrov oz. 45 kg) ali en čeber terana (65 litrov), ki nam morejo ponazoriti rezultat, ki ga je povprečni kmet moral doseči z neagrarnimi dejavnostmi, da bi zadovoljil svojega zemljiškega gospoda in deželjskega sodnika. S tem bi se odrasel človek lahko prehranjeval 75 dni s pšenico ali pa bi skoraj sto dni mogel uživati teran (0,6 kg žita in 0,67 l vina na dan).

Povprečna obremenjenost obrata z vsemi dajatvami v vinu in žitu pa je bila v povprečju 57 kg žit in 39,5 litrov vina. Če ji dodamo naturalno protivrednost povprečja denarnih dajatev (45 kg pšenice ali 65 litrov terana), dobimo obremenjenost kmetije z vsemi pglavitnimi dajatvami, ki bi po takem izračunu znašala okoli 100 kg žita (s prevlado pšenice) in 40 litrov vina ali pa 57 kg žit in okoli 100 litrov vina (pretežno terana). To pa je toliko kot 200 dni prehrane in 60 dni pitja ali pa 100 dni prehrane in 150 dni kapljice za eno odraslo osebo. Za plačevanje fevdalnih dajatev in pristojbin naj bi se torej povprečni kraški kmet moral odreči skoraj polletnemu razmeroma kvalitetnemu prehranjevanju odraslega človeka (v tem izračunu je namreč skoraj za polovico pšenice in čez polovico belega vina).

Vendar v primerjavi s temi količinami ustvarja primer iz bližnjih goric skoraj vtis, da smo v drugi dimenziji, bolj kot če bi obe stvarnosti ločevala samo Soča. Michel Figar je za hubo (*terreno*) v Fojani v Brdih plačeval "polovico od vina in sadežev ter najemnino po goriški meri pšenice pezenalov 1, vina kvinča 2 veder 3, robot 2, kopunov 2, kokoši 2, jajc 10". Leta 1630 je v vinu plačal sledeče:

- polovico od črnega vina: 2 kvinča in 2 vedri
- za dolgove črnega vina: 2 kvinča
- polovico od belega vina: 5 kvinčev in 3 vedra
- za najemnino belega vina: 2 kvinča in 3 vedra
- za dogove belega vina: 2 kvinča

Skupaj je to znašalo deset kvinčev belega (835 litrov) in štiri kvinče in dve vedri (362 litrov) črnega. Če je bila polovica (*mittà*) pravilno odmerjena, potem je Figar pridelal enajst kvinčev belega ter štiri kvinče in štiri vedra črnega, od česar mu je po

60 Ocena ne bi smela biti pretirana, prim. Blaznik, 1970, 170–171.

61 Ni potrebno posebej naglaševati, da gre le za hipotetične vsote (elementov približnosti je več, ne bomo jih naštevati). Skupno povprečje je 2,48 g. V Devinu je povprečje 4,79, v Rihemberku 1,03, v Vipavi 2,45 goldinarjev.

navedenem obračunu s Colloredovim upraviteljem ostal le en kvinč belega (83,5 l) in dve vedri (28 l) črnega vina. "Dne 28 decembra 1630 je zgoraj omenjeni Michel Figar zbežal ponoči" (ASPG, 3), preobremenjen, prezadolžen ali morda vpleten v uboj sovaščana Andrea Simonetiga, ki se je zgodil isto leto.

S pomočjo predlaganega ključa dveh gospodarskih enot za vsako hubo je mogoče oceniti tudi število prebivalstva v gospostvih Devin, Rihemberk in Vipava, kar se upravičuje z dejstvom, da je za ta čas in prostor demografsko znanje precej skromno. Če zgoraj navedenim obratom dodamo še hube, ki so pripadale devinskemu dežel-skemu sodišču a ne zemljiškemu gospostvu, dobimo skupaj 2.351 enot. Z razmeroma skromnim ključem 4,5 oseb na družino pridemo po tej poti do števila 10.580 prebivalcev na severni polovici Krasa z gornjo Vipavsko dolino,⁶² ki je za to obdobje verjetno prej podcenjeno kot precejeno.

Mediteranska sproščenost fevdalnih odnosov na Krasu?

Fevdalec je v gospostvu imel veliko moč, ki pa ni mogla mimo nekaterih resnih omejitev pri usmerjanju gospodarskih dejavnosti. Ker urbar gospoda zavezuje k pobiranju določenih pridelkov, čeprav do njih nima pravega zanimanja, dejansko omejuje njegov maneverski prostor (Abel, 1976, 187–188; Knittler, 1989, 58–59). Urbarialne dajatve so namreč v principu stalne in zato zlahka postanejo pretesne, ko se interesi prejemnika in razmere spremenijo. Najbližja izhoda sta prevajanje naturalnih dajatev v denarne in obratno ali pa odstopanje od pravde, ki pa lahko vzbudita kmečko upornost. Vendar je bil urbar s svojimi predpisi le najkonkretnejši izraz fevdalnih vezi nasploh, ki so ovirale prosto izbiro gospoda pri določanju dajatev. Tudi težavnost odsajanja kmetov je mogla preprečevati ukrepe, ki bi mu gospodarsko ustrezali.

Ker je bila naturalna renta na Krasu sestavljena iz številnih postavk, so njeni prejemniki pobirali razmeroma malo tistih pridelkov, ki so jih bolj zanimali. Zato so težili k selektivnemu stopnjevanju obremenitve in pritiskali v smer širjenja tržno zanimivejših kultur. Preferenčni pritisk na določene pridelke dokazuje, da kmetijstvo in dajatveni sistem nista povsem zadovoljevala gospoda, obenem pa tudi na to, da je prejemnik vendarle stremel le po pšenici, ovsu, vinu in denarju, to je po istih postavkah, ki so jih pravdne dajatve itak zagotavljale. Če ne po količini, potem pa so torej vsaj po sestavi pravdne dajatve v glavnem še ustrezale interesom zemljiških gospodov.⁶³

62 Število ne vsebuje ocene za kmetije na območju Rihemberka in Vipave, ki niso pripadale zemljiškima gospostvoma, po drugi strani pa so se med hubami pod devinskim deželskim sodiščem so se mogle verjetno najti tudi rihemberške hube.

63 Dolgoročno smer razvoja je vsekakor iskati v interpretaciji, da so s časom urbarialni dajatveni predpisi postali ovira za modernizacijo kmetijstva, ker so silili k pridelovanju določenih pridelkov in torej tudi k ohranjanju običajnih kmetijskih praks (Sandgruber, 1978, 260–263).

Vir ne nudi podatkov o prihodkih od pristavnih zemljišč. Zaradi tega smo se omejili na analizo rentnih dohodkov, kljub temu pa je mogoče predlagati kako hipotezo o pristavnem gospodarstvu v kraških gospostvih v prvi polovici sedemnajstega stoletja. Dominikalna obdelovalna zemlja je v cenitvenih opisih večinoma skromnega obsega, le v Švarceneku in Vipavi so pristavne poljedelske površine nekoliko številčnejše, drugače zasledimo nekaj vrtov in vinogradov, kako brajdo, predvsem pa travnike in ponekod tudi gozdove. To pomeni, da je v sklopu pridvornega gospodarstva znatno vlogo igrala živinoreja, kar je sicer v sozvočju s splošno usmeritvijo agrarnega gospodarstva na Krasu, vendar je bila pri plemstvu ta panoga morda še bolj poudarjena. Misel gre tudi h konjereji, ki je sicer v cenitvah izrecno izpričana le v Devinu, vendar je bila verjetno bolj razširjena: plemensk kraški konji, katerih vzrejo omenja tudi Valvasor, so najbrž lipicanci. Obstaja tudi možnost, da je bil v kakem gospostvu (npr. Senožeče) fevdalec lastnik zemljišč že pred prodajo gospostva, tako da je dejanska pristavna posest mogla biti obsežnejša od tega, kar izkazujejo cenitve, ki zadevajo izključno deželnoknežjo posest. Tudi podatki o tlaških obveznostih podložnikov niso vselej tako natančni, da bi omogočili jasen pregled nad vrstami in količino predvidenih storitev.

Kljub tem težavam, primerjava med podatki o obsegu fevdalne rente v delu in tistimi o obsegu dominikalnih zemljišč bolj nakazuje obstoj presežne delovne sile kakor polno izkoriščenost razpoložljivih tlaških obveznosti, z (verjetno) izjemo vsaj Švarceneka. Na tej podlagi moremo sklepati o večji razširjenosti prevajanja tlake v robotnino, kot jo izrecno izkazujejo cenitve. Čeprav so podatki nepopolni, najde taka interpretacija oporo v dosedanjih, tako v Blaznikovi, da so "na Primorskem tlako sploh zelo malo uporabljali", kakor v Vilfanovi, da so na Slovenskem "prizadevanja po obnovi pridvornega gospodarstva" bila odsotna, v splošnem pa so bila najmanj zaznavna na zahodu in močnejša proti vzhodu, največ pa v Prekmurju (Blaznik, 1980, 265; Vilfan, 1980a, 197–199). To potrjuje umestitev primorskega prostora v sklop fevdalnega sistema na Slovenskem (Gestrin, 1991, 40, 72), a ga obenem dosledno umešča tudi v sklop notranjeavstrijske stvarnosti, za katero dosedanje raziskave prav tako nakazujejo marginalnost pojava velikega in na tlaki slonečega gosposkega gospodarskega obrata (Valentinitsch, 1995, 279–297). Tu so fevdalci ohranjanje in povečevanje dohodkov iskali predvsem po drugih poteh.

Taka smer razvoja fevdalnega sistema se precej globoko razlikuje od vzhodnoevropskega modela (nem. *Gutsherrschaft*), obenem pa vsaj deloma tudi od zahodnoevropskega modela zemljiškega gospostva, v katerem je pridvorno gospodarstvo prej odstotno kot pomembno (*Grundherrschaft*). Za tipologijo, ki naj bi se ustavila nekje vmes na razvojni poti proti vzhodnemu modelu, je bil izdelan pojem *Wirtschaftsherrschaft* (Hoffmann, 1958). Tremel je naštel različne razloge za sorazmerno marginalnost pridvornega gospodarstva v tem (avstrijskem in slovenskem) prostoru: neprimerne geografske značilnosti razgibane pokrajine, nepriklenjenost ruralnega

prebivalstva na grudo ter njegova trdovratna obramba tradicionalnih razmerij in s tem povezana upornost (predvsem v alpskem svetu). Slednja je dejansko vodila v številne kmečke upore, a najprej v poseganje po pravnih poteh, to je v izredno razširjeno kmečko pravdanje, ki je ne glede na (ne)uspešnost kmetov oviralo gospode pri izvajanju samovoljnih prizadevanj (Tremel, 1969, 235–236). Tudi v primeru velikega primorskega upora leta 1713 so Tolminci in Kraševci najprej nekaj let poskušali uveljaviti svoj prav po pravni poti in šele nato so šli v punt (Panjek, 1996; Panjek, 1997a, 159–160).

Poleg večje ali manjše vloge pridvornega gospodarstva sta za razumevanje smeri razvoja fevdalnega sistema v prvih stoletjih novega veka pomembna rast ali padanje osebne odvisnosti podložnikov in njihove obremenjenosti z dajatvami. Čeprav je bil pojav "še skoraj neraziskan", je Vilfan menil, da se je tako imenovana "druga nesvoboda" na Slovenskem "uveljavila v različni meri, pojemajoč od vzhoda proti zahodu" in da se je "najmanj občutno podložnost stopnjevala ob mediteranskem prostoru". Vendar naj bi postroževalne silnice v splošnem prevladoval nad sproščevalnimi, osebna odvisnost med 16. in 18. stoletjem pa naj bi se vsekakor stopnjevala (Vilfan, 1980c, 341). Razmeroma skromne pristave kraških gospostev, ki smo jo zasledili v prvih desetletjih 17. stoletja, dejansko govorijo v prid omenjene 'mediteranske sproščenosti' fevdalnih odnosov. Po drugi strani pa obstajajo tudi znamenja, da se je med 16. in 18. stoletjem pritisk bremen in robote (predvsem tovorne) stopnjeval tudi na Krasu. Tako so menili tudi rihemberški kmetje, ko so se v svoji zadnji prošnji po neuspelem uporju leta 1713 sklicevali na 'srečne stare čase', ko so se bremena še odmerjala na podlagi komornega urbarja (StLA, 15), torej tistega, katerega dohodke smo tu analizirali. Indici torej niso enoznačni in tudi zato ostaja raziskovanje odprto.

Sicer pa večja pozornost do razlik med fevdalnimi režimi razkriva raznolikost, odstopanja, prehodne oblike in posebnosti ter po tej poti vodi v opuščanje dihotomske predstave o jasni ločnici med 'težjim' vzhodnoevropskim in 'lažjim' zahodnoevropskim fevdalnim sistemom.⁶⁴ "Slovenske dežele so bile v tem razvoju nekako na sredi, vendar bliže zahodu kakor vzhodu", je zaključeval Gestrin (1991, 302). 'Nekje vmes' pa niso bila le gospostva na Slovenskem, temveč v Notranji Avstriji in Srednji Evropi nasploh. V tem okviru so primorska gospostva spadala v širše notranjeavstrijsko in srednjeevropsko prehodno območje, sama pa so ležala prav na stičišču s furlansko različico 'italijanskega' fevdalizma ter z 'mediteranskimi' oblikami družbenih razmerij in zemljiške posesti: območje tega stika in prehajanja je tu bila zlasti Goriška grofija (Panjek, 2002). Eden od elementov obmejnosti primorskega prostora v novem veku je bil torej prehodni značaj oblik tamkajšnjega fevdalnega gospodarstva.

64 Tako smer nakazuje več dejstev in interpretacij, prim. Pach, 1965, 232; Petran, 1965, 217–322; Válka, 1965, 211; Wyczanski, 1974, 772; Aymard, 1981; Past and Present, 1985; Harnisch, 1986; Gestrin, 1991, 235; Winkelbauer, 1993, 125–243; Peters, 1995.

PRILOGE

1. Mere na Primorskem v 16. in 17. stoletju

VOTLE MERE ZA ŽITA

Notranja razmerja

1 veliki goriški star (*staio grande*) = 6 pezenalov (*pesenale*)

1 mali goriški star (*staio piccolo*) = 4 pezenali

1 ljubljanski star = 4 merniki

1 rihemberški star = 4 rih. mere

Krminski, gradiški, tolminski in videmski star so vsi sestavljeni iz 6 pezenalov.

Medsebojna razmerja

1 krminski pezenal = 0,625 goriškega pezenala; 1 krminski star = 3,75 go. pezenalov

1 gradiški pezenal = 0,57143 goriškega pezenala; 1 gradiški star = 3,42858 go.

pezenalov

1 videmski pezenal = 0,5 ali 0,533 goriškega pezenala; 1 videmski star = 3 ali 3,2 go.

pezenala

1 tolminski pezenal = 2/3 goriškega pezenala; 1 tolminski star = 4 go. pezenali

1 novigrajska kupna mera (*Neuhauser Kaufmass*, tudi v Švarceneku) = 2/3

ljubljskega mernika

1 ljubljanski star = 6 novigrajskih kupnih mer

1 ljubljanski star = 4 vipavske mere (tudi 3,63; za oves tudi le malo nad 3)

1 ljubljanski star = 5,3 pivških mer (za oves tudi 5,524)

1 ljubljanski star = 4 rihemberške mere = 1 rih. star = 4 lj. merniki

Pretvorbe

1 goriški pezenal = 25,0237 litrov

1 mali goriški star = 100,0948 litrov

1 veliki goriški star = 150,1422 litrov

1 ljubljanski star = 106 litrov (do 118)

1 ljubljanski mernik = 26,5 litrov

VOTLE MERE ZA TEKOČINE

Notranja razmerja

1 goriška urna (orna) = 6 veder (*secchia, Emper*); 1 vedro = 12 bokalov; 1 bokal = 2

boci

1 krminski kvinč (*conzo*) = 6 veder; 1 vedro = 12 bokalov; 1 bokal = 2 boci

Medsebojna razmerja

- 1 krminski kvinč = 5 goriških veder in 2 go. bokala
- 1 gradiški kvinč = 5 goriških veder
- 1 videmski kvinč = 4 goriška vedra in 3 go. bokali
- 1 vipavski in tržaški čeber (*Zuber*) = 4 goriška vedra
- 1 koroška urna = 1 vipavski in tržaški čeber = 4 goriška vedra
- 1 tovor (*Samb; soma*) = 8 goriških veder = 2 vipavska in tržaška čebra = 2 koroški urni
- 1 tovor (8 veder) grozdja = 3 vedra mošta (grozdje : mošt = 2,667:1; mošt : grozdje = 0,375:1)

Pretvorbe

- 1 goriška urna = 97,00973 litrov
- 1 krminski kvinč = 83,53615 litrov
- 1 gradiški kvinč = 80,84144 litrov
- 1 videmski kvinč = 68,71505 litrov
- 1 vipavski in tržaški čeber = 64,67315 litrov (ali 66,02)
- 1 koroška urna = 66,02 litrov

TEŽNE MERE

Medsebojna razmerja

- 100 dunajskih funtov = 185 tankih beneški funtov (*liber, libbra veneziana sottile*)
- 1 dunajski tovor = 300 dunajskih funtov = 555 tankih beneških funtov

Pretvorbe

- 1 tanki beneški funt = 301,2297 gramov
- 1 dunajski funt = 560,060 gramov
- 1 dunajski tovor = 168,018 kilogramov

DOLŽINSKE IN POVRŠINSKE MERE

Notranje razmerje

- 1 goriško polje (*campo goriziano*) = 840 *tavole* (1 *tavola* = kvadratna *pertica*)

Medsebojno razmerje

- 1 goriško polje = 1 malo furlansko polje (*campo friulano piccolo*)

Pretvorbe

- 1 *pertica* = 2,042942 metra

1 *tavola* = 4,173612 kvadratnih metrov

1 goriško polje = 0,350583 hektarja

1 seženj (*Klafter*) = 186 centimetrov (tudi 189,5 in – ljubljanski – 1,966)

DENARNA RAZMERJA

1 goldinar nemške veljave = 4:10 beneških lir (4,5)

1 goldinar nemške veljave = 1:6:2 goldinarjev kranjske veljave (1,111; Štanjel 1606)

1 goldinar kranjske veljave = 4:1 beneških lir (4,05; Štanjel 1606)

1 beneški dukat = 1:20 goldinarjev nem. v. (1,333) = 6 ben. lir (Švarcenek 1618, Socerb 1620, Devin 1637)

	Goldinarjev	Lir
<i>I scudo</i>	1:50:0	8:5
<i>I tallero reale e ducato</i>	1:30:0	*(6:15)
<i>I genovina</i>	2:12:0	9:10
<i>I ongaro e zecchino</i>	3:0:0	13:10
<i>I doppia tedesca, spagnola e altre</i>	5:0:0	22:0

* Izračun avtorja na podlagi razmerja goldinar : lira = 1 : 4,5 (zaradi nejasnosti originala) (Tarifa mitninskega urada v Štivanu pri Devinu (po 1654)).

Meroslovna literatura: Hassinger, 1987; Molfetta-Moro, 1990; Stanisci, 1997; Stanisci, s. a.; Vilfan, 1954; Glosar, 1995.

Meroslovni viri: KLA; Stände C-A-I, šk. 310 (poročila carinskih uradov v Trbižu in Tablji (1667, 1668, 1707); StLA, 17 (komorni priročnik, brez datuma a po 1.9.1609); StLA, 16 (Rabatta, 1601–1605); StLA, 18 (cenitev Vipava, 1572); StLA, 19 (cenitev Baumkircherjev turn, 1572); StLA, 20 (cenitev Rihemberk, 1572); StLA, 21 (cenitev Štanjel, 1606); StLA, 10 (cenitev Švarcenek, 1618); StLA, 22, goriški kancelar Francesco Capella (zapis 1567); StLA, 23 (zapis v deželnoknežjem urbarju Gradišča in Krmina); StLA, 24 (okoli 1600); StLA, 25 (tržni pravilnik mesta Gorice, 1552); StLA, 26 (1699); StLA, 27 (tarifa štivanske mitnice iz leta po 1654.); StLA, 28 (predgovor tarifi goriške mitnice, 1627/1694).

2. Cenitvene (Kras) in prodajne (Gorica) vrednosti pšenice, ovs, vina in drugih pridelkov, 1600–1640 (podatkovna podlaga Grafu 1)

Tabela 1: Vrednost pšenice v denarju v cenitvah primorskih gospostev (StLA, 7; StLA, 10; StLA, 4; StLA, 14; StLA, 13; StLA, 12; StLA, 29).

Table 1: Cash value of wheat as appraised by the manors of Primorska (StLA, 7; StLA, 10; StLA, 4; StLA, 14; StLA, 13; StLA, 12; StLA, 29).

Cenitev gospostva	Merska enota in količina v litrih	Cena po merski enoti	Vrednost 1 hektolitra	
			v lirah	v gold.
Senožeče 1615	1 ljubljanski star (106 litrov)	3 gold.	12,74	2,83
Švarcenek 1618	1 ljubljanski mernik (26,5 litrov)	5 lir	18,87	4,20
Socerb 1620	1 ljubljanski mernik (26,5 litrov)	1,33 gold.	24,00	5,33
Vipava 1624	1 goriški pezenal (25 litrov)	1 gold.	18,00	4,00
Rihemberk 1624	1 goriški pezenal (25 litrov)	4,5 lir	18,00	4,00
Devin 1637	1 mali goriški star (100 litrov)	4 gold.	18,00	4,00
Tolmin 1633	1 tolminski pezenal (16,67 litrov)	3 lire	18,00	4,00

Tabela 2: Vrednost belega vina v denarju v cenitvah gospostev (StLA, 7; StLA, 4; StLA 14; StLA 13; StLA 12).

Table 2: Cash value of white wine as appraised by the manors (StLA, 7; StLA, 4; StLA 14; StLA 13; StLA 12).

Sorta vina	Cenitev gospostva	Vrednost 1 čebra (64,4 do 66 litrov)		Vrednost 1 go. urne (97 litrov)	
		v lirah	v gold.	v lirah	v gold.
belo	Senožeče 1615	7,87	1,75	11,81	2,62
	Socerb 1620	10,66	2,37	16,00	3,56
	Vipava 1624	16,00	3,55	24,00	5,33
	Rihemberk 1624	16,00	3,55	24,00	5,33
	Devin 1637	13,50	3,00	20,25	4,50
teran	Senožeče 1615	4,50	1,00	6,75	1,50
	Vipava 1624	8,00	1,77	12,00	2,66
	Rihemberk 1624	8,00	1,77	12,00	2,66
	Devin 1637	10,80	2,40	16,20	3,60

Tabela 3: Prodajne cene pšenice in vina bratovščine sv. Roka v Gorici, 1620–1640 (ASPG, 1).

Table 3: Selling prices of wheat and wine produced by the brotherhood of St. Roch of Gorizia, 1620-1640 (ASPG, 1).

Leto	Pšenica	Vino
	Beneških lir za mali goriški star (1 hl)	Beneških lir za goriško urno (97 l)
1620	17	14
1621	16	-
1622	18	14,5
1623	18	12,75
1624	18	19
1625	18	18,5
1626	20	17
1627	20	17,25
1628	28	29
1629	-	28
1630	28	10
1631	25	13
1632	10	20
1633	13	21
1634	12	16
1635	18	23
1636	18	19
1637	-	16,2
1638	10	12
1639	12	13
1640	9	16
Srednja cena	17,26	17,46

Tabela 4: Vrednost pridelkov v izračunu dohodkov od nekaterih kmetij družine Rabatta, 1601–1605 (StLA, 16).*

Table 4: The value of items in kind in the income of some farms owned by the Rabatta family, 1601-1605 (StLA, 16).

Leto	Pšenica	Oves	Rž	Proso	Vino
	Lir za goriški pezenal (25 l)	Lir za goriški pezenal (25 l)	Lir za goriški pezenal (25 l)	Lir za goriški pezenal (25 l)	Lir za goriško urno (97 l)
1601	6,5	3,5	5	4	15
1602	5	2	3,5	2,4	22
1603	3,5	2	2,4	2	16
1604	4,2	2,25	3	2,5	13,5
1605	4	1,9	2,5	2	16
Srednja cena	4,64	2,28	3,28	2,66	16,5
Srednja cena za go. star	18,56	9,12	13,12	10,64	-

*Kmetije so se nahajale v okolici Gorice; oceno je opravil Cancian Colombicchio za Cassandro vdovo Josepha Rabatte v sklopu sodnega postopka za poravnavo dolgov njenega brata Corrada Orzona.

FEUDAL RENT AND AGRARIAN ECONOMY IN THE KRAS BASED ON DOMINION ASSESSMENT (1615–1637)

Aleksander PANJEK

University of Primorska, Science and Research Centre of Koper, SI-6000 Koper, Garibaldijeva 1
University of Trieste, Department of geographical and historical reseach, I-34127 Trieste, p. Europa 1
e-mail: aleksander.panjek@zrs-kp.si

The research work aims to lay some quantitative foundations for the economic and social history of the Hapsburg northern-Adriatic littoral area and in particular the Kras countryside in the 17th century. The research relies on a lesser-used but

relatively rich source typology – the estimates of manors – and represents the first attempt to analyze the wider Kras area in these terms. A further aim of the research is to upgrade the existing findings and sketch the quantitative guidelines of the economic and social structure in the countryside. The source allows an insight into the material foundations of the aristocracy of the littoral area earned in the form of feudal rents, the orientation of production in agriculture, and structural outlines of social relations. Research into the material foundations of the rural population, its economic strategies and activities, and demographic movements in the Early Modern Age remains a challenge for the future.

The paper analyses the first decades of the 17th century; i.e., it concentrates on the period immediately following the 16th century, which has been given more attention by historiography in this geographical area in the past. These decades were discussed as the 'moment' when the Mediterranean (if not European) economic trends turned downwards. Hence, despite the synchronic analysis, the results obtained can be matched against findings related to the preceding century, which indicate the direction of some fundamental economic and social movements. Moreover, the research work provides a methodological proposal for the analysis of dominion assessments. These allow us to survey and compare wide areas and are as such a very interesting source to consider.

In addition to the specific interest in the Kras agrarian reality that is highly interesting for its environmental properties and characteristics also within the wider European area, the results may upgrade our understanding of the social, economic and demographic systems linking the Primorska towns (in particular Gorizia, Koper and Trieste) with the surrounding agrarian hinterland. Moreover, they may enable us to include the Kras and Primorska areas within the Slovene and European Modern Age reality. Last but not least, the comparative analysis of the fundamental characteristics of the economic system and social relations in Primorska manors can contribute a tile to the mosaic of an "European geography of feudalism" and the study of the differences and similarities in the developments of feudal systems in the Modern Age.

Key words: economic and social structure, Kras (northern Adriatic Habsburg coastland), 17th century

Rakitovec (foto: D. Darovec, 1990).

Rakitovec (photo: D. Darovec, 1990).

VIRI IN LITERATURA

ASPG, 1 – Archivio Storico Provinciale di Gorizia (ASPG), Atti giurisdizionali e privati, sezione II (AGP II), Affari economici II (Econ. II), št. 52.

ASPG, 2 – ASPG, Stati I, šk. P47, fol. 161.

ASPG, 3 – ASPG, Atti giurisdizionali e privati, sezione III (AGP III), Urbari, 240 "anno 1630".

StLA, 1 – Steiermärkisches Landesarchiv (StLA), Sachabteilung der innerösterreichischen Hofkammer (IÖHKS), šk. 90, fasc. 14.

StLA, 2 – StLA, IÖHKS, šk. 90, fasc. 11, fol. 79–81.

StLA, 3 – StLA, IÖHKS, šk. 91, fasc. 13.

StLA, 4 – StLA, IÖHKS, šk. 91, fasc. 18; fol. 1–3, 6–9.

StLA, 5 – StLA, IÖHKS, šk. 91, fasc. 11.

StLA, 6 – StLA, IÖHKS, šk. 90, fasc. 10.

StLA, 7 – StLA, IÖHKS, šk. 91, fasc. 15, fol. 4–9.

- StLA, 8** – StLA, IÖHKS, šk. 91, fasc. 16, 9. 4. 1615.
StLA, 9 – StLA, IÖHKS, šk. 91, fasc. 17, fol. 9, 22. 5. 1615.
StLA, 10 – StLA, IÖHKS, šk. 91, fasc. 12, fol. 1–5 in 8–14.
StLA, 11 – StLA, IÖHKS, šk. 91, fasc. 14, fol. 1–9.
StLA, 12 – StLA, IÖHKS, šk. 113, fasc. 7.
StLA, 13 – StLA, IÖHKS, šk. 90, fasc. 11, fol. 29–33.
StLA, 14 – StLA, IÖHKS, št. 90, fasc. 11, fol. 17–21.
StLA, 15 – StLA, Miszellen, 427, n. 1703.
StLA, 16 – StLA, IÖHKS, šk. 84, fasc. 18a, fol. 150–156.
StLA, 17 – StLA, Handschriften, 1299.
StLA, 18 – StLA, IÖHKS, šk. 90, fasc. 10, fol. 9–20.
StLA, 19 – StLA, IÖHKS, šk. 90, fasc. 10, fol. 21–27.
StLA, 20 – StLA, IÖHKS, šk. 90, fasc. 10, fol. 29–40.
StLA, 21 – StLA, IÖHKS, šk. 90, fasc. 14, fol. 23, 34–35, 79.
StLA, 22 – StLA, IÖHKS, šk. 109, fasc. 9.
StLA, 23 – StLA, IÖHKS, šk. 115, fasc. 3, fol. 28.
StLA, 24 – StLA, IÖHKS, šk. 118, fasc. 2, fol. 348.
StLA, 25 – StLA, IÖHKS, šk. 120, fasc. 1.
StLA, 26 – StLA, IÖHKS, šk. 120, fasc. 6.
StLA, 27 – StLA, IÖHKS, šk. 122, fasc. 2.
StLA, 28 – StLA, IÖHKS, šk. 1221, fasc. 7.
StLA, 29 – StLA, IÖHKS, šk. 117, fasc. 11.
StLA, 30 – StLA, IÖHKS, št. 90, fasc. 11, fol. 11–14.
StLA, 31 – StLA, IÖHKS, št. 91, fasc. 13, fol. 1–6.

- Abel, W. (1976):** Congiuntura agraria e crisi agrarie. Storia dell'agricoltura e della produzione alimentare nell'Europa centrale dal XIII secolo all'età industriale. Torino, Einaudi.
- Aymard, M. (1981):** L'Europe moderne: féodalité ou féodalités? Annales E.S.C., 36, 3. Paris, 426–435.
- Bastl, B. (1992):** Herrschaftsschätzungen. Materialien zur Einkommens- und Besitzstruktur niederösterreichischer Grundherrschaften 1550 bis 1750. Wien – Köln – Weimar, Böhlau.
- Batho, G. (1967):** Noblemen, Gentlemen, and Yeomen. V: Thirsk, J. (ed.): The Agrarian History of England and Wales, 4. zvezek, 1500–1640. Cambridge, Collins.
- Bizjak, M. (2003):** Ratio facta est. Gospodarska struktura in poslovanje poznosrednjeveških gospostev na Slovenskem. Ljubljana, ZRC SAZU.
- Blaznik, P. (1970):** Enote individualne posesti. V: Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog, 1. Agrarno gospodarstvo. Ljubljana, DZS.

- Blaznik, P. (1980):** Podložniške obveznosti do zemljiškega gospostva. V: Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog, 2. Družbena razmerja in gibanja. Ljubljana, DZS.
- Boutruche, R. (1974):** Signoria e feudalesimo, 2. Signoria rurale e feudo. Bologna, Il Mulino.
- Bowden, P. (1967):** Agricultural Prices, Farm profits and Rents. V: Thirsk, J. (ed.): The Agrarian History of England and Wales, 4, 1500–1640. Cambridge, Collins.
- Britovšek, M. (1964):** Razkroj fevdalne agrarne strukture na Kranjskem. Ljubljana, Slovenska matica.
- Brunner, O. (1959):** Land und Herrschaft. Grundfragen der territorialen Verfassungsgeschichte Österreichs im Mittelalter. Wien, Darmstadt.
- Corazzol, G. (1979):** Fitti e livelli a grano. Un aspetto del credito rurale nel Veneto del '500. Milano, Angeli.
- Darovec, D. (2004):** Davki nam pijejo kri. Gospodarstvo severozahodne Istre v novem veku v luči beneške davčne politike. Koper, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče – Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.
- De Maddalena, A. (1982):** I bilanci dal 1600 al 1647 di una azienda fondiaria lombarda. Testimonianze di una crisi economica. V: De Maddalena, A.: Dalla città al borgo. Avvio di una metamorfosi economica e sociale nella Lombardia spagnola. Milano, Angeli, 137–178.
- Fornasin, A. (1999):** Diffusione del mais e alimentazione nelle campagne friulane del Seicento. V: Breschi M. (ed.): Vivere in Friuli. Saggi di demografia storica (secc. XVI–XIX). Udine, Forum Edizioni, 21–42.
- Fornasin, A. (2001):** Lontano dal mercato. Prezzi, costi di trasporto e consumi dei cereali nella montagna friulana (secolo XVIII). V: Gardi, A., Knapton, M., Rurale, F. (eds.): Montagna e pianura. Scambi e interazione nell'area padana in età moderna. Udine, Forum Edizioni, 49–68.
- Gams, I. (1991):** Sistemi prilagoditve primorskega dinarskega krasa na kmetijsko rabo tal. Geografski zbornik, 31. Ljubljana, 5–106.
- Gestrin, F. (1991):** Slovenske dežele in zgodnji kapitalizem. Ljubljana, Slovenska matica.
- Giorgetti, G. (1974):** Contadini e proprietari nell'Italia moderna. Rapporti di produzione e contratti agrari dal XVI secolo a oggi. Torino, Einaudi.
- Glosar (1995):** Glosar zgodovinskega domoznanstva, nemško – slovensko – italijanski. Maribor – Graz – Klagenfurt – Trieste, Mednarodni institut arhivskih znanosti pri Pokrajinskem arhivu.
- Grafenauer, B. (1970):** Viri in literatura. V: Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog, 1. Agrarno gospodarstvo. Ljubljana, DZS.

- Gullino, G. (1984):** *I Pisani dal banco e moretta*. Storia di due famiglie veneziane in età moderna e delle loro vicende patrimoniali tra 1705 e 1836. Roma, Istituto Storico Italiano per l'età moderna e contemporanea.
- Harnisch, H. (1986):** Probleme einer Periodisierung und regionalen Typisierung der Gutsherrschaft im Mitteleuropäischen Raum. *Jarbuch für Geschichte des Feudalismus*, 10. Berlin, 251–274.
- Hassinger, H. (1987):** Geschichte des Zollwesens, Handels und Verkehrs in den Östlichen Alpenländern vom Spätmittelalter bis in die zweite Hälfte des 18. Jahrhunderts. Stuttgart.
- Hilton, R. H. (1965):** *Rent and Capital Formation in Feudal Society*. V: Deuxième conference internationale d'Histoire économique, Aix en Provence 1962. Paris.
- Hoffmann, A. (1958):** Die Grundherrschaft als Unternehmen. *Zeitschrift für Agrargeschichte und Agrarsoziologie*, 6. Berlin, 123–131.
- Kandler, P. (1858):** Storia del Consiglio dei patrizi di Trieste dall'anno 1382 all'anno 1809 con documenti. Trieste, Linteditoriale.
- Knittler, H. (1989):** Nutzen, Renten, Erträge. Struktur und Entwicklung frühneuzeitlichen Feudaleinkommen in Niederösterreich. München, Oldenbourg.
- Kos, D. (2004):** O melanholiji, karierizmu, nasilju in žrtvah. Tržaška afera Gallenberg 1740. Koper, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče – Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.
- Kos, M. (1954):** Urbarji Slovenskega primorja II, Srednjeveški urbarji za Slovenijo III. Ljubljana, SAZU.
- Kula, W. (1970):** Teoria economica del sistema feudale. Proposta di un modello. Torino, Einaudi.
- Kula, W. (1987):** *Le misure e gli uomini. Dall'antichità a oggi*. Bari, Laterza.
- Le Roy Ladurie, E., Goy, J. (1982):** *Tithe and agrarian history from the Fourteenth to the Nineteenth centuries*. Cambridge – Paris, Cambridge University Press.
- Le Roy Ladurie, E. (1969):** Dîmes et produit net agricole (Xve–XVIIIe siècle). *Annales E.S.C.*, 24, 3. Paris, 826–832.
- Malanima, P. (1977):** *I Riccardi di Firenze. Una famiglia e un patrimonio nella Toscana dei Medici*. Firenze, Leo S. Olschki.
- Malanima, P. (1995):** *Economia preindustriale. Mille anni: dal IX al XVIII secolo*. Milano, Bruno Mondadori.
- Malanima, P. (1998):** *La fine del primato. Crisi e riconversione nell'Italia del Seicento*. Milano, Bruno Mondadori.
- Molfetta, D., Moro, S. (1990):** *Pesi e misure della Carnia*. Tolmezzo, Museo Carnico delle Arti Popolari.
- Morelli, C. (1855):** *Istoria della Contea di Gorizia, II: 1600–1700*. Gorizia 1855 v ponatish Gorizia 1972 in 2003, Arnoldo Forni Editore – Edizioni Laguna.

- Moritsch, A. (1969):** Das nahe Triester Hinterland. Zur wirtschaftlichen und sozialen Entwicklung vom Beginn des 19. Jahrhunderts bis zur Gegenwart. Wien – Köln – Graz, Böhrer.
- Pach, S. P. (1965):** Über einige Probleme der Gutsherrschaft in Ungarn in den ersten Hälfte des XVII Jahrhunderts. V: Deuxieme Conférence internationale d'Histoire économique - Aix-en-Provence 1962. Paris – Le Haye, 1965.
- Panjek, A. (1996):** Lotte di potere, conflitti economici e tensioni sociali nella contea di Gorizia agli inizi del Settecento. *Metodi e Ricerche*, 15, 2. Firenze, 39–76.
- Panjek, A. (1997a):** Un contributo per la storia economica e sociale del Carso nel '500. Presentazione di una fonte. *Metodi e Ricerche*, 16, 2. Firenze, 41–56.
- Panjek, A. (1997b):** Kmetijstvo in trgovina na Goriškem v novem veku: kmečki upor leta 1713 iz gospodarskozdgodovinske perspektive. *Annales–Anali za istrske in mediteranske študije, Series Historia et Sociologia* 7, 1997, 1. Koper, 153–162.
- Panjek, A. (2002):** Terra di confine. Agricolture e traffici tra le Alpi e l'Adriatico: la contea di Gorizia nel Seicento. Gorizia, Edizioni della Laguna.
- Panjek, A. (2003):** Il paesaggio agrario del Carso. Caratteri, elementi e mutamenti in età moderna e contemporanea. *Quaderni Vanoni*, 1/2.
- Panjek, G. (1992):** La vite e il vino nell'economia friulana: un rinnovamento frenato. Secoli XVII–XIX. Torino, Giapichelli.
- Past and Present Publications (1985):** East-Central Europe in transition. From the fourteenth to the seventeenth century. Cambridge, Cambridge University Press.
- Peters, J. (ed.) (1995):** Gutsherrschaft als soziales Modell. Vergleichende Betrachtungen zur Funktionsweise frühneuzeitlicher Agrargesellschaften. München, Historische Zeitschrift Beiheft.
- Petrañ, J. (1965):** A propos de la formation des régions de la production spécialisée en Europe centrale. V: Deuxieme Conférence internationale d'Histoire économique, Aix-en-Provence 1962. Paris – Le Haye, 1965.
- Poni, C. (ed.) (1978):** Azienda agraria e microstoria. *Quaderni storici*, 39. Bologna.
- Romano, R. (1992):** Opposte congiunture. La crisi del Seicento in Europa e in America. Venezia, Marsilio.
- Sandgruber, R. (1978):** Die Agrarrevolution in Österreich. Ertragssteigerung und Kommerzialisierung der landwirtschaftlichen Produktion im 18. und 19. Jahrhundert. V: Hoffmann, A. (ed.): Österreich-Ungarn als Agraarstaat. Wirtschaftliches Wachstum und Agrarverhältnisse in Österreich im 19. Jahrhundert. Wien.
- Stanisci, M. (1997):** Nota metrologica sul "Catasto Giuseppino". Misure del grano e del vino nel Goriziano alla fine del '700. *Studi goriziani*, 45. Gorizia, 119–132.
- Stanisci, M. (s. a.):** Appunti di metrologia. Cenni sulla misurazione del tempo, dello spazio, del peso e del rapporto economico. Scuola di archivistica, paleografia e diplomatica dell'Archivio di Stato di Trieste. Tipkopolis.

- Tremel, F. (1969):** Wirtschafts- und Sozialgeschichte Österreichs. Wien, Deuticke.
- Umek, E. (1982):** Reformirani urbarji deželnoknežjih gospostev na Kranjskem. Zgodovinski časopis, 23. Ljubljana, 311–320.
- Valenčič, V. (1970):** Kulturne rastline. V: Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog, 1. Agrarno gospodarstvo. Ljubljana, SAZU.
- Valentinitich, H. (1995):** Gutsherrschaftliche Bestrebungen in Österreich in der frühen Neuzeit. Unter besonderer Berücksichtigung der innerösterreichischen Länder. V: Peters, J. (ed.): Gutsherrschaft als soziales Modell. Vergleichende Betrachtungen zur Funktionsweise frühneuzeitlicher Agrargesellschaften. München, Historische Zeitschrift Beiheft, 279–297.
- Válka, J. (1965):** La structure économique de la seigneurie tscheque au XVI siècle. V: Deuxieme Conférence internationale d'Histtoire économique, Aix-en-Provence 1962. Paris – Le Haye, 1965.
- Vilfan, S. (1980a):** Zemljiška gospostva. V: Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog, 2. Družbena razmerja in gibanja. Ljubljana, SAZU.
- Vilfan, S. (1980b):** Agrarna premoženjska razmerja. V: Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog, 2. Družbena razmerja in gibanja. Ljubljana, SAZU.
- Vilfan, S. (1980c):** Kmečko prebivalstvo po osebnem položaju. V: Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog, 2. Družbena razmerja in gibanja. Ljubljana, SAZU.
- Vilfan, S. (1954):** Prispevki k zgodovini mer na Slovenskem s posebnim ozirom na ljubljansko mero (16.–19. stoletje). Zgodovinski časopis, 8. Ljubljana, 27–86.
- Winkelbauer, T. (ed.) (1993):** Kontakte und Konflikte. Böhmen, Mähren und Österreich: Aspekte eines Jahrtausends gemeinsamer Geschichte. Referate des Symposiums - Zwettl 1992, Krems an der Donau.
- Wyczanski, A. (1974):** Le paysan, la tenure et le bail en Pologne au XVIe siècle. Annales E.S.C. Paris, 33, 4.